

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาแนวทางการส่งเสริมพฤติกรรมการใช้วาจาสุภาพของบุคลากรกรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย ผู้ศึกษาได้กำหนดการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๒.๑ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์

๒.๑.๑ พฤติกรรมศาสตร์ทางสังคม

๒.๑.๒ พฤติกรรมของมนุษย์ในทางพุทธศาสนา

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการพูด (วาจา)

๒.๒.๑ ความหมายของการพูด

๒.๒.๒ ความสำคัญของการพูด

๒.๒.๓ องค์ประกอบของการพูด

๒.๓ วาจาสุภาพในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๓.๑ ความหมายของวาจาสุภาพ

๒.๓.๒ ลักษณะของวาจาสุภาพ

๒.๓.๓ ความสำคัญของวาจาสุภาพ

๒.๓.๔ ประโยชน์ของวาจาสุภาพ

๒.๔ หลักการใช้วาจาสุภาพ

๒.๔.๑ การพูดถูกกาลเทศะ

๒.๔.๒ การพูดคำสัตย์จริง

๒.๔.๓ การพูดคำไพเราะ อ่อนหวาน

๒.๔.๔ การพูดที่ประกอบด้วยประโยชน์

๒.๔.๕ การพูดด้วยเมตตาจิต

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์

พฤติกรรมของมนุษย์ที่แสดงออกในสังคมมีความหลากหลายและแตกต่างกันสามารถประมวลให้เห็นได้จากพฤติกรรมทั้งด้านสังคมศาสตร์และด้านพระพุทธศาสนา

๒.๑.๑ พฤติกรรมศาสตร์ทางสังคม

(๑) ความหมายของพฤติกรรม

พฤติกรรมในความหมายทั่วไปที่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานหมายถึงการกระทำหรืออาการที่แสดงออกทางกล้ามเนื้อความคิดและความรู้สึกเพื่อตอบสนองสิ่งเร้า^๑ ยังมีอีกทฤษฎีหนึ่งว่า พฤติกรรมคือ กิริยา อาการ บทบาท ลีลา ท่าทาง การประพฤติ การปฏิบัติ การกระทำที่แสดงออกให้ปรากฏสัมผัสด้วยประสาทสัมผัสทางใดทางหนึ่งของทวารทั้ง ๕ คือ โสตสัมผัส จักขุสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส และทางผิวหนัง หรือมีฉะนั้นก็สามารถวัดได้ด้วยเครื่องมือ^๒ ยังมีอีกทฤษฎีหนึ่งว่า พฤติกรรมหมายถึงการกระทำใด ๆ ที่ทำให้คนได้รู้จักข้อเท็จจริงเกี่ยวกับแนวปฏิบัติของสังคมตนและของสังคมอื่นถ้าเป็นไปได้ กับให้รู้ว่าทำอะไรเขาถือว่าถูก และทำอะไรเขาถือว่าผิด ส่วนการฝึกหัดอบรมทางจริยธรรม น่าจะหมายถึงการเลี้ยงลูกเพื่อให้เข้าได้กับหลักความประพฤติที่ถือกันว่าดีในสังคมนั้น ๆ^๓ ยังมีอีกทฤษฎีหนึ่งว่า “พฤติกรรม” (behavior) คือการกระทำหรืออาการที่แสดงออกของบุคคล(action)ทั้งนี้รวมถึงการงดเว้นการกระทำด้วย (inaction) การตัดสินใจที่รู้สึกได้ของบุคคลหรือองค์กร หรือการกระทำที่ซ่อนเร้นแต่พร้อมที่จะแสดงออก เช่น การมีความคิดริเริ่ม ก็นับเป็นการกระทำ ดังนั้น คำว่า “พฤติกรรม” จึงรวมถึงสิ่งที่บุคคล กลุ่ม หรือองค์กรประพฤติปฏิบัติซึ่งเป็นพฤติกรรมที่เปิดเผย(overt behavior) และยังรวมถึงพฤติกรรมที่ยังไม่ได้แสดงออกหรือพฤติกรรมซ่อนเร้น(convert behavior) ทั้งนี้รวมถึงกระบวนการภายในอื่น ๆ ได้แก่ ความคิด ความรู้สึก ทัศนคติ เป็นต้น ตลอดจนการงดเว้นการกระทำหรือการไม่แสดงออก ทั้งที่ตั้งใจและไม่ตั้งใจอีกด้วย^๔ อีกทฤษฎีหนึ่งว่า หมายถึง การกระทำทุกอย่างของสิ่งมีชีวิต^๕ รวมไปถึงปฏิกิริยาหรือกิจกรรมทุกชนิดของสิ่งมีชีวิต จะสังเกตได้หรือไม่ได้ก็ตาม เป็นพฤติกรรมที่มีอยู่ภายในหรือแสดงออกมาภายนอก^๖ ทั้งนี้ ยังหมายถึง กิจกรรมทุกประเภทที่มนุษย์กระทำไม่ว่าสิ่งนั้นจะสังเกตได้หรือไม่ได้ แต่สามารถวัดได้โดยใช้เครื่องมือพิเศษและสามารถบอก

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๖), หน้า ๕๘๐.

^๒ รศ.ดร.กันยา สุวรรณแสง, จิตวิทยาทั่วไป, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : อักษรพิทยา, ๒๕๔๒), หน้า ๙๒.

^๓ ส. สิวรักษ์, ปรัชญาการศึกษาศาสตร์และศิลป์แห่งการเรียนรู้, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิเด็ก๒๕๔๕), หน้า ๗๘

^๔ สร้อยตระกูล (ติวานนท์) อรรถมานะ, พฤติกรรมองค์กรการทฤษฎีประยุกต์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๓-๑๔.

^๕ สุชาติ สุธรรมรักษ์, จิตวิทยาเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาการแนะแนวและจิตวิทยาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๑), หน้า ๖.

^๖ สมจิตต์ สุพรรณทัศน์, พฤติกรรมและการเปลี่ยนแปลง ใน เอกสารการสอนชุดวิชาสุขศึกษา หน่วยที่ ๓ (นนทบุรี: สาขาวิชาสุขศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๘), หน้า ๙๗.

ได้ว่า มี หรือ ไม่มี เช่น ความคิด ความเชื่อ ความรู้สึก ความสนใจ” ยังมีอีกทฤษฎีหนึ่งว่า หมายถึง สิ่งที่บุคคลกระทำ แสดงออก ตอบสนอง หรือได้ตอบสนองต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งในสภาพการณ์ใด สภาพการณ์หนึ่งที่สามารถสังเกตเห็นได้ ได้ยินได้ วัดได้ตรงกัน ด้วยเครื่องมือที่เป็นวัตถุวิสัยไม่ว่าการ แสดงออกหรือการตอบสนองนั้น จะเกิดขึ้นภายในหรือภายนอกร่างกาย” ยังมีอีกทฤษฎีหนึ่งว่า พฤติกรรม หมายถึง ปฏิบัติการและกิจกรรมทุกชนิดที่มนุษย์แสดงออกทางรูปธรรม นามธรรม ตลอดเวลา สังเกตได้ด้วยประสาทสัมผัส สวาจา และการกระทำ สามารถแบ่งพฤติกรรมออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ พฤติกรรมภายนอก (Overt Behavior) ซึ่งเป็นการกระทำที่สังเกตได้ด้วยประสาทสัมผัสหรืออาจใช้ เครื่องมือช่วยและพฤติกรรมภายใน (Covert Behavior) ซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ บุคคลอื่นไม่สามารถสังเกตได้^๙ ยังมีอีกทฤษฎีหนึ่งว่า พฤติกรรม หมายถึง การกระทำอันเนื่องมาจากการกระตุ้นหรือการจูงใจจากสิ่งเร้าต่างๆ การกระทำหรือพฤติกรรมเหล่านั้นเกิดขึ้นหลังจากที่บุคคลได้ ผ่านกระบวนการกลั่นกรอง ตกแต่งและตั้งใจที่จะทำให้เกิดขึ้น เพื่อให้บุคคลอื่นได้สัมผัสรับรู้ พฤติกรรม ของบุคคลแม้จะกระทำด้วยสาเหตุจุดหมายเดียวกันแต่จะมีลักษณะอาการแตกต่างกัน เมื่อบุคคล เวลา สถานที่ หรือสถานการณ์เปลี่ยนไปเนื่องจากการกระทำของบุคคลล้วนจะต้องผ่านกระบวนการคิดการ ตัดสินใจ อันประกอบด้วยอารมณ์และความรู้สึกของผู้กระทำพฤติกรรมนั้นๆ จึงทำให้พฤติกรรมของแต่ละคนมีความแตกต่างกัน หรือปรับเปลี่ยนไปตามเรื่องราวที่เกี่ยวข้องเสมอ ด้วยเหตุผลที่ว่าพฤติกรรม แต่ละครั้งเกิดจากระบวนการ ซึ่งหากพิจารณาแยกกระบวนการออกเป็นส่วนๆ จะพบว่า ประกอบด้วย ๓ ส่วน คือ ๑) ส่วนการแสดงออกหรือกิริยาท่าทาง (Acting) ๒) ส่วนการคิดที่เกี่ยวกับกิริยานั้น (Thinking) ๓) ส่วนความรู้สึกที่มีอยู่ในขณะนั้น (Feeling)^{๑๐} นอกจากนี้ ยังมี นักวิชาการ ต่าง ประเทศ ให้ความหมายไว้ว่าเป็นการกระทำหรือตอบสนองการกระทำทางจิตวิทยาของแต่ละบุคคลและเป็น ปฏิสัมพันธ์ในการตอบสนองสิ่งกระตุ้นภายในหรือภายนอก รวมทั้งเป็นกิจกรรมการกระทำต่างๆ ที่เป็นไปอย่างมีจุดหมาย สังเกตเห็นได้ หรือเป็นกิจกรรมการกระทำต่างๆ ที่ได้ผ่านการใคร่ครวญแล้วหรือ เป็นไปอย่างไม่รู้ตัว^{๑๑}

จากที่กล่าวสรุปได้ว่า พฤติกรรมมนุษย์ในสังคมนั้น มีทั้งที่แสดงออกให้ปรากฏทางร่างกาย อันประกอบด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ด้วย กิริยา สีลา ท่าทาง ต่าง ๆ ปรากฏให้เห็นทั้งที่ เปิดเผยและซ่อนเร้นแต่พร้อมที่จะแสดงออกรวมทั้งพฤติกรรมทั้งดเว้นการกระทำก็นับว่าเป็น พฤติกรรมของมนุษย์ด้วย

^๙ประภาเพ็ญ สุวรรณ, **ทัศนคติ: การวัดการเปลี่ยนแปลงและพฤติกรรมอนามัย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นครปฐม: คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๘), หน้า ๑๕๕.

^{๑๐}ประเทือง ภูมิภักตราคม, **การปรับพฤติกรรม: ทฤษฎีและการประยุกต์**, (กรุงเทพมหานคร: โอ เอส พริ้นติ้งเฮาส์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๖.

^{๑๑}เฉลิมพล ต้นสกุล, **พฤติกรรมศาสตร์สาธารณสุข**, (กรุงเทพมหานคร: สำนัณัติบุคคล สหประชา พานิชย์, ๒๕๔๑), หน้า ๒.

^{๑๒}สุรพล พยอมแย้ม, **ปฏิบัติการจิตวิทยาในชุมชน**, (กาญจนบุรี: สหภาพพัฒนาการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๘-๒๐.

^{๑๓}Goldenson, Robert M., **Longman Dictionary of Psychology and Psychiatry**, (New York : Longman, 1984), p.90

(๒) ประเภทของพฤติกรรม

นักวิชาการได้กล่าวถึงประเภทของพฤติกรรมมนุษย์ ดังนี้ว่า กิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นซึ่งอาจเป็นการกระทำที่บุคคลนั้นแสดงออกมา รวมกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในตัวบุคคลและกิจกรรมนี้อาจสังเกตได้ด้วยประสาทสัมผัสหรือไม่สามารถสังเกตได้ พฤติกรรมออกเป็น ๒ ประเภท คือ^{๑๒}

พฤติกรรมภายนอก (Overt Behavior) คือการกระทำที่เกิดขึ้นสามารถสังเกตได้ด้วยประสาทสัมผัส หรืออาจใช้เครื่องมือช่วย

พฤติกรรมภายใน (Covert Behavior) คือกระบวนการที่เกิดขึ้นภายในจิตบุคคลอื่นไม่สามารถสังเกตได้

นอกจากนี้ มีจำแนกประเภทของพฤติกรรมว่า การที่จะพิจารณาประเภทของพฤติกรรมนั้นต้องพิจารณาผ่าน ๕ เกณฑ์ แต่ละเกณฑ์จะจำแนกให้เห็นประเภทของพฤติกรรมชัดเจน ดังนี้^{๑๓}

๑) เกณฑ์ในการใช้การสังเกต จำแนกพฤติกรรมได้ ๒ ประเภท คือ

- พฤติกรรมภายนอก (Overt Behavior) : การหัวเราะ ยิ้ม ร้องไห้ ฯลฯ
- พฤติกรรมภายใน (Covert Behavior) : ความคิด ความรู้สึก การเข้าใจ ความจำ ฯลฯ

๒) เกณฑ์ด้านแหล่งกำเนิดพฤติกรรม จำแนกพฤติกรรมได้ ๒ ประเภท คือ

- พฤติกรรมวุฒิภาวะ (Maturity) ซึ่งเป็นความพร้อมที่เกิดขึ้นโดยมีธรรมชาติเป็นตัวกำหนดให้เป็นไปตามเผ่าพันธุ์ และวงจรของชีวิต มนุษย์สามารถเกิดพฤติกรรมนั้นขึ้นมาได้ด้วยตนเอง ไม่ต้องผ่านประสบการณ์หรือการฝึกฝน เช่น การคลาน การร้องไห้ การนอน

- พฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ (Learned) ซึ่งเป็นผลมาจาก การได้รับประสบการณ์และการฝึกฝน เช่น การว่ายน้ำ การขี่จักรยาน การอ่านหนังสือ

๓) เกณฑ์ด้านภาวะทางจิตของบุคคล จำแนกพฤติกรรมได้ ๒ ประเภท คือ

- พฤติกรรมที่กระทำโดยรู้ตัว (Conscious) เป็นพฤติกรรมที่อยู่ในระดับจิตสำนึก เช่น พูด วิ่ง เดิน
- พฤติกรรมที่กระทำโดยไม่รู้ตัว (Unconscious) เป็นพฤติกรรมที่อยู่ในระดับจิตไร้สำนึก หรือจิตใต้สำนึก หรือเป็นพฤติกรรมที่ขาดสติสัมปชัญญะ เช่น ฝัน ละเมอ

๔) เกณฑ์ด้านการแสดงออกของอินทรีย์ จำแนกพฤติกรรมได้ ๒ ประเภท คือ

- พฤติกรรมทางกาย (Physical activity) เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกโดยใช้อวัยวะของ ร่างกายอย่างเป็นรูปธรรม เช่น การเคลื่อนไหวร่างกายด้วยแขนหรือขา การปรับเปลี่ยนอิริยาบถ

- พฤติกรรมทางจิต (Psychological activity) เป็นพฤติกรรมที่อยู่ภายใน เช่น ความคิด ความเข้าใจหรือการเกิดอารมณ์

๕) เกณฑ์ด้านการทำงานของระบบประสาท จำแนกพฤติกรรมได้ ๒ ประเภท คือ

^{๑๒} เฉลิมพล ตันสกุล, พฤติกรรมศาสตร์สาธารณสุข, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑), หน้า ๑๖.

^{๑๓} ภาณุวัฒน์ ศิริสกุลราช, แนวคิดพื้นฐานพฤติกรรมมนุษย์, เอกสารประกอบคำบรรยาย, [ออนไลน์] หน้า ๒-๓, แหล่งข้อมูล <http://www.geh2001.ssru.ac.th/file.php/1/u1.pdf> [๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗].

- พฤติกรรมที่ควบคุมได้ (Voluntary) เป็นพฤติกรรมที่อยู่ในความควบคุมและสั่งการด้วยสมอง จึงสามารถแสดงพฤติกรรมได้ตามที่ต้องการ เช่น การพูดคุย การแกว่งแขนขา

- พฤติกรรมที่ควบคุมไม่ได้ (Involuntary) เป็นการทำงานของอินทรีย์ที่เป็นไปโดยอัตโนมัติ เช่น ปฏิกริยาสะท้อน (สะท้อน) สัญชาตญาณ (สะท้อน) และการทำงานของระบบอวัยวะภายใน เป็นต้น

จากที่กล่าวสรุปได้ว่าพฤติกรรมทั้งหลายของมนุษย์มีหลายประเภท นอกจากพฤติกรรมที่สามารถสังเกตได้จากภายนอก และภายในแล้ว พฤติกรรมมนุษย์สามารถจำแนกเป็นประเภทต่าง ๆ ภายใต้เกณฑ์ที่กำหนดขึ้นเพื่อประโยชน์ในการศึกษาและจำแนกประเภทของพฤติกรรมมนุษย์ ได้แก่ เกณฑ์ด้านแหล่งกำเนิดของพฤติกรรม ก็จะเห็นพฤติกรรมที่เกิดจากกระบวนการพัฒนาตามวงจรของชีวิตและพฤติกรรมที่เกิดจากการฝึกฝนและเรียนรู้ เกณฑ์ด้านภาวะทางจิต ก็จะเห็นพฤติกรรมที่กระทำโดยรู้ตัวและไม่รู้ตัว และหากใช้เกณฑ์ด้านการทำงานของระบบประสาท จะเห็นพฤติกรรมที่ควบคุมได้และไม่ได้

(๓) ปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ให้มีพฤติกรรมที่แตกต่างกัน

การแสดงออกของมนุษย์ที่ปรากฏในสังคม มีปัจจัยที่เป็นแรงขับเคลื่อนให้เกิดพฤติกรรมแต่ละประเภทที่กล่าวแล้วข้างต้น ดังนี้ ว่าปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม คือ พันธุกรรม เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงด้านความคิดเห็นหรือการแสดงออกมาจากระดับสติปัญญาและเป็นที่ได้มาจากบรรพบุรุษ สิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคล เช่น เพื่อนร่วมงาน กลุ่มเพื่อนฝูงภาวะเป็นการพัฒนาตามธรรมชาติของมนุษย์ การที่วุฒิภาวะเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลก็จะเปลี่ยนไป และการเรียนรู้เป็นปัจจัยสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลประกอบ ปัจจัยย่อยๆ อีกมากมาย ที่สำคัญ ได้แก่ สภาพแรงผลักดันทางร่างกาย เจตคติ ค่านิยม การจงใจ เป็นต้น ยังมีอีกทฤษฎีหนึ่งว่า การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เป็นผลเนื่องมาจากประสบการณ์ที่คนเรามีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมหรือจากการฝึกหัด^{๑๔} ยังมีอีกทฤษฎีหนึ่งว่า การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ว่ามีความสัมพันธ์กับความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมปฏิบัติใน ๔ ลักษณะ คือ

- ๑) การแสดงออกเป็นไปตามทักษะ และความรู้ที่บุคคลมีอยู่
- ๒) คือเกิดจากความรู้ที่มีอยู่ และการปฏิบัติจะแสดงออกไปตามทักษะ นั้น
- ๓) พฤติกรรมที่เกิดจากความรู้และทักษะที่มีความสัมพันธ์กัน ก่อให้เกิดการปฏิบัติหรือพฤติกรรม
- ๔) ความรู้และทักษะ ต่างทำให้เกิดพฤติกรรมปฏิบัติได้ โดยที่ความรู้และทักษะไม่จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์กัน
- ๕) ความรู้มีผลต่อพฤติกรรม การปฏิบัติ ทั้งทางตรงและทางอ้อม^{๑๕}

^{๑๔} สุรางค์ โค้วตระกูล, จิตวิทยาการศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, ฉบับปรับปรุงแก้ไข, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๓๗๑.

^{๑๕} กนกวรรณ ประวาลทิพย์, “ผลของการใช้โปรแกรมความรู้ต่อความรู้ทางทัศนคติและพฤติกรรมในการเฝ้าระวังการติดเชื้อในโรงพยาบาลของโรงพยาบาลพระปกเกล้าจันทบุรี”, วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาวิทยาลักษณ์เชียงใหม่, ๒๕๔๑).

ทั้งนี้ กระบวนการเกิดพฤติกรรมออกเป็น ๓ กระบวนการ ได้แก่^{๑๖}

๑) กระบวนการรับรู้ (Perception Process) กระบวนการรับรู้เป็นกระบวนการเบื้องต้นที่เริ่มจากการที่บุคคลได้รับสัมผัสหรือรับรู้ข่าวสารจากสิ่งเร้าต่างๆ โดยผ่านระบบประสาทสัมผัส ซึ่งรวมถึงความรู้สึก (Sensation) กับสิ่งเร้าที่ได้สัมผัสนั้นๆ ด้วย

๒) กระบวนการคิดและเข้าใจ (Cognition Process) กระบวนการนี้อาจเรียกได้ว่าเป็นกระบวนการทางปัญญา ซึ่งประกอบไปด้วยการเรียนรู้ การคิด และการจำ ตลอดจนการนำไปใช้หรือเกิดการพัฒนาจากการเรียนรู้นั้นๆ ด้วยการรับการสัมผัสและการรับรู้ที่นำไปสู่การคิดและการเข้าใจนี้เป็นระบบการทำงานที่มีความซับซ้อน และเป็นกระบวนการภายในทางจิตที่ศึกษาและสรุปเป็นคำอธิบายที่ชัดเจนได้

๓) กระบวนการแสดงออก (Spatial Behavior Process) หลังจากที่ผ่านมาขั้นตอนของการรับรู้และการคิดและเข้าใจ แล้วบุคคลจะมีความตอบสนองต่อสิ่งที่ได้รับรู้นั้น แต่ยังมีได้แสดงออกให้ผู้อื่นได้รับรู้ ยังคงเป็นพฤติกรรมที่อยู่ภายใน (Covert Behavior) แต่เมื่อได้คิดและเลือกที่จะแสดงการตอบสนองให้บุคคลอื่นสังเกตได้เรียกว่า พฤติกรรมภายนอก (Overt Behavior) ซึ่งพฤติกรรมภายนอกนี้เป็นส่วนหนึ่งของพฤติกรรมที่มีอยู่ทั้งหมดภายในตัวบุคคลนั้น เมื่อมีปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งเร้าใดสิ่งเร้าหนึ่ง การแสดงออกมาเพียงบางส่วนของที่มีอยู่จริงเช่นนี้จึงเรียกว่า Spatial Behavior

จากที่กล่าวสรุปได้ว่า ปัจจัยของการแสดงออกของพฤติกรรมของมนุษย์แต่ละบุคคลขึ้นอยู่กับระดับสติปัญญาที่ได้ทางพันธุกรรมจากบรรพบุรุษแต่ก็สามารถพัฒนาและเปลี่ยนแปลงได้นอกจากนี้ยังมีปัจจัยอื่น ๆ อีกได้แก่ สภาพสิ่งแวดล้อม การเรียนรู้ เจตคติ ทักษะ ทักษะเทคโนโลยีและอื่น ๆ ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมการแสดงออกที่หลากหลายของมนุษย์

(๔) องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม

แม้ว่ามนุษย์จะมีการแสดงออกที่แตกต่างกันภายใต้ปัจจัยต่างๆที่เป็นแรงขับเคลื่อนให้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ ที่มีอยู่หลากหลายในสังคม ในขณะเดียวกันก็มีองค์ประกอบอื่น ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงหรือสร้างเสริมให้เกิดพฤติกรรมในสังคมด้วย ดังนั้น องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ คือ กลุ่มสังคม (Social Group) ได้แก่ กลุ่มเพื่อนนักเรียน เพื่อนร่วมสถาบัน เป็นต้น บุคคลที่เป็นแบบอย่าง (Identification Figure) ได้แก่ พ่อ แม่ พี่ น้อง ครู ผู้ที่มีชื่อเสียงในสังคม เป็นต้น สถานภาพ (Status) อาจเป็นสถานภาพที่สังคมกำหนดให้ เช่น เพศ อายุ ศาสนา ฯลฯ เมื่อบุคคลมีสถานภาพแตกต่างกันไปพฤติกรรมก็ย่อมแตกต่างกันด้วย ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทำให้พฤติกรรมของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กฎหมาย พฤติกรรมบางส่วนของมนุษย์จะถูกควบคุมโดยกฎหมาย ศาสนาแต่ละศาสนามีกฎมีเกณฑ์ข้อห้ามที่แตกต่างกัน ดังนั้น ในสถานการณ์อย่างเดียวกันคนที่มีนับถือศาสนาต่างกันก็อาจแสดงพฤติกรรมที่ต่างกันได้ ทั้งนี้ เนื่องมาจากอิทธิพลของศาสนานั้นเอง ขนบธรรมเนียมประเพณีความเชื่อต่าง ๆ ล้วนมีอิทธิพลต่อการปฏิบัติตนของบุคคลทั้งสิ้น เช่น ประเพณีในการเลี้ยงเด็กในแต่ละสังคมก็แตกต่างกันออกไปตามความเชื่อ เป็นต้น สิ่งแวดล้อม คนที่

^{๑๖}สุรพล พยอมแย้ม, ปฏิบัติการจิตวิทยาในชุมชน, หน้า ๑๘-๒๐.

อยู่ในสิ่งแวดล้อมต่างกันพฤติกรรมก็ต่างกันด้วย เช่น คนในชนบทกับในเมือง ทักษะคติ มีอิทธิพลต่อการแสดงออกของมนุษย์ รวมถึงการเรียนรู้ ในทางจิตวิทยาถือว่า พฤติกรรมส่วนมากของมนุษย์เกิดจากการเรียนรู้ เป็นกระบวนการ ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องโดยตลอดจากตั้งแต่เด็กจนโต^{๑๗} รวมถึงพฤติกรรมของมนุษย์นั้น แยกออกมาเป็นปัจจัยย่อยๆเรียกว่าองค์ประกอบพฤติกรรม ได้แก่ การรับรู้ (Perception) การเรียนรู้ (Learning) การคิด (Thinking) สติปัญญา (Intelligence) เจตคติ (Attitude) อารมณ์ (Emotion) ความเชื่อ (Beliefs)^{๑๘}

นอกจากนี้ ยังมีความเห็นว่า พฤติกรรมมนุษย์มีองค์ประกอบ ๗ ประการ ได้แก่^{๑๙}

๑) ความมุ่งหมาย (Goal) เป็นความต้องการที่ทำให้เกิดกิจกรรมเพื่อตอบสนองต่อความต้องการที่เกิดขึ้น ความต้องการบางอย่างสามารถตอบสนองได้ทันที แต่บางอย่างต้องใช้เวลานานจึงจะบรรลุความต้องการได้

๒) ความพร้อม (Readiness) คือระดับวุฒิภาวะหรือความสามารถที่จำเป็นในการทำกิจกรรมเพื่อสนองความต้องการ

๓) สถานการณ์ (Situation) เป็นเหตุการณ์ที่เปิดโอกาสให้เลือกทำกิจกรรมเพื่อสนองความต้องการ

๔) การแปลความหมาย (Interpretation) ก่อนที่จะทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งลงไป มนุษย์จะพิจารณาสถานการณ์ก่อนแล้วจึงตัดสินใจเลือกวิธีการที่เกิดความพึงพอใจมากที่สุดเพื่อตอบสนองความต้องการ

๕) การตอบสนอง (Response) เป็นการกระทำกิจกรรมเพื่อสนองความต้องการ โดยวิธีการที่ได้เลือกแล้วในขั้นแปลความหมาย

๖) ผลที่ได้รับหรือผลที่ตามมา (Consequence) เมื่อทำกิจกรรมแล้วย่อมได้รับผลการกระทำนั้น ผลที่ได้รับอาจเป็นไปตามที่คาดคิดหรืออาจตรงข้ามก็ได้

๗) ปฏิกริยาต่อความผิดหวัง (Reaction to thwarting) ในกรณีที่ไม่สามารถตอบสนองความต้องการได้ มนุษย์ก็อาจจะย้อนกลับไปแปลความหมายของสถานการณ์และเลือกวิธีการใหม่

ทั้งนี้ มีนักวิชาการต่างประเทศให้ทรรศนะว่า พฤติกรรมเป็นกิจกรรมทุกประเภทที่มนุษย์กระทำ อาจเป็นสิ่งที่สังเกตได้ว่าเป็นกิจกรรมทุกประเภทที่มนุษย์กระทำอาจจะเป็นสิ่งที่สังเกตได้หรือไม่ได้ องค์ประกอบของพฤติกรรมทางด้านการศึกษ จัดแบ่งออกเป็น ๓ ด้าน ดังนี้^{๒๐}

^{๑๗}พัฒน์ สุจ้านงค์, กฎหมายการควบคุมอาหารและมาตรฐานอาหาร, (กรุงเทพมหานคร:โอเดียน สโตร์, ๒๕๒๒), หน้า ๘๐-๘๒.

^{๑๘}ภาณุวัฒน์ ศิริสกุลราช, แนวคิดพื้นฐานพฤติกรรมมนุษย์, หน้า ๓-๔.

^{๑๙}Cronbach, อังโน สุชาดา มะโนทัย, “การศึกษาพฤติกรรมการบริโภคอาหารของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๙-๑๐.

^{๒๐}Bloom, Benjamin S. (ed). *Taxonomy of Educational Objective Handbook 1: Cognitive Domain*. (New York: David Mc Kay Company Inc, 1975), p. 65-197.

๑) พฤติกรรมด้านพุทธิพิสัย (Cognitive Domain) พฤติกรรมด้านนี้เป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่าเป็นด้านความรู้ หมายถึง การมีประสบการณ์เกี่ยวกับข้อเท็จจริง หรือหลักการต่างๆ ซึ่งเกิดจากการศึกษาหรือการตรวจสอบ ความรู้นี้จัดเป็นความสามารถด้านสติปัญญา จำแนกออกได้ดังนี้

(๑.๑) ความรู้ (Knowledge) หมายถึง ความสามารถที่จะจดจำหรือระลึกได้ถึงเรื่องราวที่ได้รับไปแล้ว

(๑.๒) ความเข้าใจ (Comprehension) เป็นทักษะและความสามารถทางสติปัญญา ระดับแรก รู้ว่าผู้อื่นสื่อสารมาอย่างไรและสามารถที่จะนำเอาข้อมูล หรือปัจจัยที่ได้รับมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ความเข้าใจนี้จะแสดงออกมาในรูปของการแปลความ ตีความ และคาดคะเน

(๑.๓) การนำไปประยุกต์ (Application) คือ ความสามารถที่จะนำความรู้ความเข้าใจจากกฎเกณฑ์และวิธีดำเนินการต่างๆ ของเรื่องนั้นไปใช้ในสถานการณ์ใหม่ที่เหมือนเดิมได้

(๑.๔) การวิเคราะห์ (Analysis) หมายถึง ความสามารถในการแยกแยะเรื่องราวที่สมบูรณ์ใดๆ ให้กระจายออกเป็นส่วนย่อยและมองเห็นหลักการผสมผสานระหว่างส่วนที่ประกอบกันขึ้นเป็นปัญหาหรือสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง

(๑.๕) การสังเคราะห์ (Synthesis) หมายถึง ความสามารถและทักษะที่จะนำองค์ประกอบหรือส่วนต่างๆ เข้ามารวมกันเพื่อเป็นภาพลักษณ์ที่สมบูรณ์ เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการพิจารณาส่วนย่อยแต่ละส่วนแล้วจัดรวมกันเป็นหมวดหมู่ เพื่อให้เกิดความกระจ่างในสิ่งเหล่านั้น

(๑.๖) การประเมินค่า (Evaluation) หมายถึง ความสามารถที่จะพิจารณาและตัดสินคุณค่าของเนื้อหาวัสดุ วิธีการ วินิจฉัยตีราคาสิ่งของต่างๆ โดยมีกฎเกณฑ์และมาตรฐานเป็นเครื่องช่วยประกอบการวินิจฉัย ซึ่งกฎเกณฑ์ที่ใช้ช่วยประเมินค่านี้อาจเป็นเป็นกฎเกณฑ์ที่บุคคลสร้างขึ้นหรือมีอยู่แล้วก็ได้

๒) พฤติกรรมด้านเจตพิสัย (Affective Domain) หมายถึง ความสนใจ ความรู้สึก ท่าที ความชอบในการให้คุณค่าหรือปรับปรุงค่านิยมที่ยึดถืออยู่ เป็นพฤติกรรมที่ยากแก่การอธิบายเพราะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของตน การเกิดพฤติกรรมด้านเจตพิสัยแบ่งได้ดังนี้

(๒.๑) การรับหรือการให้ความสนใจ (Receiving or Attending) เป็นขั้นที่บุคคลถูกกระตุ้นให้ทราบว่ามีการเกิดหรือสิ่งเร้าบางอย่างเกิดขึ้นและบุคคลนั้นมีความยินดีหรือมีภาวะจิตใจพร้อมที่จะรับหรือให้ความพอใจต่อสิ่งเร้า นั้น ในการยอมรับนี้ประกอบด้วยความตระหนักความยินดีที่ควรรับและการเลือกรับ

(๒.๒) การตอบสนอง (Responding) เป็นขั้นที่บุคคลถูกจูงใจให้เกิดความรู้สึกผูกมัดต่อสิ่งเร้า เป็นเหตุให้บุคคลพยายามทำให้เกิดความตอบสนอง พฤติกรรมขั้นนี้ประกอบด้วยความยินยอม ความพอใจ และพอใจที่จะตอบสนอง

(๒.๓) การให้ค่านิยม (Valuing) เป็นขั้นที่บุคคลมีปฏิกิริยาซึ่งแสดงให้เห็นว่าบุคคลนั้นยอมรับว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าสำหรับตนเอง และนำไปพัฒนาให้เป็นของตนเองอย่างแท้จริง พฤติกรรมขั้นนี้ส่วนมากใช้คำว่า ค่านิยม ซึ่งการเกิดค่านิยมนี้ประกอบด้วย การยอมรับความชอบและผูกมัดค่านิยมเข้ากับตนเอง

(๒.๔) การจัดกลุ่มค่านิยม (Organization) ขั้นที่บุคคลจัดระบบค่านิยมต่างๆ ให้เข้ากลุ่ม โดยพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างค่านิยมเหล่านี้ ในการจัดกลุ่มนี้ประกอบด้วยการสร้างแนวคิดเกี่ยวกับค่านิยมและจัดระบบค่านิยม

(๒.๕) การแสดงลักษณะตามค่านิยมที่ยึดถือ (Characterization by a Value or Value Complex) พฤติกรรมขั้นนี้ถือว่าบุคคลมีค่านิยมหลายชนิดและจัดอันดับของค่านิยมเหล่านั้นจากมากที่สุดไปถึ้น้อยที่สุด และพฤติกรรมเหล่านี้จะเป็นตัวคอยควบคุมพฤติกรรมของบุคคล พฤติกรรมในขั้นนี้ประกอบด้วยการวางแนวทางของการปฏิบัติและแสดงลักษณะที่จะปฏิบัติตามแนวทางที่เขากำหนด

๓) พฤติกรรมด้านทักษะพิสัย (Psychomotor Domain) เป็นพฤติกรรมที่ใช้ความสามารถในการแสดงออกของร่างกาย ซึ่งรวมถึงการปฏิบัติที่อาจแสดงออกในสถานการณ์หนึ่งๆ หรืออาจเป็นพฤติกรรมที่คาดคะเนว่าอาจจะปฏิบัติในโอกาสต่อไป พฤติกรรมด้านนี้เป็นพฤติกรรมขั้นสุดท้ายซึ่งต้องอาศัยพฤติกรรมพุทธิพิสัย และพฤติกรรมด้านเจตพิสัยเป็นส่วนประกอบ พฤติกรรมด้านนี้เมื่อแสดงออกมาจะสามารถประเมินผลได้ง่าย แต่กระบวนการในการจะก่อให้เกิดพฤติกรรมนี้ต้องอาศัยระยะเวลาและการตัดสินใจหลายขั้นตอน แต่นักวิชาการก็เชื่อว่ากระบวนการทางการศึกษาจะช่วยให้เกิดพฤติกรรมการปฏิบัติได้

จากที่กล่าวสรุปได้ว่าพฤติกรรมของมนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงเมื่อได้รับอิทธิพลจากสิ่งเร้าภายนอกได้แก่กลุ่มคนใกล้ชิดในครอบครัว กลุ่มเพื่อน กลุ่มบุคคลต้นแบบ รวมทั้งอิทธิพลจากกลุ่มเชื้อชาติ ศาสนา เพศ อายุ และความเจริญทางเทคโนโลยีสารสนเทศ สุขบวนการรับรู้ การเรียนรู้ การคิด สติปัญญา เจตคติ ทักษะ ทักษะ อารมณ์ และความเชื่อ ซึ่งเป็นองค์ประกอบภายในของแต่ละบุคคล นอกจากนี้ อิทธิพลทางกฎหมายก็เป็นอิทธิพลสำคัญที่ทำให้พฤติกรรมของมนุษย์มีการแสดงออกที่แตกต่างกัน

(๕) วิธีการศึกษาพฤติกรรม

การที่จะเรียนรู้พฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม เพื่อการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ให้ได้ตามเป้าหมายของชุมชน องค์กร จึงมีวิธีการศึกษาหลายประการ ดังนี้ว่า วิธีการศึกษาพฤติกรรมไว้ ๒ วิธี คือ

(๑) การศึกษาพฤติกรรมโดยทางตรง ทำได้โดยสังเกตแบบให้ผู้ถูกสังเกตรู้ตัว (Direct Observation) และการสังเกตแบบธรรมชาติ (Naturalistic Observation) คือลักษณะที่ทำให้ผู้ถูกสังเกต ไม่ทราบว่าถูกสังเกตพฤติกรรม ผู้สังเกตต้องไม่ติดต่อผู้ถูกสังเกต ซึ่งจะทำให้ได้ผลการศึกษาที่เที่ยงตรงและเชื่อถือได้

(๒) การศึกษาพฤติกรรมโดยทางอ้อมแบ่งออกได้หลายวิธี คือการสัมภาษณ์ เป็นวิธีการที่ผู้ศึกษาต้องการซักถามข้อมูลแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ การสัมภาษณ์โดยตรง และ การ

สัมภาษณ์จะพูดคุยกันไปเรื่อย ๆ ผู้ตอบจะไม่ว่าว่าเป็นสิ่งที่ผู้สัมภาษณ์เจาะจงที่จะทราบถึงพฤติกรรม การสัมภาษณ์ การใช้แบบสอบถาม การบันทึกข้อมูลสถิติเป็นต้น^{๒๑}

นอกจากวิธีดังกล่าวข้างต้น ยังมีอีกทฤษฎีหนึ่งว่า เสนอวิธีการศึกษาพฤติกรรมตามลักษณะของพฤติกรรมที่ศึกษา ดังนี้^{๒๒}

๑. การทดลอง (Experimental Method) มุ่งศึกษาความสัมพันธ์เชิงเหตุและผล ระหว่างเหตุการณ์สองเหตุการณ์และเหตุการณ์ที่เป็นเหตุเรียกว่าตัวแปรอิสระ(Tdependent Variable) ส่วนเหตุการณ์ที่เป็นผล เรียกว่า ตัวแปรตาม (Dependent Variable) การปฏิบัติต่อตัวแปรอิสระ เรียกว่า การจัดกระทำ (Treatment)

๒. การสำรวจ (Survey Method) ศึกษาตัวแปรอย่างมีระบบในสถานการณ์ที่พบการสำรวจ จำเป็นต้องอาศัยเครื่องมือ ที่มีทั้งความเชื่อถือได้ (Reliability) ความเที่ยงตรง (Validity) รวมทั้งกลุ่มตัวอย่างที่ได้มาจากการสุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการที่เหมาะสมเพื่อให้เป็นตัวแทนที่ดีของประชากร

๓. วิธีการตรวจสอบจิตตนเอง (Introspection Method) มุ่งเน้นให้บุคคลพิจารณาความรู้สึกของตนเอง สาระตรวจสอบตนเอง แล้วรายงานถึงสาเหตุและความรู้สึกของตนเองออกมา ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้เกิดพฤติกรรมนั้น ๆ

๔. วิธีทางคลินิก (Clinical Method) เป็นการศึกษาพฤติกรรมแบบลึก (In-Depth Study) เพื่อหาสาเหตุที่แท้จริงของพฤติกรรมนั้นๆ โดยใช้เครื่องมือต่างๆ เช่น การทดสอบ การศึกษา รายการณ์การสังเกต การสัมภาษณ์ ฯลฯ

๕. การสังเกตอย่างมีระบบ (Systematic Observation) เป็นการเฝ้าสังเกตและบันทึกพฤติกรรมโดยไม่ให้กลุ่มตัวอย่างรู้ตัวว่ามีใครคอยสังเกตอยู่ การสังเกตอาจใช้เครื่องมือช่วยบันทึก รายละเอียดด้วย เช่น เครื่องบันทึกเสียง การถ่าย ภาพยนตร์

๖. การใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) การใช้แบบสอบถามเหมาะสำหรับการศึกษาพฤติกรรมของบุคคลที่มีจำนวนมากๆ และต้องการคำตอบอย่างรวดเร็วทำให้ประหยัดเวลา ค่าใช้จ่ายอื่นๆ แบบสอบถามที่ใช้จะต้องเป็นเครื่องมือที่มีความเป็นมาตรฐาน มีคุณภาพ มีความเที่ยงตรง มีความเชื่อมั่นได้ สามารถวัดในสิ่งที่เราต้องการจะวัด การสัมภาษณ์ การสังเกต เป็นต้น

๗. การทดสอบทางจิตวิทยา (Psychological Testing) เป็นเครื่องมือที่ใช้วัดลักษณะพฤติกรรมที่แอบแฝงอยู่ในตัวบุคคลซึ่งเป็นที่บุคคลพยายามปกปิดซ่อนเร้นไว้จะโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม อาทิ การตรวจเช็กระดับสติปัญญา การวัดความถนัดและความสนใจการตรวจลักษณะของบุคลิกภาพและอารมณ์

^{๒๑} สมจิตต์ สุพรรณทัศน์, ความหมายของพฤติกรรม, (กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๑๓๑-๑๓๖.

^{๒๒} ภาณุวัฒน์ ศิวะสกุลราช, แนวคิดพื้นฐานพฤติกรรมมนุษย์, หน้า ๘-๙.

นอกจากนี้ ยังมี วิธีการศึกษาพฤติกรรมมนุษย์ สามารถทำได้หลายวิธีด้วยกัน ได้แก่^{๒๓}

๑) วิธีการทดลอง (Experimental method)

วิธีการทดลองนี้เป็นวิธีการศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ในเชิงของวิธีทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นการศึกษาพฤติกรรมเชิงเหตุและผลระหว่างตัวแปร (variable) ซึ่งตัวแปรนี้ หมายถึง สิ่งที่เปลี่ยนแปลงค่าได้ไม่คงที่ สำหรับตัวแปรที่เป็นสาเหตุ หรือเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดผลตามมา เราเรียกว่า ตัวแปรต้น หรือตัวแปรอิสระ (independent variables) ซึ่งเป็นตัวแปรถูกสร้างขึ้นมาเพื่อดูว่าส่งผลต่อตัวแปรตามอย่างไร ส่วนตัวแปรที่เป็นผลเรียกว่า ตัวแปรตาม (dependent variable) สำหรับการปฏิบัติของผู้ทดลองต่อตัวแปรอิสระ เรียกว่า การจัดการกระทำ (treatment) ในการทดลองแต่ละครั้ง ผู้ทดลองต้องตั้งสมมติฐานก่อนแล้วทำการทดลอง ในการทดลองจะมีสองลักษณะ คือ การทดลองในสภาพธรรมชาติ กับการทดลองในห้องปฏิบัติการในการทดลองแต่ละครั้งต้องคำนึงถึง การปฏิบัติซ้ำ หมายถึงว่าการกระทำซ้ำอีกครั้งแม้ว่าจะบุคคลและสถานที่กันก็ได้ผลอย่างเดิมทุกครั้ง นักจิตวิทยาควรทำการทดลองซ้ำๆ หลายๆ ครั้งเพื่อให้ได้ผลอย่างเดิมเพื่อให้เกิดความมั่นใจ ส่วนการควบคุมตัวแปรนั้นจะเห็นว่าการทดลองแต่ละครั้งมีข้อจำกัด เพราะการที่จะควบคุมตัวแปรใดตัวแปรหนึ่งนั้น อาจจะมีตัวแปรซ่อนมาทำให้ผลลัพธ์คลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริงได้ ในการสรุปผลก็เช่นเดียวกันต้องมีขอบเขตจำกัด คือ ผลการทดลองจะเกิดลักษณะนี้ได้เฉพาะในกลุ่มที่มีคุณลักษณะแบบนั้นเท่านั้น ซึ่งไม่สามารถนำไปใช้กับกลุ่มอื่นที่แตกต่างกันออกไปได้

๒) วิธีการตรวจสอบจิตตนเอง (introspection method)

วิธีการตรวจสอบจิตตนเอง หรือ วิธีการพินิจภายในนี้ หมายถึง วิธีการที่บุคคลสังเกตตนเองหรือสำรวจตนเอง โดยการให้บุคคลพิจารณาความรู้สึกของตนเอง สำรวจตรวจสอบตนเอง แล้วรายงานถึงสาเหตุและความรู้สึกของตนเองออกมา ซึ่งในการตรวจสอบจิตตนเอง บางครั้งอาจใช้วิธีการนึกย้อนทบทวนไปถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และฝังใจหรือประทับใจในอดีต อาจกลายเป็นปมขัดแย้งซึ่งเป็นสาเหตุทำให้เกิดพฤติกรรมนั้นๆ ก็เป็นไปได้

๓) วิธีทางคลินิก (clinical method)

วิธีการนี้เป็นหลักการศึกษาทางจิตวิทยาวิธีหนึ่ง ที่สามารถช่วยให้บุคคลมีสุขภาพจิตดีขึ้น โดยการเรียนรู้หลักเกณฑ์และความจริงต่างๆ จากการทำงานและทำการศึกษาคนไข้เป็นรายบุคคล คนไข้หรือผู้ป่วย (client) ที่มีปัญหาหรือมีความผิดปกติทางจิต ซึ่งมาหาจิตแพทย์หรือนักจิตวิทยาคลินิก นักจิตวิทยาจะไม่เพียงแต่ศึกษาเรื่องตามที่คนไข้เล่าให้ฟังเท่านั้น ยังต้องมีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากประสบการณ์ในอดีตชีวิตประวัติ ศึกษาความสัมพันธ์ในครอบครัวและสิ่งแวดล้อมเพื่อดูภูมิหลังทางสังคมของคนไข้ โดยใช้เครื่องมือต่างๆ เช่น การทดสอบ การศึกษารายกรณี การสังเกต การสัมภาษณ์ สังคมมิติ การทดสอบทางจิตวิทยา อาทิ การทดสอบบุคลิกภาพ การฉายจิต เพื่อศึกษาเจตคติ ความต้องการทางอารมณ์และทางจิตใจ เพื่อดูสาเหตุของปกติทางบุคลิกภาพนั้นๆ ว่ามีสาเหตุที่แท้จริงมาจากอะไร

^{๒๓} กัญยา สุวรรณแสง, จิตวิทยาทั่วไป, (กรุงเทพมหานคร : อักษรพิทยา, ๒๕๔๐), หน้า ๒๕.

๔) การใช้แบบสอบถาม (questionnaire)

การใช้แบบสอบถามเหมาะสำหรับในการศึกษาพฤติกรรมของบุคคลที่มีจำนวนมากๆ และต้องการคำตอบอย่างรวดเร็ว ทำให้ประหยัดเวลาค่าใช้จ่ายอื่นๆ แบบสอบถามที่ใช้จะต้องเป็นเครื่องมือที่มีความเป็นมาตรฐาน มีคุณภาพ มีความเที่ยงตรง มีความเชื่อมั่นได้ สามารถวัดในสิ่งที่เราต้องการจะวัด ในการให้ตอบแบบสอบถามมักจะถามเกี่ยวกับเจตคติเกี่ยวกับเรื่องที่ต้องการจะทราบ เมื่อรวบรวมข้อมูลจากการตอบแบบสอบถามได้แล้วก็จะใช้วิธีการทางสถิติวิจยาคำตอบออกมาเพื่อให้ได้ผลที่ชัดเจนขึ้นควรนำวิธีการอื่นมาใช้ตรวจสอบอีกครั้ง เช่น การสัมภาษณ์ การสังเกต เป็นต้น

๕) การสังเกต (observation)

การสังเกตเป็นวิธีการเฝ้าดูพฤติกรรมของบุคคลโดยใช้ตา ซึ่งเป็นวิธีการที่มีความชัดเจน ง่าย และสะดวก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสังเกตว่าจะมีความรู้ความเข้าใจในจิตวิทยา มีทักษะความชำนาญ มีความสามารถในการสังเกตมากน้อยแค่ไหน สิ่งเหล่านี้ผู้สังเกตควรได้รับการฝึกฝนการสังเกตมาเป็นอย่างดี การสังเกตที่ดีนั้นจะต้องมีจุดมุ่งหมายว่าจะสังเกตเรื่องอะไร สังเกตไปทำไม สถานการณ์และสภาพการณ์ที่ต้องการสังเกตจำนวนครั้งในการสังเกต ระยะเวลา วันเวลาในการสังเกต สิ่งเหล่านี้ต้องกำหนดให้ชัดเจน และที่สำคัญผู้ที่ทำการสังเกตต้องไม่มีอคติต่อผู้ถูกสังเกตและเรื่องที่ทำกรสังเกตอยู่

จากที่กล่าวสรุป ได้ว่าวิธีการศึกษาพฤติกรรมมนุษย์ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาการเปลี่ยนแปลงให้กับบุคคลากรในชุมชน องค์กร มีหลากหลายวิธีการ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวิจารณ์ญาณของผู้ที่จะนำวิธีการข้างต้นไปปรับใช้ให้ตรงกับวัตถุประสงค์ และอาจใช้หลายวิธีร่วมกันเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นวิทยาศาสตร์ถูกต้อง รวดเร็วทันต่อเหตุการณ์

๒.๑.๒ พฤติกรรมของมนุษย์ในทางพุทธศาสนา

พฤติกรรมของมนุษย์ในทางพุทธศาสนามีความหมาย ดังนี้

ในพุทธทศนิกาย ธรรมบท ๑ ยมกวรรค หมวดว่าด้วยธรรมเป็นคู่กัน ๑. จักขุปาลเถรวัตถุ พระพุทธองค์ตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้ ในวรรคนี้ พระพุทธองค์ตรัสสอนธรรมเป็นคู่ ๆ เช่น เรื่องคนใจดีกับคนใจชั่ว เรื่องผู้ผูกเวรกับผู้ไม่ผูกเวร เรื่องความสามัคคีกับความแตกสามัคคี ทรงชี้ให้เห็นคุณของธรรมฝ่ายดี และชี้ให้เห็นโทษของธรรมฝ่ายชั่ว พร้อมทั้งแนวทางในการทำดี ละเว้นชั่ว เช่น ทรงสอนให้เห็นผลของการมีความคิดชั่วว่า^{๒๔}

มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา
 ธรรมทั้งหลาย มีใจ เป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ
 มนสา เจ ปญฺญาเนน ภาสติ วา กโรติ วา
 ตโต นํ ทุกฺขมนเวติ จกํ ว วโหโต ปทํ
 ถ้าคนมีใจชั่ว ก็จะมีทุกข์หรือทำชั่วตามไปด้วย
 เพราะความชั่วนั้น ทุกข์ย่อมติดตามเขาไป
 เหมือนล้อหมุนตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไป ฉะนั้น

^{๒๔} พุ. ธ. (บาลี)๒๕/๑-๒/๒๓-๒๔, พุ. ธ. (ไทย) ๒๕/๑-๒/๒๓-๒๔.

ตรงกันข้ามก็ทรงสอนให้เห็นผลของการมีความคิดดีว่า

มโน ปุพฺพกมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา
 ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ
 มนสา เจ ปสนฺเนน ภาสติ วา กโรติ วา
 ตโต น สุขมนเวติ ฉายา ว อนุปายินี
 ถ้าคนมีใจดี ก็จะมีผลดีหรือทำดีตามไปด้วย
 เพราะความดีนั้น สุขย่อมติดตามเขาไป
 เหมือนเงาติดตามตัวเขาไป ฉะนั้น

ทรงเปรียบเทียบ ผลของความดีกับผลของความชั่วให้เห็นผลที่จะได้รับการปฏิบัติ
 ตามธรรม นั้น

ในพุทธธรรม พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้ความหมายของ “พฤติกรรม” (behavior) ว่า การประพฤติในชีวิตประจำวัน การทำตัว คุณสมบัติของบุคคล ที่แสดงออก ส่วนหลักพุทธธรรมได้
 ระบุไว้ว่า “พฤติกรรม” หรือความประพฤติของมนุษย์นั้น คือกระบวนการของการกระทำและให้ผล
 ของการกระทำ หรือเป็นกระบวนการแห่งการแสดงเจตนา คิดปรุงแต่ง สร้างสรรค์ ต่าง ๆ ที่มีผล
 สืบเนื่องสอดคล้องกัน เช่น พฤติกรรมที่ดีย่อมมีผลที่ดี พฤติกรรมชั่วย่อมให้ผลชั่ว เป็นต้น^{๒๕}

ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวถึง
 เรื่องพฤติกรรมมนุษย์ไว้ว่า พฤติกรรมในพุทธศาสนา คือ กรรมหมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วย
 เจตนา คือการทำความตั้งใจหรือจงใจทำ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม โดยสาระ กรรมก็คือเจตนาหรือ
 เจตนาตนเองเป็นกรรม การกระทำดีเรียกว่ากรรมดี หรือกุศลกรรม การกระทำชั่วเรียกว่ากรรมชั่ว
 หรืออกุศลกรรม ^{๒๖}

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยได้ กล่าวไว้ในผลงานวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบ
 แนวความคิดเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์ ในทฤษฎีของพุทธปรัชญาเถรวาทกับชิคมันด์ พรอยด์ว่า
 พฤติกรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึง การแสดงออกทางกาย วาจา และสิ่งที่สืบเนื่องมาจากจิตที่
 อยู่ภายใน การแสดงออกมาทางกายภาพทั้งหมด เรียกว่า กายกรรม ทางวาจาเรียกว่าวจีกรรม และ
 ทางใจเรียกว่ามโนกรรม.พุทธปรัชญาเถรวาทถือว่า พฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมาไม่ว่าจะอยู่ในที่
 เปิดเผยหรือในที่ลับ ล้วนเป็นผลสืบเนื่องมาจากบทบาทแห่งการกำหนดวิถีทางของชีวิตทั้งสิ้น ทั้งใน
 ปัจจุบันและอนาคต ผลของพฤติกรรมจะมีการทำงานแบบลูกโซ่ มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดแยกกัน
 ไม่ออก พฤติกรรมในอดีต ย่อมส่งผลต่อพฤติกรรมที่กำลังทำในปัจจุบันและทำในอนาคต ซึ่งจะกลับ
 วนเวียนอยู่เช่นนี้ トラบดที่พฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมานั้นเป็นพฤติกรรมที่มีกิเลส และพฤติกรรม

^{๒๕} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ, (กรุงเทพมหานคร ; สหธรรม
 มิก, ๒๕๒๗), หน้า ๑๗๙.

^{๒๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒,
 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๖๔๖), หน้า ๓.

ที่ช่วยยอมนก่อกำเนิดชีวิตในทางที่เป็นทุกข์ ส่วนพฤติกรรมที่ดียอมนำผลต่อชีวิตในทางที่เป็นความสุขใจทางใจ^{๒๗}

ทั้งนี้ ในมหากรรมวิภังคสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่า “บุคคลทำกรรมที่ประกอบด้วยความจงใจทางกาย ทางวาจา และทางใจอันให้ผลเป็นสุข ย่อมเสวยสุข บุคคลทำกรรมที่ประกอบด้วยความจงใจทางกาย ทางวาจา และ ทางใจอันให้ผลเป็นทุกข์ ย่อมเสวยทุกข์ บุคคลทำกรรมที่ประกอบด้วย ความจงใจทางกาย ทางวาจา และทางใจอันให้ผลเป็นอทุกข์มสุข ย่อมเสวยผลเป็นอทุกข์มสุข”^{๒๘}

มีพุทธพจน์ว่า กรรมเป็นเครื่องชี้เจตนา ดังนี้ “เจตนาหิ ภิกขเว กมมํ วทามิ, เจตยิตวา กมมํ กโรมิ กาเยน วาจาเยน มนสา” แปลว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า เจตนานั้นแหละเป็นกรรม เมื่อมีเจตนาแล้ว บุคคลย่อมกระทำความกรรมโดยทางกาย วาจา ใจ”^{๒๙}

จากที่กล่าวสรุปได้ว่าพระพุทธศาสนาความหมายพฤติกรรมของมนุษย์ ที่ชัดเจนสามารถวิเคราะห์ได้จากการเทศน์ การตรัสของพระพุทธเจ้าและพระสาวเรียกว่ากรรม กรรมคือการกระทำที่เกิดขึ้นจากเจตนาผ่านอายตนะทั้ง ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ซึ่งเป็นเครื่องมือของกระบวนการให้เกิดการรับรู้ (Perception) การเรียนรู้ (Learning) การคิด (Thinking) สติปัญญา (Intelligence) เจตคติ (Attitude) อารมณ์ (Emotion) ความเชื่อ (Beliefs) ส่งผลต่อการแสดงออกของพฤติกรรมหรือการกระทำหรือที่เรียกว่ากรรมที่ ปรากฏให้เห็นได้จากภายนอกหรือพฤติกรรมซ่อนเร้นที่ไม่ปรากฏให้เห็นได้จากภายนอก ดังนั้น หากต้องการพัฒนาพฤติกรรมมนุษย์ต้องเข้าใจถึงกระบวนการต่างๆ ที่ส่งผลให้เกิดพฤติกรรมเหล่านั้น การพัฒนามนุษย์ตามทฤษฎีของพุทธศาสนา ซึ่งมีนักวิชาการให้ความหมายตรงกับคำว่า “ภาวนา” ซึ่งหมายถึง การทำให้เจริญองกาม การพัฒนาตามหลักการของพุทธศาสนาจะต้องดำเนินไปพร้อม ๆ กัน ๔ ทางคือ^{๓๐}

๑. การพัฒนาทางด้านกายภาพ (physical development) เป็นกระบวนการสร้างความเจริญองกามทางร่างกาย การฝึกอบรมร่างกายให้รู้จักติดต่อกับสิ่งภายนอกด้วยดีและปฏิบัติต่อสิ่งภายนอกเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมเจริญองกามและกำจัดให้อกุศลธรรมเสื่อมสูญไป สิ่งภายนอกที่มีบทบาทต่อชีวิตมนุษย์ก็คือ อารมณ์ภายนอกทั้ง ๕ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส จุดมุ่งหมายของการพัฒนาในข้อนี้ก็คือ การทำให้บุคคลรู้จักวิธีการเกี่ยวข้องกับอารมณ์ภายนอกทั้ง ๕ อย่างนี้ได้อย่างถูกต้องเหมาะสมและเป็นคุณประโยชน์ต่อการพัฒนาชีวิตให้เจริญก้าวหน้าสูงขึ้น

^{๒๗} พระมหาสุวณฺณ ชุตินฺธโร, “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์ในพระคัมภีร์ของพุทธปรัชญาเถรวาทกับซิกมันด์ฟรอยด์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓๒.

^{๒๘} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑/๑.

^{๒๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓.

^{๓๐} จานงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์. (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๖๓-๑๖๔.

๒. การพัฒนาทางด้านศีลธรรม (moral development) เป็นกระบวนการฝึกอบรมบุคคลให้มีศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียน หรือก่อความเดือดร้อนเสียหายแก่บุคคลอื่น สามารถอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นได้เป็นอย่างดีมีความเอื้อเพื่อเกื้อกูลต่อบุคคลอื่น

๓. การพัฒนาทางด้านจิตใจหรือทางด้านอารมณ์ (spiritual or motional evelopment) เป็นความพยายามที่จะฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็งให้มีความมั่นคงและมีความเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตา กรุณา มีความขยันหมั่นเพียร มีความอดทน มีสมาธิ มีความสดชื่นเบิกบาน มีความสงบสุขแจ่มใสเป็นต้นการพัฒนาทางด้านจิตใจที่บางทีเรียกว่าการพัฒนาอารมณ์

๔. การพัฒนาทางด้านสติปัญญา (Intellectual development) เป็นกระบวนการในการฝึกอบรมให้รู้และเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ผู้ที่มีความรู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาพของมัน สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ และบริสุทธิ์หลุดพ้นจากกิเลสเศร้าหมอง และทำตนให้ปลอดพ้นจากความทุกข์ ทำตนให้มีความสุข สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งสามารถทำตนให้อยู่เหนือปัญหา เหนือความขัดแย้ง และพัฒนาส่วนรวมให้มีความสุข มีความเสมอภาค และมีความเป็นประชาธิปไตยอย่างมีคุณภาพ พระพุทธเจ้าได้สั่งสอนมนุษย์ให้เป็นคนดีในสังคมผ่านหลักธรรมคำสั่งสอนมากมาย ดังจะได้กล่าวในส่วนที่เกี่ยวข้องดังนี้

ในพระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค] ๕. จุฬกัมมวิภังคสูตร พระพุทธองค์ตรัสตอบแก่สุกมาณพโตเทยยบุตร ที่ทูลถามว่า “ท่านพระโคตม อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มนุษย์ทั้งหลายที่เกิดเป็น มนุษย์ปรากฏเป็นคนเลวและคนดี” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “มาณพ สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรม เป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน”^{๓๑} พระพุทธองค์ ทรงค้นพบวิถีแห่งความสุข หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ตามหลักพุทธศาสนาเถรวาท ที่จะทำให้นมนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข พฤติกรรมหรือกรรมที่มีการกระทำในทางที่ดีเป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น ได้แก่ หลักธรรม ดังนี้ เช่น

เบญจศีล คือข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม ความเกษมสุข การสำรวมและความไม่ก้าวร้าวล่วงละเมิด^{๓๒} “มีการสำรวมกายวาจาของตนให้มีความสุขสงบเรียบร้อย พุทธแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ ประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่น่าประโยชน์มาสู่ตนและผู้อื่น”^{๓๓} ดังนั้นศีล จึงหมายถึง การสำรวมกาย วาจาให้มีความสุขสงบเรียบร้อย ภายในระเบียบ ข้อบังคับที่วางไว้เป็นกฎระเบียบของสังคมมนุษย์ สำหรับควบคุมความประพฤติของมนุษย์ทางกาย ทางวาจาให้เรียบร้อย มี ๕ ประการดังนี้ (๑) เว้นจากการฆ่าสัตว์มีชีวิต (๒) เว้นจากการถือเอาของที่เจ้าของมิได้ให้มาเป็นของตนเอง (๓) เว้นจากการประพฤติผิดในกาม (๔) เว้นจากการกล่าวเท็จ (๕) เว้นจากการดื่มสุราเมา

^{๓๑} ม.อ.(ไทย) ๑๔/๒๘๙/๓๔๙-๓๕๐

^{๓๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **เบญจศีลเบญจธรรม เล่ม ๑** พิมพ์ครั้งที่ ๒๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๙.

^{๓๓} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ), **นิเทศธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : อีรพวงษ์การพิมพ์, ๒๕๓๓),

คือ สุราและเมรัย^{๓๔} เป็นต้น ถ้ามนุษย์มีเบญจศีลแล้วจะทำให้มนุษย์มีบุคลิกภาพตามอนิสงส์ของศีล^{๓๕} ดังนี้

๑) บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลในโลกนี้ ย่อมมีโภคทรัพย์เป็นอันมาก ซึ่งมีความไม่ประมาทเป็นเหตุ นี่เป็นอนิสงส์ประการที่ ๑ แห่งศีลสมบัติของผู้นับถือ

๒) กิตติศัพท์อันงามของบุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมฟังขจรไปไกลนี้เป็นอนิสงส์ประการที่ ๒ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๓) บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล จะเข้าไปยังบริษัทใดๆ จะเป็นชาติตยบริษัทก็ตาม พราหมณ์ บริษัทก็ตาม คหบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ย่อมแก้วักล้าไม่เก้อเขินที่เข้าไป นี่เป็นอนิสงส์ประการที่ ๓ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๔) บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมไม่หลงลืมสติตาย นี่เป็นอนิสงส์ประการที่ ๔ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๕) บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ นี่เป็นอนิสงส์ประการที่ ๕ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

อนิสงส์ของบุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลในโลกนี้ ย่อมมีโภคทรัพย์ ย่อมแก้วักล้าไม่เก้อเขิน ย่อมไม่หลงลืมสติ หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

เบญจธรรม หมายถึง กัลยาณธรรม แปลว่า ธรรมที่มีความงามเป็นข้อปฏิบัติพิเศษที่ยิ่งขึ้นไปกว่าศีล ซึ่งเป็นสภาวะของผู้ทรงไว้แห่งความมีหรือเป็นผู้รักษาความดีไว้ด้วยการประกอบคุณงามความดี ข้อควรปฏิบัติ ๕ ประการ ซึ่งจะทำให้มนุษย์เป็นคนดี มีคุณธรรม มีกาย วาจา ใจ ที่สะอาดงดงาม ได้แก่ (๑) เมตตา (๒) สัมมาอาชีวะ (๓) กามสังวร (๔) สัจจะ และ (๕) สติสัมปชัญญะ ผู้ที่ได้รับผลจากการกระทำนั้นจะมีความสุข^{๓๖}

หลักสัปปริสธรรม ๗ ประการ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺต ปยุตฺโต) ให้ความหมายในพจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์ ว่า สัปปริสธรรมเป็นธรรมของสัตบุรุษ ธรรมที่ทำให้คนเป็นคนดี มี ๗ อย่าง คือ ฉัมมัญญุตตา รู้หลัก หรือรู้จักเหตุ อัตถัญญุตตา รู้ความมุ่งหมายหรือรู้จักผล อตตัญญุตตา รู้จักตน มัตตัญญุตตา รู้จักประมาณ กาลัญญุตตา รู้จักกาล ปริสสัญญุตตา รู้จักชุมชน บุคคลัญญุตตา รู้จักบุคคล^{๓๗}

จากที่กล่าวสรุปได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงตรัสหลักธรรมที่ล้วนเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์ อันเป็นพฤติกรรมภายในซึ่งเป็นฐานรากของการแสดงออกของพฤติกรรมทั้งหลายทั้งเชิงประจักษ์และซ่อนเร้น ดังนั้นหากมนุษย์มีฐานคิดที่ถูกต้องย่อมทำให้การตัดสินใจไม่ผิดพลาด แม่นยำ พฤติกรรมที่แสดงออกจึงเป็นตัวชี้วัดเจตนาของมนุษย์ ดร.สมบุรณ์ บุญโท ให้ความหมายในการพัฒนา มนุษย์และสังคมที่ยั่งยืนในปรัชญากระบวนการบวรธรรมกับการพัฒนา มนุษย์ สังคม ธรรมชาติและ

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

^{๓๕} ที. ปา.(ไทย) ๑๑/๓๐๖/๓๐๕.

^{๓๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๙๕-๑๙๖.

^{๓๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๔๓๒.

สิ่งแวดล้อม ว่า การพัฒนามนุษย์เพื่อให้สังคมมีคุณภาพและคุณค่านั้น จำเป็นต้องอาศัยหลักกาลามสูตร^{๓๘} ซึ่งประกอบด้วย อย่าปลงใจเชื่อเพราะฟังๆ ตามกันมา(มา อนุสสเวน) อย่าปลงใจเชื่อเพราะสืบๆ กันมา (มา ปรมปราย) อย่าปลงใจเชื่อเพราะเล่าลือกันมา (มา อติกราย) อย่าปลงใจเชื่อเพราะมีอยู่ในคัมภีร์ (มา ปิฎกสมปาเทน) อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรกะเป็นเหตุ (มา ตกทุกเหตุ) อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุমান (มา นยเหตุ) อย่าปลงใจเชื่อเพราะตริกได้ตามอาการที่ปรากฏ (มา อาการปริวิตกเคน) อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้ากันได้ตามทฤษฎีของตน (มา ทิฏฐินิษฌมานกฺขนติยา) อย่าปลงใจเชื่อเพราะรูปร่างหน้าตา (มา ภพฺพรูปตยา) อย่าปลงใจเชื่อเพราะสมณะเป็นครูของเรา(มา สมโณ โนครู) เมื่อมนุษย์มีฐานคิดที่ถูกต้องทำให้เกิดการพัฒนาทางปัญญาขึ้นเป็นลำดับ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)กล่าวถึงวิธีพัฒนาปัญญาไว้ในพุทธวิธีบริหารว่า มี ๓ ประการ^{๓๙} ประกอบด้วย สุตมยปัญญา หมายถึงความรอบรู้ที่เกิดจากสุตตะ คือการรับข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ คนที่มีปัญญาประเภทนี้ต้องเป็นคนอ่านมากและฟังมาก ใครที่จดจำเรื่องราวที่อ่านและฟังแล้วได้มากมาย เรียกว่าพหูสูต ขั้นนี้เปรียบเสมือนการรับประทานอาหารในชั้นตักใส่ปาก แล้วพัฒนาขึ้นเป็นขั้นจินตมยปัญญา หมายถึงความรอบรู้ที่เกิดจากการคิดวิเคราะห์ข้อมูลที่เรารับมาจากการฟังหรือการอ่าน โดยการพินิจพิจารณาไตร่ตรองเรื่องที่ฟังหรืออ่าน รวมถึงการตรวจสอบแหล่งข่าว แหล่งข้อมูล หรือหนังสืออ้างอิง คนที่มีจินตมยปัญญาหมายถึงคนที่คิดเป็นตามแบบโยนิโสมนสิการ ขั้นนี้เปรียบเสมือนการเคี้ยวอาหารให้ละเอียดแล้วกลืนลงไป ในที่สุดพัฒนาจะขึ้นเป็นลำดับภาวนามยปัญญา หมายถึงความรอบรู้ที่เกิดโดยประสบการณ์จากภาคปฏิบัติหรือการลงมือทำจริงๆ เปรียบเสมือนอาหารที่กลืนลงไปแล้วแปรสภาพไปเป็นธาตุอาหารต่างๆ ไปเลี้ยงบำรุงร่างกายให้มีพลังสุขภาพกายและใจสมบูรณ์ สามารถสร้างสรรค์ผลงานให้เกิดเป็นรูปธรรมกับสังคมต่อไป

๒.๒ แนวคิดที่เกี่ยวกับการพูด (วาจา)

๒.๒.๑ ความหมายของการพูด

(๑) ความหมายของการพูดทั่วไป

การพูดก็คือพฤติกรรมการสื่อสารของมนุษย์ โดยอาศัยภาษา ถ้อยคำ น้ำเสียง ตลอดจนกิริยาท่าทางละอื่น ๆ เพื่อถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดของตนแก่ผู้อื่น ให้เกิดผลตอบสนองตามที่ต้องการ มนุษย์ทุกคนถ้ามีอวัยวะที่ใช้สำหรับออกเสียงไม่บกพร่อง ก็สามารถเปล่งเสียงออกมาได้ ซึ่งเป็นเรื่องของธรรมชาติ แต่ที่จะเปล่งเสียงออกมาให้เป็นภาษาที่สื่อสารกันเข้าใจในหมู่ชนด้วยกันนั้น ต้องอาศัยการเรียนรู้ คือเรียนรู้ถึงภาษาที่ใช้พูดจากันในหมู่เหล่า และอาศัยการฝึกฝน เพื่อให้พูดได้ดี และใช้การพูดเป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตได้ เพราะการพูดสร้างให้เกิดการรับรู้ ความเข้าใจและเกิดการแสดงออกของพฤติกรรมภายนอกปรากฏผลเชิงประจักษ์อย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้น การพูดจึงเป็นกระบวนการสื่อสารระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง โดยเมื่อผู้ส่งสารออกไป สารนั้นจะไปกระตุ้นหรือทำให้

^{๓๘} ดร.สมบุญ บัญโท, ปรัชญากระบวนการทัศน์กับการพัฒนา มนุษย์ สังคม ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : สอนโลก-สวนธรรม สำนักพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐-๑๔.

^{๓๙} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๕๔-๖๐.

ผู้ฟังเกิดการตอบสนองแล้วแสดงปฏิกิริยาตอบกลับออกมาทางวัจภาษา เช่นการพูด การถาม การตอบ หรือเป็นการแสดงออกทางอากัปกิริยาต่างๆ

ทั้งนี้ มีนักวิชาการได้ให้ทรรศนะไว้ว่า “คำพูดของบุคคลเป็นทั้งยาพิษและ น้ำทิพย์ เป็นอาวุธที่ฆ่าแม้ตัวเองและคนอื่นๆ เป็นน้ำหมอนอันจริงใจแก่ผู้ใกล้ชิด เป็นเสน่ห์ในการสร้างบุคลิกภาพ เป็นสะพานทองคำที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนหนึ่งกับอีกคนหนึ่งและระหว่างคนกับสังคมส่วนรวม การพูดจึงเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้ประสบความสำเร็จในทุกสิ่งที่ปรารถนา ดังคำกล่าวที่ว่า “การพูดที่ดีเป็นเครื่องมือของการที่มีค่าที่สุด” ทั้งนี้เพราะการพูดทำให้เกิดความเข้าใจได้ง่ายนั่นเอง^{๔๐} ยังมีอีกทรรศนะว่า การพูดสองแบบ ได้แก่ การพูดได้ คือ การพูดที่เปล่งออกมาเป็นภาษามนุษย์ ส่วนเมื่อฟังแล้วมีความหมายอย่างไรเป็นอีกเรื่องหนึ่ง และการพูดเป็น คือ การพูดให้คนอื่นฟังแล้วชื่นชอบ เชื่อถือ คล้อยตาม เกิดความนิยมชมชอบในตัวผู้พูด การจะทำให้เช่นนี้ต้องหมั่นศึกษาและฝึกฝน^{๔๑} ยังมีอีกทรรศนะว่า ความสำคัญของการพูด (speech) สรุปได้ว่า การพูดทำให้เกิดความเข้าใจได้ง่าย การพูดนั้นจะประกอบด้วยน้ำเสียง กิริยาท่าทาง ตลอดจนสีหน้าของผู้พูด ดังนั้น เมื่อเราได้ยินเสียงการพูดและเห็นท่าทางประกอบ เราก็จะเข้าใจเรื่องราวที่พูดได้ง่ายกว่าการอ่านแต่เพียงอย่าง^{๔๒} ยังมีอีกทรรศนะว่า วาจาหมายถึงการพูด การสื่อความหมายระหว่างมนุษย์โดยใช้ภาษา แวดตา สีหน้า ท่าทางต่าง ๆ เพื่อถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึก นึกคิด เจตนา หรือวัตถุประสงค์จากผู้พูดไปยังผู้ฟังให้เป็นที่เข้าใจกัน^{๔๓} ยังมีอีกทรรศนะว่า ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ การพูดมีความสำคัญเป็นอันมากไม่ว่าจะเป็นวัยใด เพศใด อาชีพอะไร คบหาสมาคมกับผู้ใด ต้องใช้การพูดมากที่สุดเพราะเป็นเครื่องมือในการติดต่อสื่อสารทำความเข้าใจได้ละเอียด ลึกซึ้ง กว้างขวาง ชัดเจนและรวดเร็ว ดังนั้น หากต้องการพูดให้ได้ผลและมีประสิทธิภาพมากขึ้น ต้องอาศัยหลัก วิชาการพูดและการฝึกฝน เพราะการพูดเป็นทั้ง “ศิลป์” และ “ศาสตร์” “ศิลป์” ต้องอาศัยการฝึกฝน จนเกิดความชำนาญมีการฝึกพูดทุกขั้นตอน “ศาสตร์” มีหลักเกณฑ์ในการปฏิบัติและถ่ายทอด การพูดที่ดีจะต้องรู้ทั้งด้านทฤษฎี คือ กฎเกณฑ์ที่วางไว้ และรู้ทั้งทางปฏิบัติคือ การฝึกฝนตนเองอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้รู้จักพูดอย่างมีประสิทธิภาพ^{๔๔}

นอกจากนี้ยังมีทรรศนะของนักวิชาการต่างประเทศได้ให้ความหมายของการพูดไว้ว่า “เป็นการค้นหาวิธีการโน้มน้าวใจที่มีอยู่ทุกรูปแบบ” การพูดโน้มน้าวใจ เช่น การพูดในสภา การพูดในศาลและการพูดในที่ชุมชน เป็นต้น ซึ่งผู้พูดต้องมีความสามารถในการพูดที่ประกอบด้วยส่วนสำคัญ

^{๔๐} นนท ภารดร, **พูดอวยพร**, (กรุงเทพมหานคร : เทพนิมิตการพิมพ์, ๒๕๒๔), หน้า ๒.

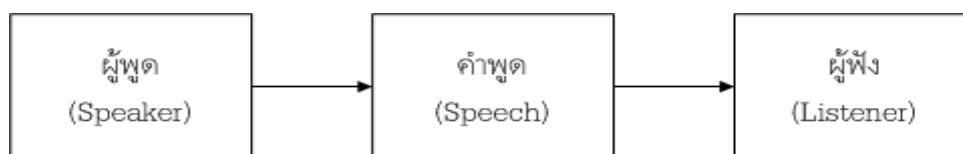
^{๔๑} เสนาะ ผดุงฉัตร, **วาทศาสตร์ ศิลปเพื่อการพูด**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒.

^{๔๒} ฉัตรวรุณ ตันนะรัตน์, **หลักวาทกรรม**, แก้ไขเพิ่มเติมครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๙), หน้า ๓-๕.

^{๔๓} สมจิต ชิวปรีชา, **วาทวิทยา** พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑.

^{๔๔} สหไทย ไชยพันธุ์, **แนวคิดทฤษฎีการพูดสื่อสารในสังคม**, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๓, (กันยายน – ธันวาคม ๒๕๕๕), หน้า ๑๔๐.

๓ ส่วน ซึ่งจะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ คือ ผู้พูด (Speaker) คำพูด (Speech) และ ผู้ฟัง (Listener)^{๔๕}

แผนภาพที่ ๒.๑ ส่วนประกอบของการพูด

ยังมีอีกทฤษฎีหนึ่งว่า เป็นนักพูดชาวโรมันนำเอาทฤษฎีของอริสโตเติลมาพัฒนาและเน้นพิจารณาพฤติกรรมการพูดซึ่งเป็นวิธีการในการพูดโน้มน้าวใจอย่างหนึ่งที่ทำให้ผู้อื่นเชื่อถือและคล้อยตามหลัก ๕ ประการของซีเซโรและควินติเลียนที่ทำให้การพูดสัมฤทธิ์ผล มีดังนี้^{๔๖}

- การคิดค้น (Invention) คือการคิดและการค้นหาของผู้พูดจนพบว่าอะไรเป็นสิ่งที่ควรนำเสนอให้ผู้ฟังทราบและได้รับประโยชน์มากที่สุด

- การประมวลความคิด (Organization) หมายถึง การนำความคิดมาจัดระเบียบและจัดลำดับให้เหมาะสม เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจง่าย ไม่เกิดความสับสน โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น ๓ ส่วน คือ อารัมภบท เนื้อหา และสรุป

- การใช้ภาษาและลีลา (Style) หมายถึง การเลือกสรรภาษาและลีลาในการนำเสนอสาระที่สร้างความเข้าใจแก่ผู้ฟัง ก่อให้เกิดความรู้สึกอยากติดตาม

- การกำหนดจดจำ(Memory) หมายถึง การจดจำเนื้อหาสาระที่จะพูดให้แม่นยำก่อนที่จะออกไปพูดต้องมีความพร้อมโดยการฝึกซ้อม เพื่อสร้างประสบการณ์

- การแสดงออกให้ปรากฏ (Delivery) หมายถึง การแสดงออกให้เหมาะสมที่สุดเพื่อปรากฏตัวต่อหน้าที่ประชุม ไม่ว่าจะเป็นความเหมาะสมของเสียง เพื่อสร้างประสบการณ์

ยังมีอีกทฤษฎีหนึ่งว่า นักจิตทฤษฎีตะวันตก ได้สรุปคุณลักษณะของผู้พูด คำพูดและผู้ฟังที่มีผลต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการพูดไว้ว่า “ในส่วนของผู้พูดนั้น ความน่าเชื่อถือของผู้พูดจะเกี่ยวข้องกับความรู้ ประสบการณ์ ค่านิยม ความรู้สึกเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ รวมทั้งความสามารถในการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารของผู้พูด ที่จะทำให้ผู้พูดสามารถพูดได้อย่างชัดเจนลึกซึ้งมากขึ้นเพียงใดส่วนสาระนั้นจะขึ้นอยู่กับเนื้อหาของสารและการจัดเรียงลำดับสาร ตลอดจนวิธีการส่งข่าวสารของผู้พูด ส่วนผู้ฟังจะเกิดอารมณ์ความรู้สึกคล้อยตามได้มากแค่ไหน ขึ้นอยู่กับอารมณ์ความรู้สึกระดับความรู้เกี่ยวกับข่าวสารของผู้ฟัง ประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องนั้นของผู้ฟัง ค่านิยม รวมทั้งความสามารถในการฟัง การตีความและความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ ของผู้ฟัง^{๔๗}

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๓.

^{๔๖} สหไทย ไชยพันธุ์, แนวคิดทฤษฎีการพูดสื่อสารในสังคม, หน้า ๑๔๓-๑๔๔.

^{๔๗} พระมหารุ่งเพชร ขวนปณฺโญ (พิศทาป), “ศึกษารูปแบบและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยา ลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๕.

จากที่กล่าวสรุปได้ว่า การพูดเป็นการแสดงถึงลักษณะและวิธีการของมนุษย์ที่นำเอาภาษาหรือถ้อยคำมาใช้ให้เกิดความหมาย และสื่อสารไปยังผู้ฟังตามวัตถุประสงค์ของตนด้วยบุคลิกภาพที่น่าสนใจ ชวนติดตาม ถ้าผู้พูดมีความรู้ ความสามารถ รู้จักใช้ถ้อยคำที่เหมาะสมกับบุคคล เวลาและสถานที่ การพูดก็จะประสบความสำเร็จได้รับผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

(๒) ความหมายของการพูด (วาจา) ในทางพระพุทธศาสนา

ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ ของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมาย วาจา ไว้ว่า “วจีกรรมหมายถึงการกระทำทางวาจา, การกระทำด้วยวาจา , การทำกรรมด้วยคำพูด” ^{๔๘} ยังมีอีกทฤษฎีหนึ่ง ได้กล่าวถึง ความมุ่งหมายในการใช้วาจาแสดงธรรม ๔ อย่าง ในหนังสือเรื่อง พุทธวิธีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สรุปได้ว่า พูดให้เขารู้ คือ ถ้าคนฟังมั่นใจว่าผู้พูดมีความรู้เรื่องที่เขาจะพูดจริงก็สามารถผลักดันให้เกิดความเชื่อได้ พูดให้เขาฟังเรื่องที่นำมาพูดนั้นมีผลกระทบต่อผู้ฟังคนฟังจะสนใจเรื่องเหล่านั้น พูดให้คิด เรื่องนั้นต้องนำคิดได้ประโยชน์เป็นรูปธรรมด้วย และพูดให้ทำ เป็นเรื่องใหญ่ที่สุด ผู้พูดจะต้องเป็นที่เชื่อถือและศรัทธาของผู้ฟัง เป็นเรื่องที่ผู้ฟังสนใจอยู่ก่อนหรือสามารถกระตุ้นให้เกิดความสนใจ ^{๔๙}

จากที่กล่าวสรุปได้ว่า การพูดในทางพระพุทธศาสนาหมายถึงการแสดงออกทางวาจาหรือการพูดเพื่อสื่อสารเนื้อหาของพุทธธรรม ไปยังผู้ฟังให้เกิดความเข้าใจในสัจธรรม โดยที่ผู้พูดจะต้องเป็นบุคคลที่ผู้ฟังให้ความเชื่อถือและศรัทธาจึงจะทำให้เกิดความสำเร็จทั้งสองฝ่าย คือทั้งผู้พูดและผู้ฟัง

๒.๒.๒ ความสำคัญของการพูด

(๑) ความสำคัญของการพูด (วาจา) ในทางพระพุทธศาสนา

ผลของการพูดในพระพุทธศาสนาเป็นที่ประจักษ์แก่มวลมนุษยชาตินับตั้งแต่วันที่เกิด แก้ว ๓ ประการครบองค์ประกอบ คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ กล่าวคือหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้แล้ว พระองค์ทรงดำริถึงอาจารย์อาฬารดาบส และอุทกดาบสว่าเป็นบุคคลที่ควรจะได้รับฟังการเทศนาครั้งแรกจากพระองค์ แต่ท่านทั้งสองได้สิ้นชีพไปก่อนที่พระองค์จะมาถึงเพียง ๗ วัน พระพุทธเจ้าจึงดำริที่จะไปเทศน์โปรดแก่ ปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ แต่ในระหว่างทางพระองค์ทรงพบกับ อุปกะปริพาชกซึ่งเห็นพระฉวีวรรณที่งดงามของพระพุทธเจ้า และได้ถามพระองค์ว่าใครเป็นอาจารย์ของพระองค์ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า “ดูกร อุปกะ ตถาคตเป็นสยัมภู ตรัสรู้เองด้วยปัญญา ย่อมไม่มีใครเป็นครูอาจารย์สั่งสอน เป็นสัพพัญญู ตรัสรู้ธรรมทั้งมวล ไม่มีสิ่งใดที่ควรจะรู้ ซึ่งตถาคตไม่รู้อุปกะเมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ตถาคตแสดงว่าใครเป็นครูสั่งสอนเล่า” ^{๕๐} แต่อุปกะไม่เชื่อแล้วเดินหลีกทางไปครั้งแรกที่พระพุทธเจ้าได้พบกับปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ อีกครั้งหลังจากตรัสรู้แล้ว ปัจจุบันคดียังมีท่าทีลงเล็ง

^{๔๘} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : ซี เอส อาร์ แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๒๑๙.

^{๔๙} พระราชาธรรมนิเทศ (ระแบบ จตฺตนาโณ), พุทธวิธีเผยแผ่พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : พรสิการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๕๓-๕๔.

^{๕๐} พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี) (มปป.), พุทธประวัติศึกษา, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.crs.mahidol.ac.th/thai/buddhist53.htm> [๑๐ พฤษภาคม ๒๕๕๗]

๓ ครั้ง พระองค์จึงตรัสว่า “ดูก่อนปัญจวัคคีย์ วาจาที่ไม่ควรเชื่อคำใด ตถาคตเคยกล่าวอยู่บ้างหรือ แม้แต่คำว่า ตถาคตได้ตรัสรู้พระสัมโพธิญาณนี้ ตถาคตเคยกล่าวกะใคร ที่ไหน แต่กาลก่อน”^{๕๑} พระวาจาของพระพุทธองค์มีพลังที่ยิ่งใหญ่ทำให้เกิดแก้ว ๓ ประการ ครบถ้วน โดยที่พระอัญญาโกณฑัญญะสามารถบรรลุธรรมได้เป็นพระสาวกรูปแรกในวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ อาสาฬหมาสและตามด้วย พระวัปปะ พระภัททิยะ พระมหานามะ พระอัสสชิ ตามลำดับ รวมเป็น ๖ พระอรหันต์ พระพุทธเจ้า จึงเป็นบรมครูต้นแบบของการพูดที่สร้างประโยชน์สุขให้แก่ บุคคล ชุมชนและประเทศ

หลักเกณฑ์การใช้วาจาสุภาสิตของพระพุทธองค์

ในพระสูตรต้นตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ ได้กล่าวถึงหลักในการตรัส เพื่อสั่งสอนเวไนยสัตว์ของพระพุทธเจ้า ๖ ประการ คือ^{๕๒}

- (๑) ตถาคตรู้ว่าจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้น ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น
- (๒) ตถาคตรู้ว่าจาที่จริง ที่แท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้น ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น
- (๓) ตถาคตรู้ว่าจาที่จริง ที่แท้ และประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้น ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าววาจานั้น
- (๔) ตถาคตรู้ว่าจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น
- (๕) ตถาคตรู้ว่าจาที่จริง ที่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น
- (๖) ตถาคตรู้ว่าจาที่จริง ที่แท้ ที่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนี้ ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าววาจานั้น ทั้งนี้เพราะตถาคตมีความเอ็นดูในหมู่สัตว์ทั้งหลาย

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้บรรยายในโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วังน้อย เมื่อวันที่ ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๕๒ ความตอนหนึ่งว่า “นักสอนธรรมบางคนไม่คำนึงถึงระดับสติปัญญาของผู้ฟัง เขาเทศน์อัดธรรมเต็มที่จนผู้ฟังตาลอย พอผู้ฟังตามเขาไม่ทัน เขาก็หาว่าผู้ฟังโง่ ใครที่คิดว่าผู้ฟังโง่ต้องเตือนตัวเองด้วยภาสิตอุทานธรรมที่ว่า “ถ้าพูดไปเขาไม่รู้อย่าว่าเขาว่าโง่เง่ามเงอะเชอะนักหนา ตัวของเราทำไมไม่โกรธาว่าพูดจาให้เขาไม่เข้าใจ” หลักการสอนธรรมให้ผู้ฟังเข้าใจคือการถือผู้ฟังเป็นศูนย์กลางและปรับลีลาการสอนให้สอดคล้องกับระดับสติปัญญาของผู้ฟัง นั่นคือการแสดงธรรมที่ งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลางและงามในที่สุด มีคำอธิบายว่า คำขึ้นต้นท่านเรียกว่านิทานพจน์ คำลงท้ายเรียกว่านิคมพจน์ ส่วนที่เหลือเรียกว่า ท่ามกลาง”^{๕๓}

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.

^{๕๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๖/๘๘.

^{๕๓} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), โครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ, บรรยายเมื่อวันที่ ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๕๒ [ออนไลน์] แหล่งที่มา <http://www.buddhismth.com> [๒๔ เมษายน ๒๕๕๗].

จากที่กล่าวสรุปได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นบรมครูต้นแบบแห่งการตรัส การตรัสของพระองค์มีความสำคัญยิ่งต่อมวลมนุษย์ ทำให้พระพุทธศาสนามีความมั่นคงยั่งยืนมวลมนุษยชาติมีแนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขทั้งทางโลกและทางธรรม พระองค์ทรงตรัสให้พุทธบริษัทเข้าถึงสัจธรรมสั่งสอนไว้ ไปประพฤติปฏิบัติในทุกโอกาสได้อย่างเหมาะสม ฉะนั้น การพูดในพระพุทธศาสนา จึงเป็นการแสดงออกทางวาจา กรรม เรียกว่า วจีกรรม มีทั้งดีและไม่ดี ที่ดีเป็นวจิสฺสุจิริต และไม่ดีเป็นวจิตฺสุจิริต^{๕๔} วจิสฺสุจิริต ๔ ประการ ประกอบด้วย สัจจวาจา (พูดจริง) อปิสฺสุณวาจา (พูดไม่ส่อเสียด) สันทวาจา (พูดอ่อนหวาน) และมัตถวาจา (พูดด้วยปัญญา) เหล่านี้จัดเป็นกุศลกรรมสำหรับวจิสฺสุจิริต ๔ ประการ คือการกล่าวที่ตรงข้ามกับวจิตฺสุจิริต คือ มุสาวาท(พูดเท็จ)ปิสฺสุณวาจา (พูดส่อเสียด) ผรุสวาจา (พูดคำหยาบ) และสัมผัปปลาป (พูดเพ้อเจ้อ)

(๒) ความสำคัญของการพูด (วาจา) ทั่วไป

การพูดเป็นการแสดงออกซึ่งความต้องการสื่อความหมายของมนุษย์ที่มีความประสงค์ที่จะแสดงเจตนาให้ผู้อื่นรู้ความต้องการที่สามารถแสดงออกทั้งทางดีและไม่ดี

สุนทรภู่ กวีเอกของโลกได้เขียนบทกวี กล่าวถึงความสำคัญของการพูดไว้เป็นบทกลอน “นิราศภูเขาทอง” ไว้ดังนี้^{๕๕}

ถึงบางพูด พูดดีเป็นศรีศักดิ์ มีคนรักสรรถ้อยอรรยจิต
แม้พูดชั่วตัวตายทำลายมิตร จะชอบผิดในมนุษย์เพราะพูดจา

ยังมีอีกทรรคนะว่า ได้กล่าวถึงความสำคัญของการพูดไว้ในหนังสือมงคลชีวิต ภาค ๑ ว่า “ในบรรดาลมด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นลมบก ลมทะเล ลมใต้ฝุ่นสมสลาตัน ซึ่งล่อลึงกันนักหนา ว่าร้ายแรงมาก แต่ก็เบากว่าลมปากของคนนี้มันแล้ว ๆ พัดค่อย ๆ แต่ว่าฤทธิ์มันแรง ลมบกเมื่อมันแรงมาหลังคาปลิวกระเจาไปคนละทิศคนละทาง แต่ลมปากตกบหมันเฮี้ยนขึ้นข้างหลังคาบ้านไม่กระดิกสักนิด แต่พอบ้านแม่เรือนถูกพัดกระเจา ทั้งลูกทั้งเต้าไปคนละทาง”^{๕๖}

จากที่กล่าวสรุปได้ว่า การพูดเป็นการสื่อสารของมนุษย์ที่มีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ และการประกอบอาชีพเป็นอันมาก เพราะมนุษย์จะต้องใช้การพูดเพื่อการสื่อสารให้บุคคลที่เกี่ยวข้องเข้าใจกันก่อน ถ้าสื่อสารกันได้ดี การกระทำการกิจการงานต่าง ๆ จะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้การสื่อสารกันด้วยคำพูด สามารถถึงผู้รับได้รวดเร็ว แสดงออกถึงจุดมุ่งหมายและความประสงค์ต่าง ๆ และสร้างความเข้าใจกันได้อีกทั้งคำพูดที่เปล่งออกมายังบ่งบอกให้ทราบถึงอุปนิสัยใจคอของผู้พูดด้วย ผู้พูดที่ดีต้องมีลีลาการเทศน์ การสอนและการถ่ายทอดไปสู่ผู้ฟัง ดังนั้นผู้ฟังจึงเป็นศูนย์กลาง ของความสำเร็จในการถ่ายทอดองค์ความรู้ นั้น ๆ ผ่านการสื่อสารด้วยการพูด ผู้พูดจะต้องพูดแต่สิ่งที่ดีและต้องคิดก่อนพูดจึงจะทำให้คนรักและเลื่อมใส

^{๕๔} อัง.จตุกก.(ไทย) ๒๑ /๒๒๑/๓๓๘.

^{๕๕} เทพ สุนทรสารทูล, เพลงยาวนิราศสุนทรภู่, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๙๔.

^{๕๖} พันเอกปิ่น มุทุกันต์, มงคลชีวิต ภาค ๑, (ม.ป.ท. : ม.ป.ป.), หน้า ๓๙๙.

๒.๒.๓. องค์ประกอบของการพูด

(๑) องค์ประกอบของการพูดทั่วไป

มีนักวิชาการได้ให้ทรรศนะไว้ว่า เป็นกระบวนการสื่อสารที่สำคัญที่สุด เพราะทำให้ ผู้พูด กับผู้ฟังเกิดความเข้าใจตรงกัน มีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ ผู้พูด ผู้ฟัง สารที่จะพูด เครื่องมือที่ใช้ ในการสื่อความหมาย ดังนี้^{๕๗}

๑) ผู้พูด คือผู้พูดที่ดีต้องมีบุคลิกที่เหมาะสม สามารถถ่ายทอดความรู้ ความคิดไปยังผู้รับ ฟังได้ตามความประสงค์ โดยใช้ภาษา น้ำเสียงและอากัปกิริยาที่เหมาะสมกลมกลืนกับเนื้อหาสาระ ที่พูด อันประกอบด้วยความจริงและด้วยความจริงใจ เป็นมิตรและน่าเชื่อถือ

๒) ผู้ฟัง คือผู้รับสารหรือผู้รับรู้ ผู้พูดต้องวิเคราะห์ผู้ฟังว่าเป็นอย่างไร ก่อนจะพูดและ ผู้ฟังที่ดีก็ต้องตั้งใจฟังว่าผู้พูด พูดเรื่องอะไร สารเนื้อหา เป็นต้น

๓) เนื้อหาสาระ ที่ผู้พูดประสงค์ที่จะให้ผู้ฟังรับทราบ เป็นเรื่องที่ผู้ฟังสนใจและจะได้รับ ประโยชน์หรือไม่ ผู้พูดต้องมีความรู้และข้อเท็จจริงที่เป็นข้อมูลอ้างอิง และน่าเชื่อถือ

๔) เครื่องมือในการสื่อสาร หมายถึง สื่อหรือสิ่งที่ช่วยให้ผู้พูดสามารถถ่ายทอดความรู้ ความคิดของผู้พูดไปยังผู้ฟัง คือจุดประสงค์ของผู้พูด ความรู้ในเรื่องที่จะพูด และวิธีการพูดโดยผู้พูด ต้องรู้จักใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย ชัดเจน ตรงประเด็น เป็นต้น

นอกจากองค์ประกอบสำคัญทั้ง ๔ ประการกล่าวแล้วนั้น กระบวนการพูดยังมี องค์ประกอบที่สำคัญสถานการณ์ในการพูดหมายถึงสภาวะการณ์หรือโอกาสที่ผู้พูดกับผู้ฟัง จะได้ สื่อสารต่อกัน เช่น การพูดในสภาพการณ์เผชิญหน้า หรือการพูดตัวต่อตัวจะทำให้การสื่อสารเป็นไป ได้ดีกว่า การพูดที่อยู่กันคนละที่ เช่น การพูดทางโทรศัพท์ และการกำหนดหรือการทราบล่วงหน้าว่า จะต้องพูดในเรื่องใด โอกาสใด สถานที่ใด จะทำให้ทราบล่วงหน้าและสามารถเตรียมการพูดได้อย่าง เหมาะสมด้วย

(๒) องค์ประกอบของการพูด (วาจา) ในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาการพูด การใช้วาจา องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการพูดหรือการใช้วาจา เป็นเรื่องเกี่ยวกับคุณค่าของการประพฤติปฏิบัติ ที่จะทำให้ผู้ฟัง เกิดความเข้าใจ เลื่อมใสศรัทธา น้อมนำไปปฏิบัติ เน้นที่คุณค่าของถ้อยคำและตระหนักถึงเนื้อหาที่พูด และกาลที่เหมาะสม เน้นวาจา เป็นวจีกรรมที่เป็นวาจาสุภาสิตเท่านั้น ไม่เป็นวาจาทุภาสิต เป็นวาจาที่เป็นธรรมอย่างเดียว ไม่กล่าว วาจาที่ไม่เป็นธรรม กล่าววาจาที่เป็นจริงอย่างเดียวไม่กล่าววาจาที่เป็นเท็จ เป็นวาจาที่เป็นที่รักอย่าง เดียวไม่กล่าววาจาที่ไม่เป็นที่รัก เป็นวาจาที่ไม่มีโทษ วิญญูชนไม่ติเตียน

ในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส สาริปุตตสูตรตนิทเทส กล่าวถึง องค์ประกอบที่สำคัญในไตรัสของพระพุทธองค์ คือ พระสุระเสียงของพระพุทธเจ้า^{๕๘} ประกอบด้วย องค์ ๘ คำว่า พระศาสดาผู้มีพระสุระเสียงไพเราะอย่างนี้ อธิบายว่า พระศาสดาผู้มีพระสุระเสียง

^{๕๗} ฉัตรวรุณ ดันนะรัตน์, **หลักวาทการ**, พิมพ์ลักษณ์, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๙), หน้า ๖.

^{๕๘} ขุ.มทา. (ไทย) ๒๙/๑๙๐/๕๓๕-๕๓๖.

ไพเราะ คือ เป็นผู้ที่มีพระสุระเสียงอ่อนหวาน มีพระสุระเสียงเป็นที่ตั้งแห่งความรัก พระสุระเสียง
 ดุดดีมหทัย มีพระสุระเสียงเสนาะดุจเสียงนกการเวก พระสุระเสียงที่ประกอบด้วยองค์ ๘ เปล่งออก
 จากพระโอษฐ์ของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น คือ ๑) สละสลวย ๒) เข้าใจง่าย ๓) ไพเราะ ๔) น่า
 ฟัง ๕) กลมกล่อม ๖) ไม่แปร่ง ๗) ลึกล้ำ และ ๘) ก้องกังวาน เมื่อใดที่พระองค์ทรงประกาศให้บริษัท
 ทราบด้วยพระสุระเสียง เมื่อนั้น พระสุระเสียงของพระองค์ไม่ออกไปนอกบริษัท พระองค์มี
 พระสุระเสียงดุจเสียงพรหมนั้น มีปกติตรัสไพเราะดุจเสียงนกการเวก รวมความว่า พระศาสดาผู้มี
 พระสุระเสียงไพเราะอย่างนี้เช่นเดียวกับการแสดงธรรมของพระสารีบุตร และในพระสูตรต้นตปิฎก
 สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ครั้งนั้น ท่านพระวังคีสระได้มีความคิดดังนี้ว่า “ท่านพระสารีบุตรนี้ชี้แจงให้
 ภิกษุทั้งหลายเห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เราใจให้อาจหาญแก่กล้า ปลอบขโลมใจให้
 สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมิกถา ด้วยวาจาชาวเมือง ที่สละสลวย ไม่หยาบคาย ให้ความหมายได้ ส่วน
 ภิกษุเหล่านั้นต่างก็ใส่ใจให้สำเร็จประโยชน์ น้อมน้อมมาด้วย ความเต็มใจ เจริญสดับธรรมอยู่ ทางที่
 ดีเราควรสรรเสริญท่านพระสารีบุตรด้วย คาถาทั้งหลายอันสมควร ณ ที่เฉพาะหน้าเถิด” ด้วยคาถา
 ทั้งหลาย อันสมควร ณ ที่เฉพาะหน้าว่า ท่านพระสารีบุตร เป็นนักปราชญ์ มีปัญญาลึกซึ้ง ฉลาด
 ในทางและมีไช้ทาง มีปัญญามากแสดง ธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย แสดงโดยย่อก็ได้ โดยพิสดารก็ได้
 เสียงที่เปล่งออกไพเราะ เหมือนเสียงนกสาลิกา ปฏิภาณก็ปรากฏ เมื่อท่านแสดงธรรมนั้นอยู่ ภิกษุ
 ทั้งหลายฟังเสียงอันไพเราะ ก็มีจิตร่าเริงเบิกบานด้วยเสียงที่น่ายินดี น่าฟัง ไพเราะจับใจ จึงตั้งใจ
 ฟัง^{๕๙}

จึงเห็นได้ว่า ความเป็นผู้รู้อย่างละเอียดลึกซึ้ง จนสามารถแสดงให้เห็น กล่าวได้อย่าง
 ชัดเจน แจ่มแจ้ง ด้วยปฏิภาณ ไหวพริบ แก้ไขปัญหาได้ทุกสถานการณ์ มีวิธีพูดที่ยอดเยี่ยม ไพเราะ
 จับใจ ทำให้บรรลุผลประโยชน์ ทั้ง ผู้พูดและผู้ฟัง

นอกจากนี้ ยังมีอีกพระคณะหนึ่ง ให้ความเห็นเกี่ยวกับองค์ประกอบการพูด ที่ประสบ
 ความสำเร็จ แก่พระธรรมทูตสายต่างประเทศ ความตอนหนึ่งว่า “หลักการสอนธรรมให้ผู้ฟังเข้าใจ คำ
 ขันต้นเรียกว่านิทานพจน์ คำลงท้ายเรียกว่านิคมพจน์ ส่วนที่เหลือเรียกว่าท่ามกลาง ลีลาการสอน
 ธรรมแบบสาลิกาป้อนเหยื่อสรุปได้ว่า “ขันต้นให้ตื่นเต็น เต็นชัดในตอนกลาง ชี้ทางในตอนจบ” การ
 ขันต้นจะให้ตื่นเต็นต้องเริ่มเปิดฉากด้วยการสร้างความสงสัยหรือประหลาดใจแก่ผู้ฟัง เมื่อขันต้นแล้ว
 ให้เด่นชัดในตอนกลาง ต้องใช้ลีลาการสอนที่ช่วยให้ผู้ฟังเข้าใจชัดเจนตามหลักการสอน ๔ ส
 ประกอบด้วย (๑) สันทิสสนา แจ่มแจ้ง คือ อธิบายขยายความได้ชัดเจน (๒) สมาทปนา จูงใจ คือ ทำ
 ให้เกิดศรัทธา (๓) สมุตเตชนา แก่กล้าคือทำให้เกิดความเชื่อมั่นว่าเราก็ทำได้ (๔) สัมปหังสนา
 ร่าเริง คือผู้ฟังได้ธรรมรสและรู้สึกเบิกบานสบายใจ ชี้ทางในตอนจบ คือ ก่อนจบทุกครั้งให้สรุปเป็น
 ข้อคิดหรือหลักปฏิบัติสั้น ๆ ให้ผู้ฟังใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตต่อไป อันเป็นหน้าที่ของนักสอน
 ธรรม

^{๕๙} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๒๑๔/๓๑๑.

รวมถึง อีกทฤษฎีหนึ่ง กล่าวว่าองค์ประกอบที่สำคัญในการพูดคือ ผู้พูด ภาษาที่พูด และผู้รับฟัง^{๖๐}

- ผู้พูด จะต้องพูดให้ตรงประเด็น ให้ความสำคัญกับผู้ฟังมีการประสานตา(eye contact) ซึ่งแสดงถึงความมั่นใจในสิ่งที่พูด น้ำเสียงชัดเจน สามารถควบคุมอารมณ์ได้และมีความสุขเยือกเย็น เนื้อหาที่พูดต้องเรียบเรียงแนวคิด ลำดับขั้นตอนดี สรุปได้ชัดเจน

- ภาษา ที่พูดต้องสุภาพสละสลวย(ผู้ฟังเข้าใจและปฏิบัติได้) อีกทั้งผู้พูดต้องดูกาลเทศะ และอารมณ์ของผู้ฟังในขณะที่พูดด้วย การกล่าวชมหรือตำหนิใคร ต้องมีศิลปะและหาเวลาที่เหมาะสม

- ผู้รับฟัง หรือผู้รับการถ่ายทอด การฟังที่ดีต้องคิด ทำความเข้าใจกับข้อมูลที่รับรู้ จักวิเคราะห์แยกแยะประเด็น ควบคุมอารมณ์ในบางประเด็นที่ขัดแย้งกับความคิดความรู้สึกของตนเองและไม่มัวติดกับผู้พูดหรือเนื้อหาของผู้พูด จะทำให้ได้รับข้อมูลที่ไม่สมบูรณ์ อาจทำให้เกิดการ แปลความไม่ตรงกับผู้พูด หรือนำไปถ่ายทอดผิดจากเนื้อหาของผู้พูด

ทั้งนี้ ยังมีอีกทฤษฎีหนึ่ง ได้เสนอทฤษฎี ๓ สบายในการพูด ได้แก่ ฟังสบาย หู คุยสบาย ตา และพาสบายใจ โดยการพูดที่ดีจะต้องมีองค์ประกอบทั้ง ๓ ประการอย่างครบถ้วน^{๖๑}

- ฟังสบาย หู มีปัจจัยสำคัญประกอบด้วย ถ้อยคำภาษา เสียง และจังหวะในการพูด
- คุยสบาย ตา มีปัจจัยสำคัญประกอบด้วย บุคลิกและศิลปะการแสดงออก
- พาสบายใจ มีปัจจัยสำคัญประกอบด้วย สารของเรื่อง การจัดระเบียบความคิดและการสร้างโครงเรื่องในการพูด

จากที่กล่าวสรุปได้ว่าองค์ประกอบของการพูดต้องประกอบด้วยผู้พูดและผู้ฟัง ผู้พูดจะ ศึกษาคุณสมบัติของผู้ฟังก่อนที่จะพูด เช่น ผู้ฟังเป็นบุคคลที่ประกอบอาชีพใด ชาย หรือหญิง อายุ ศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ฯลฯ รวมทั้งผู้พูดจะต้องใช้น้ำเสียง สลีลาการพูด สารสำคัญของเรื่อง สถานการณ์ของการพูดนั้นๆ และที่สำคัญอีกประการคือ โสตทัศนูปกรณ์ ที่เป็น เครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดคำพูด ให้สมบูรณ์แบบ

จากที่กล่าวสรุปได้ว่าองค์ประกอบของการพูดประกอบด้วย องค์ประกอบภายนอกและ ภายใน องค์ประกอบภายนอกได้แก่ บุคลิกภาพของผู้พูด หรือภาษากาย ได้แก่ การแต่งกาย ให้เหมาะสมกับกาลเทศะ กิริยา ท่าทาง สลีลาการใช้คำพูด น้ำเสียงและทักษะในการถ่ายทอดตั้งแต่เริ่มต้น เข้าสู่สาระสำคัญของเรื่องด้วยความเข้าใจ เป็นลำดับ ชวนให้ติดตาม และสรุปท้ายด้วยการที่ผู้ฟังเข้าใจ ตรงกันและสามารถนำความรู้ที่ได้ได้รับการถ่ายทอดจากผู้พูดไปปฏิบัติได้ รวมทั้งการใช้เครื่องมือ สื่อสารอุปกรณ์การสื่อสารที่ใช้ประกอบการพูด ต้องมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับสาระสำคัญของเรื่องที่พูด สำหรับองค์ประกอบภายใน ได้แก่ ความรู้ความสามารถ ของผู้พูดต้องการถ่ายทอดไปสู่ผู้ฟัง ความมั่นใจ ความมั่นคงทางอารมณ์ของผู้พูด

^{๖๐} รศ.ดร.พณีย์ สัตตะกสิน, “ความสำคัญของการพูด”, จุลสารสาขาวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพออนไลน์ , [ออนไลน์], ฉบับที่ ๑, ปี ๒๕๕๔, แหล่งที่มา :

<http://www.stou.ac.th/schools/Shs/booklet/book541/hospital.html> [๒๒ พฤษภาคม ๒๕๕๗].

^{๖๑} คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย (มปป.), “ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการพูด”, เอกสาร ประกอบการสอน, หน้า ๙. แหล่งที่มา :

<http://elearning2.utcc.ac.th/officialtcu/econtent/CA202/chapter1.pdf> [๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗].

๒.๓ วาจาสุภาษิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๓.๑ ความหมายของวาจาสุภาษิต

คำว่า “วาจาสุภาษิต” เป็นรูปศัพท์ที่ใช้ในภาษาไทย ซึ่งศัพท์เดิมมาจากภาษาบาลีปรากฏในพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ ในมงคลสูตรว่า “สุภาสิตา จ ยา วาจา” และในขุททกนิกาย สุตตนิบาต ในสุภาสิตสูตรว่า “วาจา สุภาสิตา” ตามรากศัพท์ของคำว่า สุภาสิตา วาจา มาจากคำว่า สุ+ภาสิตา วาจา สุ แปลว่า ดี, ภาสิตา แปลว่า พูดแล้ว หรือกล่าวแล้ว, วาจา แปลว่า ถ้อยคำ, คำกล่าว, คำพูด โดยคำว่าสุภาสิตา แสดงถึงคุณลักษณะของคำว่า วาจา เพื่อให้รู้ว่าเป็นวาจาที่กล่าวดีแล้ว ดังนั้น สุภาสิตา วาจา หรือวาจาสุภาษิต จึงแปลว่า คำพูดที่ผู้พูด พูดดีแล้ว^{๒๒}

ในพระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ณ กรุงสาวัตถี พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ถึงองค์ประกอบของวาจาหรือการพูดไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย วาจาประกอบด้วยองค์ ๔ เป็นสุภาษิต ไม่เป็นทุพภาษิต ไม่มีโทษ และวิญญูชนทั้งหลายไม่ติเตียน วาจาประกอบด้วยองค์ ๔อะไรบ้าง คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้^{๒๓}

๑. กล่าวแต่วาจาสุภาษิตอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาทุพภาษิต
๒. กล่าวแต่วาจาที่เป็นธรรมอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาที่ไม่เป็นธรรม
๓. กล่าวแต่วาจาอันเป็นที่รักอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาอันไม่เป็นที่รัก
๔. กล่าวแต่วาจาจริงอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาเหลวไหล

ภิกษุทั้งหลาย วาจาประกอบด้วยองค์ ๔ เหล่านี้แล เป็นสุภาษิต ไม่เป็นทุพภาษิต ไม่มีโทษ และวิญญูชนทั้งหลายไม่ติเตียน”

พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดาได้ตรัสเวทยากรณภาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

สัตบุรุษทั้งหลายกล่าววาจาสุภาษิตว่าเป็นวาจาสูงสุด
บุคคลพึงกล่าววาจาที่เป็นธรรม
ไม่พึงกล่าววาจาที่ไม่เป็นธรรมเป็นที่สอง
บุคคลพึงกล่าววาจาอันเป็นที่รัก
ไม่พึงกล่าววาจาอันไม่เป็นที่รักเป็นที่สาม
บุคคลพึงกล่าววาจาจริง ไม่พึงกล่าววาจาเท็จเป็นที่สี่

การศึกษาการใช้วาจาสุภาษิต ที่ปรากฏผลเชิงประจักษ์ จากพระธรรมคำสั่งสอนที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ได้มีผู้ศึกษาวิเคราะห์ไว้แล้ว ดังนี้

ยังมีการวิจัยในเรื่อง “ศึกษาบุคลิกภาพของพระพุทธเจ้าที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่ศาสนา” ว่า บทบาทและความสำคัญของบุคลิกภาพทางกาย ทางวาจา คือปัจจัยที่ทำให้พระพุทธเจ้ามี

^{๒๒} พระมหาศรีสุพรรณ อดตทีโป (ค่านนท์), “การประยุกต์ใช้วาจาสุภาษิตที่ปรากฏในคัมภีร์ขุททกนิกาย เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๙-๓๐.

^{๒๓} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๒๑๓/๓๐๘.

บุคลิกภาพและพระจริยาวัตรแตกต่างและเป็นที่ยอมรับนับถืออย่างกว้างขวาง และบุคลิกภาพกับการเผยแผ่พระศาสนา ดังนี้

๑) บุคลิกภาพทางกายที่มีผลต่อจิตใจของคนในสังคมทุกระดับ ทั้งระดับ พราหมณ์ กษัตริย์ และประชาชนทั่วไป ทำให้คนทั้งหลายเกิดทัศนคติในทางที่ดีเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ที่กระด้าง จิตใจที่วุ่นให้สงบลง ได้แก่กายที่ปรากฏต่อปญฺจวัคคีย์ทั้ง ๕ พระเจ้าพิมพิสาร และพระวักกลี เป็นต้น

๒) บุคลิกภาพทางกายที่มีผลต่อระบบวรรณะ ทำให้พราหมณ์และกษัตริย์ยอมรับและเชื่อฟังคำสอนเมื่อวรรณะทั้งสองยอมรับ คนวรรณะอื่นก็คล้อยตามได้อย่างง่ายดาย ได้แก่ โปกขรชาติ พราหมณ์ โสณทัณฑพราหมณ์ พรหมายุพราหมณ์ เสลพราหมณ์ มาคัณทียะพราหมณ์ เป็นต้น

๓) บุคลิกภาพทางกายกับการสร้างศรัทธาเพื่อสัมมาทิฐิ พระอิริยาบถที่ทรงดำเนินในชีวิตประจำวัน ก่อให้เกิดศรัทธาปสาทะแก่ผู้พบเห็น ได้แก่ พระอาการที่เสด็จดำเนิน พระอาการที่เสด็จเข้าบ้าน และพระอาการที่ประทับนั่ง พระอาการที่ทรงล้างบาตร พระอาการที่เสวยภัตตาหาร การนุ่งห่ม แลการล้างพระบาท

๔) บทบาทและความสำคัญของบุคลิกภาพทางวาจาที่เปล่งออกมาไพเราะชัดเจน สละสลวย สุภาพ บ่งบอกถึงการทำงานอย่างมีเป้าหมายชัดเจน มีหลักในการตรัส การตรัสของพระองค์ทำให้มนุษย์สามารถพัฒนาตนเองได้โดยไม่รบกวนช่วยเหลือจากพระเจ้า สร้างความเสมอภาคทางสังคม ประกาศหลักความจริงที่เป็นสากล ประกาศหลักกรรม สอนให้ปฏิบัติธรรม รวมทั้งการตรัสที่ทำให้กำลังใจแก่ผู้ยากไร้และสิ้นหวัง^{๖๔}

นอกจากนี้ ยังมีอีกทฤษฎีหนึ่งให้ความหมายของวาจาสุภาสิตว่าคือ ถ้อยคำที่กล่าวดีแล้วคือคำพูดที่ถือเป็นคติได้^{๖๕} รวมถึง ความหมายของวาจาสุภาสิตในมงคลสูตรที่ปณี (ปฐโม ภาโค) ว่า เป็นคำพูดที่ถูกต้องดีงามหรือคำพูดที่ผู้พูดกล่าวด้วยดีแล้ว^{๖๖} อีกทั้ง ความหมายของวาจาสุภาสิตว่า เป็นคำกล่าวที่มีคติ ควรฟัง คำกล่าวที่เป็นประโยชน์^{๖๗}

นอกจากนี้ยังมีอีกทฤษฎีหนึ่งว่า คำพูดที่ผู้พูดพูดดีแล้ว เป็นคำสัตย์จริง เป็นคำพูดดีและสมบูรณ์ทั้งอรรถและพยัญชนะคือดีทั้งคำที่พูด เรื่องที่พูดและคนที่พูด ดีงามทั้งในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด คำพูดใดก็ตามที่ดีทั้งหมด คำพูดนั้นรวมเรียกว่า “วาจาสุภาสิต”^{๖๘} รวมถึงสุภาสิตได้แก่ คำพูดที่ผู้พูดกล่าวด้วยดีแล้ว ในหลักวิชาการเทศน์และได้ให้คำจำกัดความและกล่าวถึงคุณค่าของคำว่า “สุภาสิต” ไว้ ๕ ประการ คือ

^{๖๔} พระมหาประพนธ์ ศุภษร, “ความสำคัญของบุคลิกภาพของพระพุทธเจ้าต่อความสำเร็จ ในการเผยแผ่พุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๖๓-๙๒.

^{๖๕} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๓๔๗.

^{๖๖} พระสิริมังคลาจารย์, *มงคลสูตรที่ปณี* (ปฐโม ภาโค), หน้า ๗๑.

^{๖๗} พันตรี ป. หลงสมบุญ, *พจนานุกรมบาลี-ไทย*, หน้า ๕๔๑.

^{๖๘} พันเอกปิ่น มุกกันต์, *มงคลชีวิต ประมวลทางก้าวหน้าตามแนวพุทธศาสตร์*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๒๗), หน้า ๔๐๒-๔๐๓.

๑. สุภาสิตทั้งหลายเป็นเครื่องบำรุงความฉลาด
๒. สุภาสิตเป็นวาทะอันดีงามของสาธารณชน
๓. ปัญญาทั่วไปรวมอยู่ในสุภาสิต
๔. สุภาสิตย่อมไม่มีประโยชน์แก่ผู้ไม่กระทำตามเหมือนดอกไม้งาม สีกงามแต่ไม่มีกลิ่น
๕. สุภาสิตทั้งหลายย่อมเป็นเครื่องเตือนใจให้ทำดีละชั่ว ปลูกใจที่ควรปลูก ขูใน

คราวที่ควรขู่ ย่อมช่วยเหลือกาลเป็นนิตย์และเป็นมิตรอันประเสริฐ^{๖๙}

ทั้งนี้ วาจาสุภาสิต ได้แก่ วาจาที่พูดดี พูดมีประโยชน์ พูดไพเราะเสนาะโสต พูดแต่คำที่มีสาระประโยชน์^{๗๐} ยังมีอีกพรรณหนึ่ง กล่าวว่า วาจาสุภาสิต ได้แก่ วชิสุจริต ๔ ประการ คือ พูดคำสัตย์จริง สมานสามัคคีและส่งเสริมความสามัคคี พูดสุภาพนุ่มนวล พูดไพเราะนุ่มนวล น่าฟังและพูดเป็นประโยชน์เป็นธรรม”^{๗๑} ยังมีอีกพรรณหนึ่ง “วาจาสุภาสิต ได้แก่ คำพูดที่ผู้พูดมีสติในการพูด คิดก่อนพูด โดยกลั่นกรองคำพูดให้เหมาะสมแก่เวลา บุคคล สถานที่ พูดคำสัตย์จริง พูดไพเราะอ่อนหวาน พูดเป็นประโยชน์และพูดด้วยจิตเมตตา เป็นวาจาที่ปราศจากโทษซึ่งปัญญาชนกล่าวติเตียนไม่ได้”^{๗๒} ยังมีอีกพรรณหนึ่ง วาจาสุภาสิต คำว่า “วาจาสุภาสิต” หรือ “สุภาสิตา วาจา” หรือ “วาจา สุภาสิตา” หมายถึงถ้อยคำหรือข้อความที่กล่าวสืบทอดกันมาช้านานแล้ว มีความหมายเป็นคติสอนใจ^{๗๓}

จากที่กล่าวมาทำให้เข้าใจความหมายของวาจาสุภาสิตในพระพุทธศาสนาว่า เป็นคำตรัสของพระพุทธเจ้าที่ทรงสั่งสอนเวไนยสัตว์ให้มีความสุขอย่างยั่งยืนทั้งทางโลกและทางธรรม ทั้งต่อตนเอง ครอบครัวและบุคคลอื่นในสังคม ประกอบด้วยหลักการที่เป็นระบบ ระเบียบ เป็นเหตุ เป็นผลชัดเจน ซึ่งพุทธสาวกได้น้อมนำเอาบุคลิภาพทั้งภายในและภายนอกของพระพุทธเจ้าเป็นต้นแบบสืบสานจนถึงปัจจุบัน ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “สุภาสิตา จ ยา วาจา เอตมมมงคลมุตตม” แปลว่า วาจาสุภาสิต เป็นมงคลอันสูงสุด^{๗๔} เป็นความดียอดเยี่ยม หรือ เป็นความดีประเสริฐสุด

๒.๓.๒ ลักษณะของวาจาสุภาสิต

๒.๓.๒.๑ วาจาสุภาสิตในพระไตรปิฎก

ดังได้กล่าววาจาสุภาสิตในพระพุทธศาสนาว่า เป็นคำตรัสของพระพุทธเจ้าที่ทรงสั่งสอนเวไนยสัตว์ให้มีความสุขอย่างยั่งยืนทั้งทางโลกและทางธรรม ทั้งต่อตนเอง ครอบครัว และบุคคลอื่นในสังคม ประกอบด้วยหลักการที่เป็นระบบ ระเบียบ เป็นเหตุ เป็นผลชัดเจน คำสำคัญที่เกี่ยวกับ

^{๖๙} พระมหาไพศาล บุญญาญจนพันธ์, **หลักวิชาการเทศน์**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมบรรณการ, ๒๕๒๒), หน้า ๑๒๕.

^{๗๐} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิเถระ), **มงคล๓๘ประการ**, พิมพ์ครั้งที่ ๘ กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๙๖.

^{๗๑} บุญมา จิตจรัส, **มงคล ๓๘ ประการ**, (กรุงเทพมหานคร : การศาสนา, ๒๕๓๓), หน้า ๑๑๔-๑๑๕.

^{๗๒} สมภพ ชีวรัฐพัฒน์, **มงคลธรรมกับคุณภาพชีวิต** (มงคล ๓๘), พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : นานาสังพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๖๓.

^{๗๓} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, หน้า ๑๒๐๖ .

^{๗๔} พ.ช.(ไทย) ๒๕/๕/๗.

การใช้วาจาสุภาสิตปรากฏอยู่หลายแห่ง เช่น คำว่า ปิยวาจา^{๗๕} วาขเปยยะ^{๗๖} ปุบผภาณิ^{๗๗} มธุรภาณิ^{๗๘} สัจจวาจา^{๗๙} อมตวาจา^{๘๐} เป็นต้น ^{๘๑} ลักษณะของวาจาสุภาสิตในพุทธศาสนา ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และที่ได้มีผู้ศึกษาวิเคราะห์ไว้แล้ว ดังนี้

พระสูตรที่ ๑ ได้แก่ สุภาสิตสูตรมีเนื้อความที่พระพุทธตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย วาจาที่ประกอบด้วย ๔ ประการ คือ เป็นสุภาสิตไม่เป็นทุพภาสิต ไม่มีโทษ และวิญญูชนทั้งหลายไม่ติเตียน วาจาที่ประกอบด้วย ข้อ ๔ ประการได้แก่

๑. กล่าววาจาสุภาสิตอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาทุพภาสิต
๒. กล่าววาจาที่เป็นธรรมอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาที่ไม่เป็นธรรม
๓. กล่าววาจาเป็นที่รักอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาไม่เป็นที่รัก
๔. กล่าววาจาสัตย์จริงอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาหละหละ

ภิกษุทั้งหลาย วาจาที่ประกอบด้วย ๔ ประการนี้ เป็นวาจาสุภาสิต ไม่เป็นวาจาทุพภาสิต ไม่มีโทษ และวิญญูชนทั้งหลายไม่ติเตียน^{๘๒}

สุภาสิตสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้เพื่อต้องการให้ บริษัททั้ง ๔ ได้ถือเป็นหลักในการพูดคุยหรือสนทนากับบุคคลต่าง ๆ ซึ่งเป็นการแสดงถึงเจตนารมณ์ของพระพุทธองค์ที่ต้องการให้พุทธบริษัททั้ง ๔ มีการแสดงออกทางวาจาที่สะอาดงดงาม เป็นวจีสัจจริต อันจะทำให้ความประสงค์ของ ผู้พูดสำเร็จได้ด้วยการพูดนั้น ดังวาจาสุภาสิตที่ว่า “โมกฺโข กลยาณียา สารุ” แปลว่า การเปล่งวาจางามทำให้ประโยชน์สำเร็จได้ ^{๘๓}

ในสุภาสิตสูตร พระสูตรที่ ๒ ได้แก่ วาจาสูตร มีเนื้อความที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย วาจาประกอบด้วย องค์ ๕ ประการ เป็นวาจาสุภาสิต ไม่เป็นวาจาทุพภาสิต เป็นวาจาไม่มีโทษ และท่านผู้รู้ไม่ติเตียน วาจาสุภาสิตประกอบด้วย องค์ ๕ ประการ เป็นวาจาสุภาสิต ไม่เป็นวาจาทุพภาสิต เป็นวาจาไม่มีโทษ และท่านผู้รู้ไม่ติเตียน วาจาประกอบด้วย ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ (๑) พูดถูกกาล (๒) พูดคำจริง (๓) พูดคำอ่อนหวาน (๔) พูดคำประกอบด้วยประโยชน์ (๕) พูดด้วยเมตตาจิต ภิกษุทั้งหลาย วาจาประกอบด้วย อย่างแจ่มแจ้งเกิด” ลำดับนั้น ท่านพระวังคีสะชมเชยพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาอย่างเหมาะสมเฉพาะพระพักตร์ว่า “บุคคลพึงกล่าววาจาที่ไม่เป็นเหตุทำตนให้เดือดร้อนและไม่เบียดเบียนผู้อื่นว่าจานั้นเป็นวาจาสุภาสิตโดยแท้^{๘๔} บุคคลพึงกล่าวเฉพาะวาจาเป็นที่รักเป็นที่ถูกใจผู้ฟัง พึงเว้นคำลามกทั้งหลายเสีย กล่าวแต่วาจาเป็นที่รักแก่คนอื่น วาจาสัตย์เป็น

^{๗๕} ขุ.ชา. สุตตก.(ไทย) ๒๘/๑๗๘/๘๓.

^{๗๖} ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๐๖/๕๗๐.

^{๗๗} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๘/๑๗๗.

^{๗๘} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๘/๑๗๗.

^{๗๙} วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๒๔/๔๕๗, อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๔๙/๒๑๒.

^{๘๐} ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๒๓๘/๕๔๑.

^{๘๑} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๓๖/๕๕.

^{๘๒} ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๔๕๓/๖๐๒, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๑๓/๓๐๘.

^{๘๓} ขุ.ชา.เอกก.(ไทย) ๒๗/๘๘/๓๗.

^{๘๔} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๙๘/๓๓๘.

วาจาไม่ตาย นี่เป็นของเก่า สัตบุรุษล้วนดำรงมั่นอยู่ในสัจจะทั้งที่เป็นอรรถและเป็นธรรม พระพุทธเจ้าตรัสพระวาจาใด อันเป็นวาจาเกษม เพื่อการบรรลุนิพพาน เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์ วาจานั้นแลเป็นวาจา ยอดเยี่ยมกว่าวาจาทั้งหลาย”^{๘๕}

วาจาสุภาสิตในความหมายของวาจาอันเกษมนั้น พระอรรถกถาจารย์ ได้อธิบายว่า หมายถึง ความไม่มีภัย ไร้อุปัทวะ เพราะพระวาจานั้น ทำให้ดับกิเลส เป็นไปเพื่อทำที่สุดทุกข์ในวัฏฏะ ฉะนั้น จึงเรียกว่า วาจาอันเกษมหรืออีกนัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสพระวาจาอันเกษม เพื่อประกาศ มรรคาอันเกษม ก็ด้วยจุดประสงค์เพื่อให้บรรลุนิพพาน เพื่อให้ถึงการดับกิเลส เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์ เพื่อกระทำให้แจ้งแห่งนิพพาน ความหลุดพ้นแห่งวัฏฏะสงสาร ดังนั้น พระวาจานั้นแล จึงเป็นวาจาสูงสุด คือ ประเสริฐสุดกว่าวาจาทั้งปวง โดยส่วนตัวเท่านั้น บางครั้งการพูด แม้จะเป็นคำพูดจริง ไพเราะ มีประโยชน์ คนฟังชอบใจก็ตาม ดังเช่น พระพุทธเจ้าตรัสกับอภัยราชกุมารว่า “ถึงแม้เป็นคำพูดจริง ไพเราะ มีประโยชน์ คนฟังชอบ ตถาคตย่อมรู้จักเลือกเวลาที่เหมาะสม (ทรงเป็นกาลัญญ) ในการพูด”^{๘๖}

จากที่กล่าวมาแม้ว่าทั้งสองพระสูตรจะมีความคล้ายคลึงกันมากแต่ก็สามารถจำแนกให้เห็นความแตกต่างได้ดังนี้

สุภาสิตสูตร	วาจาสูตร
เน้นให้เห็นลักษณะของวาจาสูตรที่เมื่อกล่าวไปแล้วต้องไม่เบียดเบียนตนและคนอื่นให้เดือดร้อน ได้แก่ ๑. กล่าววาจาสุภาสิตอย่างเดียวไม่กล่าววาจาทุภาสิต ๒. กล่าววาจาที่เป็นธรรมอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาที่ไม่เป็นธรรม ๓. กล่าววาจาเป็นที่รักอย่างเดียวไม่กล่าววาจาไม่เป็นที่รัก ๔. กล่าววาจาสัตย์จริงอย่างเดียวไม่กล่าววาจา เหลาะแหละ	เน้นย้ำวิธีการใช้คำพูดที่ต้องดูจังหวะเวลา หรือความเหมาะสมในเรื่องกาลเทศะ (เวลาและสถานที่) ซึ่งผู้พูดต้องพิจารณาถึงสภาพแวดล้อม ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง มีองค์ประกอบสมควรแก่การพูดเรื่องนั้น ๆ หรือไม่ อีกทั้งการพูดต้องใช้หลักที่กล่าวไว้ในสุภาสิตสูตรร่วมกันด้วย

ตารางที่ ๒.๑ การเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างสุภาสิตสูตร และวาจาสูตร

^{๘๕} พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๔๕๔-๔๕๗/๖๐๓.

^{๘๖} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๖/๘๗

๒.๓.๒.๒ วาจาสุภาสิตตามอรรถาธิบายของผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนา

วาจาสุภาสิตตามอรรถาธิบายของผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนาให้ทรรศนะไว้ว่า “วาจาสุภาสิตมีลักษณะ ๕ ประการ คือ เป็นวาจาที่เหมาะสมแก่กาลเวลาเป็นวาจาจริง เป็นวาจาละเอียดอ่อนหวาน เป็นวาจาประกอบด้วยประโยชน์และเป็นวาจาที่กล่าวด้วยเมตตา เป็นวาจาที่ปราศจากโทษ ไม่เป็นที่ติเตียนของวิญญูชนทั้งหลาย”^{๘๗} ยังมีอีกทรรศนะหนึ่งว่า “วาจาสุภาสิตมีลักษณะเป็น ๓ ฐาน คือ ใจของผู้กล่าวก็มีเจตนาดีจริง วาจาที่กล่าวนั้นก็เป็นวาจาดีจริง วัตถุที่ถูกกล่าวนั้นก็เป็นของดีจริง อาจสมารถให้ประโยชน์แก่ผู้รับทำตามได้จริงด้วย”^{๘๘}

นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการ กล่าวไว้ว่า “วาจาสุภาสิตมีลักษณะ ๓ ดี คือ

๑. เนื้อหาของคำ หรือวาจาดี
๒. สาระของวาจาดี
๓. คนกล่าวเป็นคนดี

หากครบทั้ง ๓ ดี จึงจะเป็นวาจาสุภาสิต ถ้าดีแต่เพียงเนื้อของคำ สาระและคนกล่าวไม่ดี นั้นเป็นเพียง “สุนทรพจน์” ซึ่งหมายถึง “พจน์” (คำ) ที่สุนทร (ไพเราะ เสนาะหู) เท่านั้น ยังไม่ป็นสุภาสิต แม้เนื้อคำดี สาระดี แต่ถ้าคนพูดไม่ดี ก็ยังไม่เป็นวาจาสุภาสิตอยู่นั่นเอง”^{๘๙}

ในหนังสือมงคลชีวิตว่า ลักษณะของคำพูดที่เป็นวาจาสุภาสิตนั้น ให้พิจารณาดูตรงคำที่พูดออกมานั้น ต้องเป็นคำพูดที่มีลักษณะ ๓ อย่าง คือ

๑. เป็นคำจริง (สัจจะ)
๒. เป็นคำสุภาพ (สัณหะ)
๓. เป็นคำมีประโยชน์ (อรรถสัณฺหิตะ)

ลักษณะของวาจาสุภาสิต มนุษย์ทุกหมู่เหล่าไม่ว่าจะเป็นภาษาใดชาติใดเกิดอยู่บ้านเมืองใด พูดจาสำเนียงอย่างไร สามารถที่จะพูดวาจาสุภาสิตได้เหมือนกัน หมายความว่าเข้าถึงมงคลข้อนี้ได้เท่ากันถ้ามีลักษณะสำคัญของวาจาสุภาสิต ๓ ประการคือ คำจริง คำสุภาพ คำมีประโยชน์ซึ่งล้วนเป็นลักษณะที่เกิดขึ้นจากใจของผู้พูดทั้งสิ้น ลักษณะคำพูดทั้ง ๓ นี้ สามารถแบ่งแยกระดับของคนจากคุณค่าของคำพูดไว้ ๓ ชั้น คือ

๑. คำพูดชั้นสูง เป็นคำพูดทั้งมีประโยชน์แก่ผู้ฟัง สุภาพ และไม่ผิดศีล
๒. คำพูดชั้นกลาง เป็นคำพูดที่สุภาพ ทำให้คนฟังชื่นใจและเป็นความจริงไม่ผิดศีล แต่ไม่อาจจะทำให้เกิดเป็นประโยชน์ได้

๓. คำพูดชั้นต่ำ เป็นเพียงคำจริงไม่ผิดศีลเท่านั้น จะเอาความสุภาพและประโยชน์จากคำพูดนั้นไม่ได้ กัลยาณชนหรือคนดีนั้น อย่างน้อยจะต้องพูดไม่ให้ผิดศีลคือพูดคำจริง แต่ถ้าพูดให้สุภาพด้วยทั้งเป็นประโยชน์ด้วยก็นับว่าดีเลิศ เมื่อกล่าวถึงค่าของคำพูดที่เป็นวาจาสุภาสิตก็พึงทราบว่ามี ๓ ระดับ ดังนี้ คือ

^{๘๗} สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายี), มงคลในพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : กิตติวรรณ, ๒๕๓๘), หน้า ๗๒-๗๓.

^{๘๘} พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันทิโก จันทโร), ธรรมเทศนามงคล ๓๘ ธรรมวิญญูศาสน์พร้อมด้วยเชิงภาพ, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ม.ป.ป.) หน้า ๓๙.

^{๘๙} จิตรจำนงค์ สุภาพ, กัลยาณวาที, กรุงเทพมหานคร : การศาสนา, ๒๕๓๓, หน้า ๖๒.

๑. ระดับคำพูดจริง เป็นคำที่ควรเชื่อ
๒. ระดับคำพูดจริงด้วย สุภาพด้วย เป็นคำที่ควรเชื่อควรฟัง
๓. ระดับคำพูดจริงด้วย สุภาพด้วย มีประโยชน์ด้วย เป็นคำที่ควรเชื่อ ควรฟัง และควรบูชา^{๙๐}

จากที่กล่าวจะเห็นลักษณะของวาจาสุภาสิต หากผู้พูดมีความเข้าใจและสามารถนำลักษณะของวาจาสุภาสิตที่กล่าวข้างต้น ไปใช้เป็นหลักในการพูดจะทำให้ผู้พูดประสบความสำเร็จในการพูด ดังปรากฏในบทสรรเสริญพระสังฆคุณ ทำให้ทราบว่า หากพระสงฆ์ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติเพื่อรู้ธรรมอันเป็นเครื่องออกจากทุกข์แล้ว จะประสบความสำเร็จในการเป็นพระสงฆ์ที่ดี โดยมีเกณฑ์ชี้วัดระดับของพระสงฆ์ที่ปฏิบัติตามหลักคุณธรรมจริยธรรมที่พระพุทธเจ้ากำหนดไว้ในหลักวาจาสุภาสิต ดังนี้ “ยะทิทัง, จัตตาริ ปุริสะยุคานิ อัฏฐปุริสปุคคะลา” หมายความว่า คู่แห่งบุรุษ ๔ คู่ นับเรียงตัวบุรุษ ได้ ๘ บุรุษ ได้แก่ พระอริยบุคคล ๘ จำพวก^{๙๑} จัดเป็นกลุ่มได้ ๔ กลุ่ม กลุ่มพระระดับโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ซึ่งทั้งหมดจัดว่าเป็นพฤติกรรมภายใน นอกจากนี้พระสงฆ์ผู้ประสบความสำเร็จในการปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้า ดังกล่าวแล้ว พระสงฆ์ก็จะได้รับความสำเร็จที่ปรากฏให้เห็นได้จากพฤติกรรมภายนอกอีกด้วย ได้แก่ การเป็นผู้ได้รับ “อาหุเนยโย, ปาหุเนยโย, ทักขิเนยโย, อัญชะลิกระณีโย, อนุตตะรัง ปุญญักเขตตัง โลกัสสาติ” หมายความว่า เป็นพระสงฆ์ที่มีคุณสมบัติที่เทียบพร้อมที่จะได้รับการสักการะ และสิ่งของที่พุทธบริษัทนำมาทำบุญทำทาน เป็นต้น

๒.๓.๓ ความสำคัญของวาจาสุภาสิต

ในชีวิตประจำวันการพูดนับเป็นพฤติกรรมการใช้ภาษาที่ใช้กันมาก การพูดช่วยให้ประสบผลสำเร็จทั้งในชีวิตประจำวันและการประกอบกิจการงานต่าง ๆ สุนทรภู่ กวีเอกของไทยก็ได้กล่าวถึงความสำคัญของการพูดไว้ในนิราศภูเขาทอง^{๙๒} ตอนหนึ่งว่า

“ถึงบางพูดพูดดีเป็นศรีศักดิ์ มีคนรักสรรถ้อยอรร้อยจิต
แม้พูดชั่วตัวตายทำลายมิตร จะชอบผิดในมนุษย์เพราะพูดจา”

อีกตอนหนึ่งว่า

“จะพูดจาต้องนำฟังยังประโยชน์ ไม่กล่าวโทษผู้ใดให้หมองศรี
ใคร่ครวญก่อนแล้วจึงพูดแต่สิ่งดี อย่าอย่าพูดเหยียดหยามประณามตน”

วาจาสุภาสิต เป็นคำพูดของบุคคลที่เป็นได้ทั้งยาพิษและน้ำทิพย์ เป็นอาวุธที่ฆ่าแม่ตัวเองและคนอื่น ๆ เป็นน้ำหอมอันจูงใจแก่ผู้ใกล้ชิด เป็นเสน่ห์ในการสร้างบุคลิกภาพ เป็นสะพานทองคำที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนหนึ่งกับอีกคนหนึ่งและระหว่างคนกับสังคมส่วนรวม การพูดจึงเป็นส่วนสำคัญที่จะให้ประสบความสำเร็จใน ทุกสิ่งที่ปรารถนา ดังคำกล่าวที่ว่า “การพูดที่ดี เป็น

^{๙๐} พันเอกปิ่น มุทุกันต์, มงคลชีวิตภาค ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๒๗), หน้า ๔๓๓-๔๓๔.

^{๙๑} ส.นิ.(ไทย) ๑๖/๔๑/๘๔.

^{๙๒} กรมศิลปากร., นิราศสุนทรภู่ของสุนทรภู่, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๒๐), หน้า ๙๘.

เครื่องมือบงการที่มีค่าสูงสุด” ทั้งนี้เพราะการพูดทำให้เกิดความโน้มน้าวได้ง่าย ทำให้เกิดความเข้าใจได้ง่ายนั่นเอง^{๙๓} ยังมีอีกทฤษฎีหนึ่งว่า วาจาสุภาสิตเชิงเปรียบเทียบให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ทางเข้าสู่ร่างกายของคนเรามีอยู่หลายทาง โบราณจารย์สำรวจดูแล้วว่ามืออยู่เก้าทาง เรียกว่า ทวารทั้งเก้า ในทวารทั้งเก้านี้มีที่สำคัญอย่างยิ่งอยู่ ๑ ทวาร คือ ทวารปาก เป็นทั้งทางกินเข้า เป็นทั้งทางถ่ายออก ทั้งของเข้า-ของออก เดินสวนทางกันผ่านช่องปากวันละนับครั้งไม่ถ้วน เราต้องคอยตรวจสอบทั้งขาเข้า-ขาออก ประมาทไม่ได้ เฉพาะอย่างยิ่งสิ่งใด ๆ ก็ตามที่ออกมาทางช่องปาก ไม่ว่าจะเป็นน้ำ เป็นเนื้อ หรือเป็นลม ถ้าไม่ระมัดระวังมีหวังเสียคนพลาดท่าอาจคอขาด เพราะของออกจากปากตัวเองก็ได้ โดยเฉพาะลมปาก... ในบรรดาลมด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นลมบก ลมทะเล ลมใต้ฝุ่น ลมสลัดัน ซึ่งรำลือกันนักหนาว่าร้ายแรงมาก แต่ก็ยังเบากว่าลมปากคน ลมปากของคนนี้มันพัดแผ่ว ๆ พัดค่อย ๆ แต่ว่าฤทธิ์มันแรง ลมบกเมื่อมันแรงมาหลังคาเรือนปลิวกระจายไปคนละทิศ แต่ลมปากตก บหมันเฮี้ยนขึ้นบ้าง หลังคาเรือนไม่กระดิกสักนิด แต่พอบ้านแม่เรือนถูกพัดกระจาย ทั้งลูกทั้งเต้าไปคนละทาง^{๙๔}

บุคคลจึงควรพูดแต่คำที่ให้ผลดีแก่ตนเองและผู้อื่นเท่านั้น ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “บุคคลควรพูดคำที่ติงามเท่านั้น ไม่ควรพูดคำที่ชั่วหยาบเลย การพูดคำที่ติงามเป็นการดี บุคคลย่อมเดือดร้อนเพราะพูดคำชั่วหยาบ”^{๙๕}

จากที่กล่าว จะเห็นได้ว่าคำพูดที่มีความหมายตามนัยแห่งวาจาสุภาสิต มีความสำคัญ ผลของการพูดที่เป็นไปตามหลักวาจาสุภาสิตย่อมทำให้เกิดความสำเร็จได้ผลลัพธ์ทั้งสองฝ่าย คือ ทั้งฝ่ายผู้พูดและผู้ฟัง ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น ในระดับสังคมก่อให้เกิดความเป็นเอกภาพ และเกิดสังคมอุดมการณ์(Learning Organization) พัฒนาขึ้นเป็นเอกลักษณ์วัฒนธรรมประเพณีของชนในชาติ

๒.๓.๔ ประโยชน์ของวาจาสุภาสิต

ในคัมภีร์มั่งคั่งถกที่ปณี ได้แสดงความสำคัญของวาจาสุภาสิตที่ผู้พูดและผู้ฟังจะได้รับ อานิสงส์หรือประโยชน์จากการพูดหรือฟังไว้ว่า เป็นคำพูดไม่มีโทษ วิญญูชนติเตียนไม่ได้ ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ทำให้ได้ทรัพย์ ทำประโยชน์ให้สำเร็จ ทำให้ได้สิ่งของสมควรแก่คำพูด คนชื่นชม พ้นจากความตาย นำประโยชน์มาให้แก่ตนและผู้อื่น นำมาซึ่งโลกียสุขและโลกุตตรสุข ทำให้บรรลुพระอรหันต์ ทำให้บรรลुปัจเจกโพธิ์ ทำให้หมดกิเลสสิ้นทุกข์^{๙๖} และจากผลการศึกษามโนทัศน์เรื่องวาจาในพระพุทธศาสนา พบว่า วาจาในพระพุทธศาสนา ได้แก่ วาจาที่เป็นถ้อยคำที่เป็นสุภาสิต มีประโยชน์ต่อผู้พูดเอง ส่วนวาจาที่เป็นวจีกรรมมีความสำคัญ ในฐานะเป็นกรรม ผลของวจีกรรมย่อม

^{๙๓} นนท ภารดา, พูดอวยพร, (กรุงเทพมหานคร : เทพนิมิตการพิมพ์, ๒๕๒๔), หน้า ๒.

^{๙๔} พันเอกปิ่น มุกกันต์, มงคลชีวิต ภาค ๑, หน้า๓๔๗-๓๔๙.

^{๙๕} พุ.ชา.เอก.ก. (ไทย) ๒๗/๘๘/๓๗.

^{๙๖} พระสิริมังคลาจารย์, มงคลถกที่ปณี (ปฐม ภาโค), (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๓๑หน้า ๒๔๒-๒๖๒.

เป็นไปตามเหตุปัจจัย กล่าวคือ วชิกรรมฝ่ายกุศลย่อมให้ผลดีและวชิกรรมฝ่ายอกุศลย่อมให้ผลที่ไม่ดี ผลที่เกิดขึ้นจากวชิกรรมย่อมมีทั้งในโลกนี้และโลกหน้า^{๙๗}

ในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ตอนหนึ่งกล่าวว่า วาจาสุภาสิตเป็นคำพูดที่มีประโยชน์เฉพาะคนเท่านั้นชอบ แม้แต่สัตว์เดียรัจฉานก็ชอบฟัง ทำให้จิตมีพลังและทำให้เจ้าของผู้เล็งดูได้โภคะทรัพย์เป็นอันมากด้วย ดัง พระพุทธพจน์ที่ว่า “บุคคลพึงกล่าวแต่คำที่ไพเราะเท่านั้นไม่พึงกล่าวคำที่ไม่ไพเราะในกาลไหนๆ เมื่อพราหมณ์กล่าวคำไพเราะ โคนันทวิสาละจึงลากัมภาระอันหนักไปได้ ทำให้พราหมณ์ผู้นั้นได้ทรัพย์ และตนเองก็ปลื้มใจเพราะการช่วยเหลือนั้นด้วย”^{๙๘} และปรากฏพระพุทธดำรัสตรัสกับพระอานนท์ว่า “อานนท์ ธรรมดาธรรมที่ตถาคตกล่าวแล้ว ย่อมไม่มีผลแก่ผู้ไม่ฟัง ไม่เรียน ไม่ท่อง ไม่แสดง โดยเคารพ ดุจดอกไม้สมบุรณ์ด้วยสี แต่ไม่มีกลิ่นหอม ฉะนั้น แต่ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก แก่ผู้ทำกิจทั้งหลายมีการฟังโดยเคารพเป็นต้น”^{๙๙}

จากพุทธดำรัสของพระพุทธเจ้า ได้กล่าวเปรียบเทียบให้เห็นความสำคัญของวาจาที่จะต้องใช้ในการชีวิตประจำวันเหมือนข้าศึกของตัวเองที่จะต้องคอยระมัดระวังให้ดี เพราะจะนำโทษมาให้แก่ตนมากกว่าสิ่งอื่นและในทางกลับกันวาจาก็เป็นมิตรแท้แก่ตัวเอง ด้วยให้ลาภให้ยศอย่างประเสริฐกว่าเพราะวาจานี้เป็นผู้ให้โทษให้คุณแก่ตนมากกว่าสิ่งอื่น วาจาเป็นข้าศึกภายใน ถ้ากล่าวผิดไปแล้ว บางประการไม่มีทางแก้ ข้าศึกภายนอกยังมีทางป้องกันหลายประการ ไม่ลำบากเท่าวาจาของตนเป็นข้าศึกแก่ตน แม้ฝ่ายคุณความดีก็เหมือนกัน วาจาเป็นมิตรผู้ให้ลาภให้ยศอย่างประเสริฐ มิตรภายนอกจะหาผู้สงเคราะห์ให้ความสุขแก่เราเท่ากับวาจาของเราสงเคราะห์ตนของเราเองเป็นอันไม่มี^{๑๐๐}

นอกจากนี้ ยังมีอีกทรรศนะว่า วาจาสุภาสิตมีความสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากการที่พระพุทธองค์ทรงสอนมนุษย์ด้วยการแสดงพระธรรมเทศนา คือ พูดถ้อยคำที่เป็นวาจาสุภาสิตให้ผู้ฟังได้รับฟังเพื่อให้เข้าใจถึงเรื่องนั้น ๆ ทำให้ได้รับผลคือการบรรลุดุธรรมเบื้องต้นเป็นพระโสดาบันและเบื้องปลายเป็นพระอรหันต์ ฉะนั้น วาจาสุภาสิต จึงมีความสำคัญในการเผยแผ่พุทธธรรมแก่ประชาชนดังกล่าวแล้ว ซึ่งในหลักการเผยแผ่พุทธธรรมนั้นได้ให้หลักการไว้ ๓ วิธี คือ การพูด การเขียน การทำตัวอย่างให้ดู เป็นอยู่ให้เห็น^{๑๐๑} รวมถึงว่า พระศาสนาที่แผ่ไพศาลไปทั่วโลกก็เพราะปลายพระชีวหาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยที่พระพุทธองค์เสด็จเที่ยวเทศนาชี้ผิดชอบให้แก่ปวงประชา เสกให้คนโง่เป็นคนฉลาด เสกให้คนอหังการเป็นคนอ่อนละมุนละม่อม เสกให้ปุถุชนเป็นพระอริยเจ้าพระวาจาของพระองค์จึงได้รับยกย่องว่าไพเราะในเบื้องต้นไพเราะใน

^{๙๗} พระมหาไพรัช โชติรัตโน (เชื้อแก้ว), “มโนทัศน์เรื่องวาจาสุภาสิตในพระพุทธศาสนา: ศึกษาเชิงวิเคราะห์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๔๘.

^{๙๘} ขุ.ชา.เอก.ก. (ไทย) ๒๗/๒๘/๑๒.

^{๙๙} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๕๑-๕๒/๔๓.

^{๑๐๐} พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันทโร จันทร์), ธรรมเทศนามงคล ๓๘ ธรรมวิจานุศาสน์ พร้อมด้วยเชิงภาพ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กิมหลีฮงวน , ๒๕๓๔), หน้า ๓๘.

^{๑๐๑} วศิน อินทสระ, การเผยแผ่ศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๗.

ท่ามกลาง ไฟระเริงในเบื้องปลาย พร้อมทั้งอรรถ คือใจความ พร้อมทั้งพยัญชนะ คือวาจาสุภาสิตยังก่อให้เกิดอานิสงส์ หรือประโยชน์ อันเป็นผลดีแก่ผู้พูดและผู้ฟังทั้งในโลกนี้และโลกหน้าอีกหลายประการ^{๑๐๒} ทั้งนี้ ยังมีอีกทรรศนะหนึ่ง กล่าวไว้ว่า วาจาสุภาสิตเป็นมงคลได้อาตมนี้ คือ (๑) เป็นกุศลกรรมบถ คือเป็นบุญ (๒) เป็นมหากุศลมีผลอันยิ่งใหญ่ไพศาลทั้งภพนี้และภพหน้าทั้งแก่ตนและคนอื่น (๓) ทำให้บุคคลได้ลาภ ยศ มิตร สหาย (๔) ทำให้บุคคลต่อบุคคลยึดเหนี่ยวน้ำใจของกันไว้ได้ (๕) ทำให้บุคคลได้รับความสุขตั้งแต่ขั้นต่ำจนกระทั่งถึงขั้นสูง (๖) ทำให้บุคคลได้สมบัติ ๓ ประการ คือ มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ^{๑๐๓} ทั้งนี้ ยังมีอีกทรรศนะหนึ่ง ได้กล่าวถึงคำพูดที่ฟังแล้วสร้างความสุขให้แก่ตนและคนอื่น ซึ่งเรียกว่า “เรียบร้อยวาจา” คือพินิจถ้อยคำไม่ล้าล่วง ถูกเวลามีสาระไม่หลอกลวง เป็นผลพวงให้คนรักสละใจ ว่าเป็นมงคล ๕ ประการ คือ^{๑๐๔}

๑. เป็นที่รักของคนทั่วไป
๒. ย่อมได้รับฟังแต่สิ่งที่ดีงาม
๓. มีความเจริญก้าวหน้า
๔. มีวาจาสิทธิ์
๕. ชีวิตไม่ตกต่ำ

นอกจากนี้ ยังมีอีกทรรศนะหนึ่ง ได้กล่าวถึงประโยชน์ของวาจาสุภาสิตไว้ ๗ ประการ คือ^{๑๐๕}

๑. ทำให้เป็นเครื่องมือผูกมิตรสัมพันธ์
๒. ทำให้เป็นที่รักของเพื่อนร่วมงาน ผู้ฟังและคนทุกชั้น
๓. ทำให้มีเสน่ห์ในการพูดส่งเสริมให้มีบุคลิกที่ดีงาม
๔. ทำให้มีความเจริญก้าวหน้าทั้งทางโลกและทางธรรม
๕. ทำให้สร้างสรรค์ความเจริญให้กับสังคม
๖. ทำให้ส่งเสริมความสามัคคีในหมู่คณะไม่ให้เกิดความแตกแยก
๗. อื่น ๆ

จากที่กล่าวสรุปได้ว่า ประโยชน์ของผู้ใช้การพูดตามแนวทางแห่งวาจาสุภาสิต จะเป็นคนที่ มีเสน่ห์ เป็นที่รักของชนทุกชั้น มีความเจริญก้าวหน้าทั้งทางโลกและทางธรรม สอดคล้องกับ ผลการศึกษาเรื่อง “ศึกษาการใช้วาจาเพื่อการสร้างสรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ว่าในพระพุทธศาสนาเถรวาทยึดหลักนวัคตฤตยศาสตร์ในการใช้วาจาและการจะบรรลุเป้าหมายของการใช้วาจาก็ขึ้นอยู่กับ การเลือกใช้ภาษา การเลือกคน การใช้วาจาเพื่อการสร้างสรรค์พบว่า พุทธพจน์ของพระผู้มีพระ

^{๑๐๒} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), **มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๙), หน้า ๑๘๑.

^{๑๐๓} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ), **มงคล ๓๘ ประการ**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๙๘.

^{๑๐๔} โชติ จินตแสวง, **๓๘ มงคล**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๕.

^{๑๐๕} สมภพ ชีวรัฐพัฒน์, **มงคลธรรมกับคุณภาพชีวิต (มงคล 38)**, (กรุงเทพมหานคร : นานาสังพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๖๗.

ภาคเจ้าลั้วนเป็นวาจาสุภาสิตทั้งสิ้น โดยที่พุทธบริษัทได้อาศัยวาจาสุภาสิตในการดำเนินชีวิต ทั้งผู้ออกบวชและผู้ครองเรือน เป็นที่น่าสังเกตว่า การปฏิบัติตามพุทธพจน์ของฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ มีความแตกต่างกันอยู่บ้าง คือ ฝ่ายบรรพชิตนำมาปฏิบัติตนในระดับโลกุตระ ขณะที่คฤหัสถ์ทั่วไปมักค่อนข้างไปในทางโลกีย์^{๑๐๖}

๒.๔ หลักการใช้วาจาสุภาสิต

๒.๔.๑. การพูดถูกกาลเทศะ

การพูดถูกกาล หรือ การพูดในเวลาที่เหมาะสม คือ รู้ว่าเวลาไหนควรพูด เวลาไหนยังไม่ควรพูด ควรพูดนานเท่าไร ต้องความคาดหวังผลที่จะเกิดขึ้นด้วย

พูดถูกกาลเป็นการพูดที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมลักษณะของ “ความเหมาะสม” กาเลนภาสิตา แปลว่า การพูดถูกกาลละ คำว่า “กาละ” แปลตามความหมายทั่วไปว่า เวลา ดังนั้น “วาจาถูกกาละ” จึงแปลว่า การพูดถูกเวลา

พระพุทธเจ้าตรัสถึงเรื่องฤกษ์ยามไว้ว่า “สัตว์เหล่าใดประพฤตีสัจจริตทางกาย วาจา ใจ ในเวลาเช้า ในเวลากลางวันหรือในเวลาเย็น เช้านั้น กลางวันนั้น หรือเย็นนั้น ย่อมเป็นฤกษ์ดีของสัตว์เหล่านั้น”^{๑๐๗}

ในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดกกล่าวถึง การปฏิบัติตน ในราชวสตีธรรม หมายถึง ธรรมของผู้รับราชการเกี่ยวกับการการดำรงตนของข้าราชการหรือเสนา อำมาตย์ในราชสำนักหรือข้าราชการไว้ว่า ราชเสวกผู้เป็นปราชญ์พึงอ่อนอ่อนเหมือนคันธนูและพึงอ่อนเอนไปตามเหมือนไม้ไผ่ ไม่ควรทูลทัดทาน ราชเสวกนั้นพึงอยู่ในราชสำนักได้ ไม่ควรพูดมากเกินไป ไม่ควรนิ่งไปทุกเมื่อ เมื่อถึงเวลา ควรพูดพอประมาณ ไม่พรั่นเพรีอ เป็นคนไม่มักโกรธ ไม่ระทบกระทั่งเป็นคนพูดจริง อ่อนหวาน ไม่ส่อเสียด ไม่พูดถ้อยคำเพื่อเจ้อ ราชเสวกนั้นพึงอยู่ในราชสำนักได้^{๑๐๘} ในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ราชวสตีธรรม ยังได้กล่าวถึง การพูดของข้าราชการไว้ว่า “ราชเสวกไม่ควรพูดมากเกินไป ไม่ควรนิ่งไปทุกเมื่อ เมื่อถึงเวลา ควรพูดพอประมาณไม่พรั่นเพรีอ”^{๑๐๙} พระพุทธองค์ยังตรัสถึงเหตุที่ควรนำมาเสวนา หรือประชุมกัน ไว้ในกถาวัตถุ^{๑๑๐} สูตรกถาวัตถุ ๓ ประการ คือ^{๑๑๑} การกล่าวถ้อยคำที่ระบุนเวลาให้ชัดเจนความเป็นมา อดีตกาลเป็นมาอย่างนี้ “อนาคตหรือวันข้างหน้าจะเป็นอย่างนี้และปัจจุบันมีอยู่อย่างนี้เป็นต้น และการรู้ถึงบุคคลว่า “ชาวโลกพึงรู้จักบุคคลได้ด้วยการมาประชุมสนทนากัน ว่า “ผู้นี้สมควรพูดด้วยหรือไม่สมควรพูดด้วย” จากการตอบคำถาม ว่าควรตอบคำถามลักษณะใด ว่าถ้าบุคคลนี้ถูกถามปัญหา ไม่ตอบโดยนัยเดียวซึ่งปัญหาที่ควรตอบนัยเดียว ไม่จำแนกตอบซึ่งปัญหาที่ควรจำแนกตอบ ไม่ย้อนถามแล้วจึงตอบปัญหาที่ควรย้อนถามแล้วจึงตอบ ไม่

^{๑๐๖} นายธนชกร กิริติเสถียร, “ศึกษาการใช้วาจาเพื่อการสร้างสรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), หน้า ๕.

^{๑๐๗} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๕๖/๓๙๙.

^{๑๐๘} ขุ.ชา.(ไทย) ๒๘/๑๔๙๓- ๑๔๙๗/๔๑๘.

^{๑๐๙} ขุ.ชา.(ไทย) ๒๘/๑๔๙๖/๔๑๘.

^{๑๑๐} กถาวัตถุ หมายถึงเหตุที่นำมาอภิปราย นำมาเสวนากัน (อัง.ติก.อ. ๒/๖๘/๒๐๕.)

^{๑๑๑} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๘/๒๖๙-๒๗๑.

พักปัญหาที่ควรพักไว้เมื่อเป็นอย่างนี้ บุคคลนี้ชื่อว่า “ผู้ไม่ควรพูดด้วย” แต่ถ้าบุคคลถูกถามปัญหาตอบโดยนัยเดียวซึ่งปัญหาที่ควรตอบโดยนัยเดียว จำแนกตอบปัญหาที่ควรจำแนกตอบ ย้อนถามแล้วจึงตอบปัญหาที่ควรย้อนถามแล้วจึงตอบ พักปัญหาที่ควรพักไว้ เมื่อเป็นอย่างนี้ บุคคลนี้ ชื่อว่า “ผู้ควรพูดด้วย” ชาวโลกพึงรู้จักบุคคลได้ด้วยการมาร่วมประชุมสนทนากันว่า “ผู้นี้มีอุปนิสัย^{๑๒๒}หรือไม่มีอุปนิสัย” บุคคลผู้ไม่เจียหุฟัง ชื่อว่า “ไม่มีอุปนิสัย” บุคคลผู้เจียหุฟังว่า “มีอุปนิสัย” บุคคลผู้ซึ่งผู้มีอุปนิสัยย่อมรู้ธรรมอย่างหนึ่ง กำหนดธรรมอย่างหนึ่ง ละธรรมอย่างหนึ่ง ทำให้แจ้งอย่างหนึ่ง ย่อมสัมผัสความหลุดพ้นโดยชอบ การสนทนากันมีประโยชน์อย่างนี้ การปรึกษากันมีประโยชน์อย่างนี้ อุปนิสัยมีประโยชน์อย่างนี้ การเจียหุฟังมีประโยชน์อย่างนี้ คือความหลุดพ้นแห่งจิตเพราะความไม่ถือมั่นชนเหล่าใดมักโกรธ ฟุ้งซ่าน โอ้อวด พูดเพ้อเจ้อ ชนเหล่านั้น ชื่อว่ายึดถือถ้อยคำที่ไม่ประเสริฐมองดูรู้เรื่องผิดพลาดของกันและกัน ชนเหล่าใดชื่นชมทุกภาษาจิต ความพลั้งพลาด ความหลงลืม ความพ่ายแพ้ของกันและกัน พระอรียไม่พูดถึงชนเหล่านั้น

แต่ถ้าบัณฑิตรู้จักกาลอันเหมาะสมแล้ว ประสงค์จะพูด ควรมีความรู้ ไม่โกรธ ไม่ฟุ้งซ่านไม่โอ้อวด ไม่ใจเบาหุนหันพลันแล่น ไม่คอยจับผิด พูดแต่เรื่องเกี่ยวกับบุคคลผู้ดำรงอยู่ในธรรมเป็นเรื่องที่พระอริยะประพฤติกินมา เพราะรู้ทั่วถึงโดยชอบ เขาไม่พูดริษยา บุคคลควรชื่นชมถ้อยคำที่เป็นสุภาษิต ไม่ควรเลื่อมใสถ้อยคำที่เป็นทุกภาษาจิต ไม่ควรในใจถึงความแข่งดี และไม่ควรคอยจับผิด ไม่ควรพูดทับถม ไม่ควรพูดย่ำยี ไม่ควรพูดเหลวและเหลว เพื่อความรู้ เพื่อความเลื่อมใส สัตบุรุษทั้งหลายย่อมปรึกษากันเช่นนั้นแล พระอริยะทั้งหลายย่อมปรึกษากันเช่นนั้นแล บุคคลผู้มีปัญญาารู้เรื่องนี้แล้ว ไม่ควรถือตัว ควรปรึกษากัน

บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนี้ ข้าพระองค์ชอบใจบุคคลผู้ไม่กล่าวติเตียนผู้ควรติเตียนตามความเป็นจริง เหมาะแก่กาล ไม่กล่าวสรรเสริญผู้ควรสรรเสริญตามความเป็นจริง เหมาะแก่กาลนี้ เป็นผู้งามกว่าและประณีตกว่า ชื่อนั้นเพราะเหตุไรเพราะอุเบกขานี้เป็นธรรมที่งดงามยิ่งนัก พระผู้มีพระภาคตรัสต่อไปว่า “โปตลียะ บุคคล ๔ จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลกบุคคล ๔ จำพวกไหนบ้าง ฯลฯ บุคคล ๔ จำพวกนี้แลมีปรากฏอยู่ในโลกบรรดาบุคคล ๔ จำพวกนี้ บุคคลผู้กล่าวติเตียนผู้ควรติเตียนตามความเป็นจริงเหมาะแก่กาลและกล่าวสรรเสริญผู้ควรสรรเสริญตามความเป็นจริง เหมาะแก่กาลนี้เป็นผู้งามกว่าและประณีตกว่าชื่อนั้นเพราะเหตุไรเพราะธรรมคือความเป็นผู้รู้จักกาลนี้งดงามยิ่งนัก”

ในพระพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ราชวสดีธรรม ได้กล่าวถึง การพูดของ ข้าราชการไว้ว่า “ราชเสวกไม่ควรพูดมากเกินไป ไม่ควรนิ่งไปทุกเมื่อ เมื่อถึงเวลา ควรพูดพอประมาณไม่พรั้งเพรื่อ^{๑๒๓} จากพระไตรปิฎก และเอกสารที่ศึกษาข้างต้น สรุปได้ว่า การพูดถูกกาลเทศะ จากการสังเกตบุคคลว่าควรพูดด้วยหรือไม่ จากการประชุมสนทนากันและสามารถรู้จักตัวตนของบุคคลได้จากการสนทนา ร่วมประชุมกัน และเมื่อจะพูดควรมีความรู้ มีสติ ไม่ขัดเคือง โอ้อวด ไม่พูดเรื่องผิดพลาดของผู้อื่น เป็นการพูดให้ความรู้ ทำให้เกิดศรัทธา เชื่อถือ พูดเมื่อสมควรพูดเท่านั้น ไม่พูดมากเกินไป น้อยเกินไปพูดพอประมาณ และไม่นิ่งจนเกินไป อุเบกขา สงบนิ่งตามกาลอันควรแก่กาลเทศะ ถูกเวลา ถูกบุคคล ถูกสถานที่ และถูกเรื่องราวและถูกจริตของผู้ฟังด้วย การพูดในที่ประชุมสำคัญ ที่บอกสถานะตัวตน

^{๑๒๒} อุปนิสัย ๑ หมายถึงปัจจัยส่งเสริมที่สั่งสมไว้ในอดีต (อง.ดิก.อ. ๒/๖๘/๒๐๙.)

^{๑๒๓} พุ.ชา.(ไทย) ๒๘/๑๔๙๖/๔๑๘.

อัยยาศัย ความรู้ของผู้พูด พูดถูกกาลเทศะ แม้ใช้คำพูดที่ดี เป็นคำจริง เป็นคำสุภาพเป็นคำพูดที่มีประโยชน์และพูดด้วยจิตที่เมตตา แต่ถ้าผิดจังหวะไม่ถูกกาลเทศะผู้ฟังยังไม่พร้อมที่จะรับแล้วจะก่อให้เกิดผลเสียได้ จะกลายเป็นผลเสีย เกิดความเสียหายได้ ดังนั้น พูดถูกเวลา (กาล) คือ รู้ว่าเวลาไหนควรพูด เวลาไหนยังไม่ควรพูด ควรพูดนานเท่าไร ต้องคาดผลที่จะเกิดขึ้นไว้ด้วย

๒.๔.๒ การพูดคำสัตย์จริง

การยึดหลักความจริงสูงสุดเฉพาะเรื่องคำพูดนั้นคำพูดที่ถือว่าดีและถูกต้องทุกๆ กรณีจะต้องมีความจริงเป็นหลักเสมอไป ทั้งนี้ ถ้าพูดไม่จริง คือ การผิดศีล คำพูดที่เป็นสิริมงคลจะต้องพูดคำจริง และพูดด้วยความจริงใจดั่งบทสวดมนต์ ในรัตนสูตรที่พระสงฆ์ใช้สวดเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่พุทธศาสนิกชนในงานทำบุญต่างๆว่า “เอเตนสัจเจนสฺวตฺถิโหตุ” แปลความว่า ด้วยสัจจวาจาฉัน ขอความสวัสดีจงมีแก่ทุกท่าน^{๑๑๔} แสดงว่าทัศนะทางพระพุทธศาสนาเห็นว่า สัจจวาจาฉัน นอกจากจะเป็นอุดมมงคลสำหรับตัวผู้พูดแล้วยังเป็นคำที่มีฤทธิ์ในตัวสามารถจะประสิทธิ์ประสาทมงคลแก่ผู้อื่นได้ด้วยและยังทำให้ผู้พูดคำสัตย์ได้รับเกียรติมีชื่อเสียงด้วยดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “สัจเจนกิตฺติปปโปติ” แปลความว่าคนย่อมได้เกียรติยศเพราะพูดคำสัตย์จริง^{๑๑๕}หรือยกย่องสรรเสริญคำพูดจริงว่าดีกว่าสทั้งหมดและดังพระพุทธพจน์ว่า “ความสัตย์แล มีรสล้ำเลิศกว่าสทั้งหมด”^{๑๑๖} ดังนั้นสัจจวาจาหรือการพูดความจริงคือคำพูดจริงจึงจัดเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญยิ่งในวาจาสุภาษิต วาจาสัตย์เป็นวาจาไม่ตาย นี่เป็นของเก่าสัตบุรุษล้วนดำรงมั่นอยู่ในสัจจะทั้งที่เป็นอรรถและเป็นธรรม^{๑๑๗} คือ มีมานานแล้วเป็นอมตวาจา ได้แก่ วาจาเสมือนน้ำอมฤตเพราะยังประโยชน์ให้สำเร็จ และชื่อว่าอมตวาจา เพราะเป็นปัจจัยเพื่ออรรถมทานิพาน กล่าวสรุปว่า “พระพุทธเจ้าตรัสพระวาจาใดซึ่งเป็นวาจาอันเกษมเพื่อให้ถึงพระนิพาน เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์ พระวาจานั้น สูงสุดกว่าวาจาทั้งหลาย” ผู้พูดคำสัตย์เป็นผู้ไม่สะดุ้งหวาดกลัว คือ ภิกษุชีนาสพ๑ พญาราชสีห์๑ สัตว์วิเศษ ๒ จำพวกนี้แล เมื่อฟ้าผ่าย่อมไม่สะดุ้ง และตรัสถึงเหตุที่กิณรไม่พูดภาษาคนเพราะกิณร (เป็นอมนุษย์มีร่างกายเหมือนคนแต่มีปีกเมื่อจะบิน) เห็นอำนาจประโยชน์ ๒ ประการนี้จึงไม่พูดภาษาคนอำนาจประโยชน์ ๒ ประการ คือ ๑. ไม่พูดเท็จ ๒. ไม่กล่าวต่อผู้อื่นด้วยเรื่องไม่จริง กิณรเห็นอำนาจประโยชน์ ๒ ประการนี้แลจึงไม่พูดภาษาคน^{๑๑๘}

ในพระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ กล่าวถึงภิกษุ เมื่อศรัทธาในพระตถาคตและออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเป็นผู้มีสิกขาและสาวิทย์ของภิกษุ ในรักษาศีลและเจริญพรหมจรรย์ ยังมีหลักการตรวจสอบเรื่องการถอนอนุสัยและการดำรงชีพของของภิกษุในส่วนที่เกี่ยวกับวาจา ดังนี้^{๑๑๙}

^{๑๑๔} พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๓/๙.

^{๑๑๕} พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๘๙/๕๔๔.

^{๑๑๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๓๖/๓๕๑.

^{๑๑๗} พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๔๕๖/๖๐๓.

^{๑๑๘} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๑/๙๙.

^{๑๑๙} ม.อ. (ไทย) ๑๔ /๑๐๒/๑๒๑

๑. ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ คือ วางทัณฑอาวุธและศัสตราวุธ มีความละอาย มีความเอ็นดู มุ่งประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่

๒. ละเว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ คือรับเอาแต่สิ่งของที่เขาให้ มุ่งหวังแต่สิ่งของที่เขาให้ ไม่เป็นขโมย เป็นคนสะอาดอยู่

๓. ละพฤติกรรมอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ คือ ประพฤติพรหมจรรย์เว้นห่างไกลจากเมถุนธรรมอันเป็นกิจของชาวบ้าน

๔. ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ พูดแต่คำสัตย์ ดำรงความสัตย์มีถ้อยคำเป็นหลัก เชื่อถือได้ ไม่หลอกลวงชาวโลก

๕. ละเว้นขาดจากการพูดส่อเสียด คือ ฟังความจากฝ่ายนี้แล้ว ไม่ไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความจากฝ่ายโน้นแล้วไม่มาบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้น สมานคนที่แตกต่างกัน ส่งเสริมคนที่ปรองดองกัน ชื่นชม ยินดี เพลิดเพลินต่อผู้ที่สามัคคีกันพูดแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ ความสามัคคี

๖. ละเว้นขาดจากการพูดคำหยาบ คือ พูดแต่คำไม่มีโทษ ไพเราะน่ารัก จับใจ เป็นคำของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่ พอใจ

๗. ละเว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ คือ พูดถูกเวลา พูดคำจริงพูดอิงประโยชน์ พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย พูดคำที่มีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ เหมาะแก่กาลเวลา

ฯลฯ

เห็นได้ว่า แม้ในการศึกษาและการดำรงชีพของพระภิกษุที่เข้ามาบรรพชาได้ให้ความสำคัญกับการพูดเป็นเรื่องสำคัญ โดยเฉพาะการพูดความจริง เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด

บุคคลผู้อยู่ในที่ประชุมหรือในที่สาธารณะและอยู่กับคนคนเดียว ไม่ควรพูดเท็จ ไม่ควรใช้ให้ผู้อื่นพูดเท็จ และไม่ควรรอนุญาตให้ใครๆ พูดเท็จ ควรงดเว้นคำพูดที่ไม่เป็นจริงทั้งหมด^{๑๒๐} สัจจวาจา คือ วจีสุจริตมี ๔ อย่าง^{๑๒๑} คือ ๑. พูดจริง ๒. พูดไม่ส่อเสียด ๓. พูดคำสุภาพ ๔. พูดพอประมาณ ภิกษุผู้มีศีลดีงามประกอบด้วยองค์ ๔ ย่อมสมานสงฆ์ที่แตกกันแล้วให้สามัคคีกัน^{๑๒๒} คือ ๑. ไม่ลำเอียงเพราะชอบ ๒. ไม่ลำเอียงเพราะชัง ๓. ไม่ลำเอียงเพราะหลง ๔. ไม่ลำเอียงเพราะกลัว

นอกจากนี้ ยังมีอีกทรรศนะหนึ่ง กล่าวว่า สจฺจวาจาสิตา แปลว่า สัจจวาจาหรือวาจาจริง วาจาสัตย์ คือเรื่องที่พูดนั้นเป็นความจริงและเจตนาของผู้พูดก็พูดด้วยความจริงใจ การพูดด้วยความจริงใจนั้นต้องพูดตรงไปตามความจริง ไม่บิดเบือนจากความจริง ไม่สับปลับ ไม่ตลบตะแลง ไม่เหลวไหล ไม่คลุมเครือพูดด้วยคำสัตย์จริง ไม่ใช่คำพูดที่ปั้นแต่งขึ้นให้คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง ไม่เสริมความ ไม่อำความ^{๑๒๓} รวมถึง อีกทรรศนะหนึ่งว่า การพูดคำจริงหรือวาจาจริงเป็นเงื่อนไขสำคัญและจำเป็น ที่ขาดไม่ได้ เพราะถ้าพูดด้วยความไม่จริงเสียแล้วแม้วิธีพูดหรือศิลปะการแสดงการพูดจะดีเยี่ยมสักเพียงใดและไม่ว่าผู้พูดจะอยู่ในตำแหน่งหรือฐานะอย่างไรระดับไหนก็ไม่จัดเป็นวาจาสุภาษิตเพราะว่าวาจาจริงเป็นแก่นหรือเป็นแกนของการพูด แก่นหรือแกนมีลักษณะเป็นของหลัก

^{๑๒๐} พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๔๐๐/๕๙๒.

^{๑๒๑} วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๒๔/๔๕๗.

^{๑๒๒} วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๒๔/๔๖๐.

^{๑๒๓} พันเอกปิ่น มุทุกันต์, มงคลชีวิต ภาค ๑, หน้า ๔๑๕.

มันคงคงทนแข็งแรงเป็นของแท้ ของแท้ย่อมมีราคาหรือมีค่ามากกว่าของเทียมหรือของปลอม วาจาจริงวาจาแท้เท่านั้น จึงจะมีค่าเป็น “วาจาสุภาพ”^{๑๒๔}

การพูดคำจริง คือ ต้องเป็นคำที่เป็นจริง ไม่ใช่คำพูดที่ปั้นแต่งขึ้น ไม่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง ไม่บิดเบือนจากความจริงและไม่เสริมความ ซึ่งบางครั้งอาจพูดให้คนฟังสบายใจก็ตาม ก่อนพูดเรื่องราวที่ได้ยินมาควรตรวจสอบให้รอบด้านก่อนเชื่อ และทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้ และรักษาคำพูดเสมอ ทำตามสิ่งที่พูดและเชื่อในความสัจจริงเสมอ และการอธิบายด้วยภูมิปัญญาและความรู้ที่แท้จริงอย่างแตกฉาน ไม่บิดเบือน โอ้อวดหรือด้วยอคติอันจะทำให้เกิดการเข้าใจที่ผิดพลาดคลาดเคลื่อนได้ ดังนั้น ผู้พูดต้องศึกษาและเตรียมการมาอย่างดีก่อนพูด เป็นต้น

๒.๔.๓ การพูดคำไพเราะ อ่อนหวาน

สนหา ภาสิตา หมายถึง คำพูดที่ไพเราะอ่อนหวาน คือคำที่สุภาพ กลั่นกรองออกมาจากน้ำใจที่บริสุทธิ์ ไม่เป็นคำด่า คำประชดประชัน เสียดสี หยาบกระด้าง รุนแรง กระทบกระเทือนใจผู้รับฟัง ดังคำชมของจังกษพราหมณ์ ว่า “พระสมณโคดม มีพระวาจาไพเราะ รู้จักตรัสถ้อยคำได้งดงาม มีพระวาจาสุภาพ สละสลวย ไม่มีโทษ ยังผู้ฟังให้เข้าใจเนื้อความได้อย่างชัดเจน”^{๑๒๕} และคำกล่าวชมของอุตรมานพที่ว่า “ท่านพระโคตมพระองค์นั้น ทรงมีพระสุรเสียงที่เปล่งออกจากพระโอษฐ์รูปประกอบเป็นองค์ ๘ ประการคือ นุ่มนวล ฟังชัดเจน ไพเราะ ฟังง่าย กลมกล่อม ไม่พรวด ลุ่มลึก และมีกังวลในพระไตรปิฎกได้มีคำกล่าวชมพระสาวกของพระพุทธเจ้าอีกด้วยว่า เป็นผู้ที่มีพระวาจาที่เป็น สนหา ภาสิตา ดังคำชมของพระวังคิสะยังที่มีต่อพระสารีบุตรความตอนหนึ่งว่า “พระสารีบุตร เป็นนักปราชญ์ มีปัญญาลึกซึ้ง ฉลาดในทางและมีใช้ทางมีปัญญามาก แสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย แสดงโดยย่อก็ได้ โดยพิสดารก็ได้เสียงที่เปล่งออกไพเราะ เหมือนเสียงนกสาลิกาปฏิภาณก็ปรากฏเมื่อท่านแสดงธรรมนั้นอยู่ ภิกษุทั้งหลายฟังเสียงอันไพเราะ ก็มีจิตราเริงเบิกบานด้วยเสียงที่น่ายินดี น่าฟังไพเราะจับใจ จึงตั้งใจฟัง”^{๑๒๖} คำพูดที่อ่อนหวาน ชวนใจให้อยากฟัง มนุษย์ทุกคนเกลียดทุกข์รักสุขเราปรารถนาสิ่งที่ดีงามอ่อนหวานอย่างไร ผู้อื่นย่อมที่จะชอบเช่นเดียวกัน คือคำพูดที่อ่อนหวานทั้งนี้รวมถึงสิ่งมีชีวิตอื่นๆ และสัตว์ทั้งหลายก็ต้องการความไพเราะอ่อนหวานเช่นกัน พระพุทธเจ้าทรงติเตียนการพูดถ้อยคำหยาบคายของพวกภิกษุวัณพัคคีย์ และตรัสเล่าเรื่องโคณันทิวีสาลว่า^{๑๒๗} “บุคคลควรพูดแต่คำที่น่าพอใจเท่านั้น ไม่ควรพูดคำที่ไม่น่าพอใจในเวลาไหน ๆ บุคคลควรพูดแต่คำที่น่าพอใจเท่านั้น ไม่ควรพูดคำที่ไม่น่าพอใจในเวลาไหน ๆ” จาก เรื่องโคณันทิวีสาล ด้วยพราหมณ์พูดจาไม่ดีต่อโนคนทิวีสาล โคจึงไม่ยอมลากเกวียน แต่เมื่อพราหมณ์อีกท่านหนึ่งมาพูดด้วยถ้อยคำที่อ่อนโยน เป็นมิตร โคจึงมีใจยินยอมลากเกวียนที่ติดหล่มให้ และทรงตรัสพระคาถาว่า “ในทีใด ๆ มีธุระหนัก ในทีใดหนทางเป็นร่องลึก ขรุขระ ในเวลานั้นแหละชนทั้งหลายจะเทียมโคกันหะ โคกันหะนั้นแหละ จะนำธุระอันนั้นไปได้”

^{๑๒๔} จิตรจันงค์ สุภาพ, กัลป์ยานวาทะ, หน้า ๑๒๑.

^{๑๒๕} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๓๘๗/๔๘๑.

^{๑๒๖} ส.ส.(ไทย) ๑๕ /๒๑๔/๓๑๐.

^{๑๒๗} พ.ช. (ไทย) ๒๗ /๒๘/๑๒.

เห็นได้ว่าคำพูดที่ไพเราะอ่อนหวาน คือ คำที่สุภาพ กลั่นกรองออกมาจากน้ำใจที่บริสุทธิ์ ไม่เป็นคำด่า คำประชดประชัน เสียดสี หยาบกระด้าง รุนแรง กระทบกระเทือนใจผู้รับฟัง พึงระมัดระวังในคำพูด ควรหลีกเลี่ยงคำพูดที่สร้างความขัดแย้งทำให้เกิดความบาดหมาง ด้วยคำพูดที่สุภาพอ่อนโยน ประนีประนอม การพูดด้วยความสุภาพไพเราะทำให้เกิดความประทับใจและเกิดประโยชน์ สร้างพึงพอใจให้ผู้ฟังในทุกสถานการณ์ได้

๒.๔.๔. การพูดคำที่ประกอบด้วยประโยชน์

คำพูดที่ดีและมีประโยชน์นั้น พระพุทธองค์ทรงกล่าวถึงคุณค่าของคำพูดที่มีประโยชน์ไว้ในสัทสรวรรค หมวดว่าด้วยหนึ่งในร้อยในพัน ตัมพทาฐิกโจรฆาตกวัตถุ^{๑๒๘} เรื่องเพชฌฆาตโจรเคราแดง ตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้ “คำพูดที่มีประโยชน์คำเดียวที่คนฟังแล้วสงบระงับได้ ย่อมดีกว่าคำพูดที่ไร้ประโยชน์ตั้ง ๑,๐๐๐ คำ และคาถาที่มีประโยชน์คำเดียวที่คนฟังแล้วสงบระงับได้ ย่อมดีกว่าคาถาที่ไร้ประโยชน์ตั้ง ๑,๐๐๐ คาถา กล่าวคือ มีประโยชน์ ในที่นี้หมายถึงเป็นคำที่แสดงเรื่องนิพพาน หรือเรื่องชั้นธ ธาตุ อายตนะ อินทรีย์ พละ และสงบระงับ หมายถึง สงบระงับกิเลสราคะ เป็นต้นได้ ในสุภาสิตสูตรจึงกล่าวว่า^{๑๒๙} เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสพระวาจาใด อันเป็นวาจาเกษมเพื่อการบรรลุนิพพาน เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์ วาจานั้นแลเป็นวาจายอดเยี่ยมกว่าวาจาทั้งหลาย คำกล่าวที่เป็นประโยชน์ที่ปรากฏแก่ภิกษุทั้งหลาย ได้แก่ การพูดแสดงธรรมของพระสารีบุตร ในสารีปุตตสูตร^{๑๓๐} การแสดงธรรม ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี แสดงชี้แจงให้ภิกษุทั้งหลายเห็นชัด ชวนใจ ให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ ไร้ใจให้อาจหาญกล้ากล้า พลอบขโลมใจให้สดชื่นร่าเริง ด้วยธรรมิกถา คือ ความรู้อย่างถ่องแท้ ด้วยวาจาชาวเมือง ที่สละสลวย ไม่หยาบคาย ให้ความหมายได้ ภิกษุในที่นั้นต่างก็ใส่ใจ ให้สำเร็จประโยชน์ น้อมน้อมมาด้วยความเต็มใจจากการฟัง ครั้นนั้น ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ ไร้ใจให้อาจหาญกล้ากล้า พลอบขโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมิกถา ด้วยวาจาชาวเมืองที่สละสลวย ไม่หยาบคาย ให้ความหมายได้ ส่วนภิกษุเหล่านั้น ต่างก็ใส่ใจให้สำเร็จประโยชน์ น้อมน้อมมาด้วยความเต็มใจ ที่จะรับฟังอย่างตั้งใจ น้อมนำไปปฏิบัติซึ่งประโยชน์ที่ได้รับฟังต่อไป เช่นเดียวกับ **พินเอกปิ่นมุกกันต์** กล่าวไว้ว่า วาจาที่มีประโยชน์หรืออรรถสัณนิทรวาจา หมายถึง วาจาที่พูดแล้วก่อให้เกิดประโยชน์หรือผลดีทั้งแก่ผู้พูดและผู้ฟัง เป็นวาจาที่ควรแก่การฟังเป็นวาจาที่ควรพูดดีกว่าไม่พูดแต่ถ้าวาจานั้นจริงและเป็นวาจาสุภาพแต่ถ้าพูดแล้วไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อะไรกลับจะทำให้เกิดโทษก็ไม่ควรพูดอีก ทั้งวาจามีประโยชน์ที่แฝงมากับวาจาหยาบหรือแฝงมาในลักษณะสนองอารมณ์จนเกินเหตุทำให้ผู้พูดรู้สึกสะใจชอบใจไม่สำรวมปากพูดแบบคะนองปาก ก็ไม่จัดเป็นวาจาสุภาสิต^{๑๓๑}

เห็นได้ว่า คำพูดที่มีประโยชน์ก่อให้เกิดผลที่ดีทั้งต่อผู้พูดและคนฟัง ตลอดจนผู้อื่น การพูดให้กำลังใจ และแนะนำข้อบกพร่องภายหลังอย่างนุ่มนวล พูดสร้างบรรยากาศในการสนทนาให้ดี

^{๑๒๘} พุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๑๐๐,๑๐๑/๖๑.

^{๑๒๙} พุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๔๕๗/๖๐๓.

^{๑๓๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕ /๒๑๔/๓๑๐.

^{๑๓๑} ปิ่น มุกกันต์, **มงคลชีวิตภาค๑**, หน้า ๔๓๒.

ขึ้น ยอมรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่างเพื่อนำมาปรับปรุงพัฒนาให้ดีขึ้นได้ พูดแล้วบรรลุเป้าหมายของผู้พูดและผู้ฟัง ถือเป็นคนพูดที่เป็นประโยชน์ทั้งสิ้น การพูดไม่จำเป็นต้องพูดมาก แต่ต้องเป็นคำที่ดีและมีประโยชน์ คือการพูดที่มีคุณภาพ ดังพุทธพจน์ พูดที่มีประโยชน์เพียงคำเดียว ย่อมดีกว่าคำพูดที่ไม่มีประโยชน์ตั้งพันคำ เพราะพูดแล้วมีประโยชน์ คือ พูดแล้ว มีประโยชน์ต่อผู้ฟังถ้าหากนำแนวทางไปคิดหรือปฏิบัติในทางสร้างสรรค์ ต่อไปได้

๒.๔.๕. การพูดด้วยเมตตาจิต

พระพุทธศาสนาสอนเรื่องความเมตตา โดยให้เอาตนเองเป็นเครื่องเปรียบเทียบว่า เรารักสุขเกลียดทุกข์ ฉนใด สัตว์อื่นก็รักสุขเกลียดทุกข์ ฉนนัน บุคคลผู้แสวงหาความสุขให้แก่ตนเองแต่ทำให้ผู้อื่นเป็นทุกข์เดือดร้อนพระพุทธเจ้าไม่ทรงสรรเสริญ ดังเช่น เรื่องในทณทสูตรว่า พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าไปบิณฑบาตในกรุงสาวัตถีทอดพระเนตรเห็นพวกเด็ก ๆ เอาท่อนไม้ตุง จึงเปล่งอุทานในขณะนั้นว่า “ผู้ใดไฝหาความสุขเพื่อตน แต่กลับใช้ท่อนไม้ทำร้ายสัตว์ทั้งหลายผู้รักสุข ผู้นั้นตายไปแล้วย่อมไม่ได้รับความสุขเลย ส่วนผู้ใดไฝหาความสุขเพื่อตนไม่ใช้ท่อนไม้ทำร้ายสัตว์ทั้งหลาย ผู้รักสุขผู้นั้นตายไปแล้วย่อมได้รับความสุข” ฉนนัน ผู้ปรารถนาความสุข ไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่นสัตว์อื่นให้ได้รับความทุกข์ความเดือดร้อน ไม่ว่าจะเป็นการทำ พูด คิด ฉนนัน จึงควรตั้งจิตประกอบด้วยเมตตาไว้เป็นเบื้องต้นเสมอ การพูดด้วยจิตที่มีเมตตา คือ พูดด้วยจิตใจที่มีความปรารถนาดีต่อผู้ฟัง มีความจริงใจต่อผู้ฟัง

ในเมตตสูตร พระพุทธเจ้าตรัสคาถา ว่าด้วยการแผ่เมตตาแก่ภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ป่า ดังนี้^{๑๓๒}

๑) ผู้ฉลาดในประโยชน์มุ่งหวังบรรลุสันตบพ คือ นิพพาน ควรบำเพ็ญภริณียกิจในการศึกษาในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ควรเป็นผู้อาจหาญ ซื่อตรง เคร่งครัด ว่าง่าย อ่อนโยน และไม่เย่อหยิ่ง

๒) ควรเป็นผู้สันโดษ เลี้ยงง่าย มีกิณน้อย ไม่คลุกคลีหมู่คณะให้มากความ พึงช้านมีความประพฤติเบาคือไม่สะสม ของนอกกายที่เป็นทรัพย์ อันเป็นภาระให้ผูกพันมีอิสระมีนทริยสงบ มีปัญญารักษาตน ไม่คะนองหมายถึง ไม่คะนองกาย วาจา และใจ ไม่ยึดติดในตระกูลทั้งหลาย

๓) อนึ่ง ไม่ควรประพฤติดความเสียหายใดๆ ที่จะเป็เหตุให้วิญญูชนเหล่าอื่น ตำหนิเอาได้ควรแผ่เมตตาไปในสรรพสัตว์อย่างนี้ว่า ขอสัตว์ทั้งปวงจงมีความสุข มีความเกษม มีตนเป็นสุขเกิด

๔) เหล่าสัตว์ที่ยังเป็นผู้หวาดสะดุ้งหรือเป็นผู้มั่นคง ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจงมีตนเป็นสุขเกิด เหล่าสัตว์ที่มีขนาดกายยาว ขนาดกายใหญ่ ขนาดกายปานกลาง ขนาดกายเตี้ย ขนาดกายพอมหรือขนาดกายอ้วน ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจงมีตนเป็นสุขเกิด

๕) เหล่าสัตว์ที่เคยเห็นก็ดี เหล่าสัตว์ที่ไม่เคยเห็นก็ดี เหล่าสัตว์ที่อยู่ใกล้และอยู่ไกลก็ดี ภูตหรือสัณเภาเวสีก็ดี ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจงมีตนเป็นสุขเกิด

๖) ไม่ควรข่มเหง ไม่ควรดูหมิ่นกันและกันในทุกโอกาส ไม่ควรปรารถนาทุกข์แก่กันและกันเพราะความโกรธและความแค้น

^{๑๓๒} พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๙/๒๐.

๗) ควรแผ่เมตตาจิตอย่างไม่มีประมาณไปยังสรรพสัตว์ ดุจมารดาเฝ้าถนอมบุตรคนเดียวด้วยชีวิต ฉะนั้น

๘) อนึ่ง ควรแผ่เมตตาจิตอย่างไม่มีประมาณ กว้างขวาง ไม่มีเวร ไม่มีศัตรูไปยังสัตว์โลกทั่วทั้งหมด ทั้งชั้นบน ชั้นล่าง และชั้นกลาง

๙) ผู้แผ่เมตตาจะยืน เดิน นั่ง หรือนอน ควรตั้งสติไว้ตลอดเวลาที่ยังไม่ว่าง นักปราชญ์เรียกการอยู่ด้วยเมตตานี้ว่า พรหมวิหาร

๑๐) อนึ่ง ผู้แผ่เมตตาที่ไม่ยึดถือทิฐิ ๕ มีศีล ถึงพร้อมด้วยทศสนะ ๖ กำจัดความยินดีในกามคุณได้แล้ว ก็จะไม่เกิดในภพอีกต่อไป

การพูดด้วยจิตเมตตาพูดด้วยความปรารถนาดี อยากระหว่างคนฟังมีความสุขมีความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ในข้อนี้หมายถึงว่า แม้จะพูดจริง เป็นคำสุภาพ พูดแล้วเกิดประโยชน์ แต่ถ้าจิตยังคิดโกรธ มีความริษยาก็ยังไม่สมควรพูด

ลักษณะของวาจาที่มีเมตตา พึงทราบจากการกระทำทางกายวาจาใจของมนุษย์ซึ่งมีเจตนาเป็นปัจจัยชี้ขาดระหว่างลักษณะ “ดี” กับ “ไม่ดี” เป็นปัจจัยเพิ่มพลังหรือลดพลังแห่งการแสดงออกของสัตว์โลก เป็นสิ่งพันธุนาการหรือสิ่งปล่อยคลายสรรพสิ่ง เป็นปัจจัยเพิ่มความเข้มข้นหรือลดความเข้มข้นของการกระทำ มีลักษณะเป็นแบบ “ต้นซี่ตาย ปลายซี่เป็น” ของการกระทำ มีลักษณะเป็นสิ่งบอกเหตุหรือการพยากรณ์ผลของการกระทำ เปรียบดังต้นตอหรือต้นเค้าของการกระทำ เป็นแม่บทหรือแม่แบบของการกระทำ เป็นเครื่องชี้บุญ ชี้บาปของการกระทำ และยังเป็นตัวแท้ของการกระทำทั้งหมดของ

กรรมหรือการกระทำทั้ง ๓ ทางของมนุษย์นั้นจะมีผลหรือไม่ผล จะมีผลมากหรือมีผลน้อย จึงขึ้นอยู่กับ “เจตนา” เป็นแม่บทสำคัญ เพราะกรรมก็คือเจตนาอันได้แก่เจตจำนงความจงใจการเลือกคัดตัดสินใจหมายที่จะกระทำหรือพลังนำที่เป็นตัวกระทำการนั้นเอง เจตนาหรือเจตจำนงนี้เป็นตัวนำบ่งชี้และกำหนดทิศทางแห่งการกระทำทั้งหมดของมนุษย์ เป็นตัวการหรือเป็นแกนนำในการเริ่มปรุงแต่งสร้างสรรค์ทุกอย่าง จึงเป็นตัวแท้ของกรรม ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “เจตนาหิ ภิกขเว กัมมวาทามิ” แปลความว่า “ภิกษุทั้งหลายเจตนาอันเองเราเรียกว่ากรรมบุคคลจงใจแล้วจึงกระทำด้วยกายวาจาและใจ”^{๑๓๓} เจตนาจึงเป็นตัวบ่งชี้ถึงลักษณะของวาจาที่มีเมตตา เมื่อผู้พูด พูดด้วยเจตนาดีมีเมตตาต่อผู้ฟังก็จัดว่าพูดด้วยวาจาสุภาสิตตามลักษณะของคำพูดประกอบด้วยเมตตานี้ เพราะคำว่า “เมตตา” หมายถึงความปรารถนาดีอยากระหว่างคนฟังมีความสุขมีความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป และประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนประสงค์

ฉะนั้น ผู้ปรารถนาความสุข ไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่นสัตว์อื่นให้ได้รับความทุกข์ความเดือดร้อน ไม่ว่าจะเป็นการทำ พูด คิด ดังนั้น จึงควรตั้งจิตประกอบด้วยเมตตาไว้เป็นเบื้องต้นเสมอ การพูดด้วยจิตที่มีเมตตา คือ พูดด้วยจิตใจที่มีความปรารถนาดีต่อผู้ฟัง มีความจริงใจต่อผู้ฟัง

นอกจากนี้ เมตตา คือ ความรัก ความหวังดี ปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข นักบริหารต้องมีความรัก ความหวังดีแก่เพื่อนร่วมงาน ความรักจะเกิดได้ถ้านักบริหารรู้จักมองในแง่ดีหรือส่วนที่ดีของเพื่อนร่วมงาน เมตตาหรือความรักจึงเกิดจากการมองคนอื่นในแง่ดี จากการสำรวจคุณธรรมของนัก

^{๑๓๓} อัง.ฉก. (บาลี) ๒๒/๖๓/๓๔๕, อัง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

บริหาร ข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ท่านเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อช่วยเหลือเพื่อนร่วมงาน อยู่ในระดับปานกลาง ทั้งนี้เนื่องมาจากภาวะเศรษฐกิจ สังคม การเมืองในปัจจุบัน ต่างฉุดรันท้ามาหากินเห็นแก่ตัว ทำให้ไม่ค่อยมีเวลาที่จะเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อช่วยเหลือเพื่อนร่วมงานได้อย่างเต็มที่ จึงทำให้ค่าเฉลี่ยในข้อนี้ออกมาต่ำกว่าทุกข้อ ทั้งนี้คำว่า “เมตตา” ก็เชื่อว่าบุคคลนั้นจะต้องเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อช่วยเหลือบุคคลอื่นเสมอไป เมื่อไม่สามารถช่วยเหลือได้ทางกายก็สามารถช่วยเหลือได้ในทางอื่น เช่น ช่วยเหลือด้วยกำลังใจ หรือส่งกำลังใจ ความรักความปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุขและประสบประโยชน์ทั่วหน้ากัน เป็นต้น ดังนั้น การพูดไปด้วยจิตเมตตา พูดด้วยความปรารถนาดีอยากให้คนฟังมีความสุขมีความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ในข้อนี้ หมายถึง แม้จะพูดจริงเป็นคำสุภาพ พูดแล้วเกิดประโยชน์ แต่ถ้าจิตยังคิดโกรธ มีความริษยาที่ยังไม่สมควรพูด เพราะผู้มีจิตเมตตาย่อมไม่ผูกโกรธ เพราะการพูดด้วยจิตที่มีเมตตา นั้น คือ พูดด้วยจิตใจที่มีความปรารถนาดีต่อผู้ฟัง มีความจริงใจต่อผู้ฟัง^{๑๓๔}

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๕.๑ งานวิจัยเกี่ยวกับพฤติกรรม

งานวิจัยเกี่ยวกับवासสุภาชิต ที่ผู้วิจัยได้รวบรวมไว้ ดังนี้

วิธี แจ่มกระจ่าง ได้ศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการบริโภคอาหารจานด่วนของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนสังกัดกรมสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยด้านตัวบุคคล ได้แก่ เพศ เงินค่าใช้จ่ายที่นักเรียนได้รับ และเจตคติเกี่ยวกับการบริโภคอาหารจานด่วน เป็นตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการบริโภคอาหารจานด่วน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ ปัจจัยด้านครอบครัว ได้แก่ ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว ระดับการศึกษาของบิดาและมารดา เป็นตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการบริโภคอาหารจานด่วน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ปัจจัยด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ลักษณะุงใจของอาหารจานด่วนด้านคุณลักษณะของอาหาร ด้านคุณค่าทางโภชนาการ ด้านราคาของอาหาร ด้านความสะดวกและรวดเร็ว ด้านการตกแต่งและทำเลที่ตั้งของร้าน อิทธิพลของเพื่อน และอิทธิพลของสื่อโฆษณา เป็นตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการบริโภคอาหารจานด่วน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ ตัวพยากรณ์ที่เรียงลำดับจากส่งผลมากที่สุดไปยังน้อยที่สุด ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการบริโภคอาหารจานด่วน ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนสังกัดกรมสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร ได้แก่ อิทธิพลของสื่อโฆษณา ลักษณะุงใจของอาหารจานด่วน ด้านราคาของอาหาร ค่าใช้จ่ายที่นักเรียนได้รับ ลักษณะุงใจของอาหารจานด่วน คุณลักษณะของอาหาร เพศ ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว เจตคติเกี่ยวกับการบริโภคอาหาร ลักษณะุงใจของอาหารจานด่วน ด้านความสะดวกและรวดเร็ว และอิทธิพลของเพื่อน ตามลำดับ และสามารถร่วมกันพยากรณ์พฤติกรรม

^{๑๓๔} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ฌมจิตโต), “คุณธรรมสำหรับนักบริหาร” มณีแห่งปัญญา วารสารพฤติกรรมศาสตร์, [ออนไลน์], หน้า ๔๕, แหล่งที่มา: <http://bsris.swu.ac.th> [๑๕ มีนาคม ๒๕๕๗].

การบริโภคอาหารจานด่วน ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ ^{๑๓๕}

ปัทมา เกตุอำ ได้ศึกษาลักษณะทางสังคม-จิตใจที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมตามหลักศีลธรรมของพุทธศาสนาของเยาวชนในสถานพินิจ ผลการศึกษาพบว่า ๑) เยาวชนในสถานพินิจที่มีลักษณะทางสังคม (การถ่ายทอดทางพุทธจากบิดามารดา การคบเพื่อนอย่างเหมาะสม) และลักษณะทางจิตใจ (ความเชื่ออำนาจในตน ลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตน สุขภาพจิตและเจตคติต่อพฤติกรรมตามหลักศีลธรรมของพุทธศาสนา) แตกต่างกัน ทั้งในกลุ่มรวมและกลุ่มย่อย ๒) เยาวชนในสถานพินิจที่มีความเชื่ออำนาจในตนสูงและมีการคบเพื่อนอย่างเหมาะสมสูง มีพฤติกรรมตามศีลธรรมของพุทธศาสนาสูงกว่าเยาวชนในสถานพินิจที่อยู่ในกลุ่มตรงข้ามทั้งในกลุ่มรวมและกลุ่มย่อยในกลุ่มรวมและกลุ่มย่อย ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มบิดาที่มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาและอาชีวศึกษา ๓) เยาวชนในสถานพินิจที่มีการถ่ายทอดทางพุทธจากบิดามารดาสูงและมีสุขภาพจิตดีมีพฤติกรรมตามศีลธรรมของพุทธศาสนาสูงกว่าเยาวชนเยาวชนในสถานพินิจที่อยู่ในกลุ่มตรงข้ามในกลุ่มย่อย ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มที่อาศัยอยู่กับพ่อแม่และกลุ่มบิดาที่มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ๔) เยาวชนในสถานพินิจที่มีการถ่ายทอดทางพุทธจากบิดามารดาสูงและมีเจตคติต่อพฤติกรรมตามศีลธรรมของพุทธศาสนาสูง มีพฤติกรรมตามศีลธรรมของพุทธศาสนาสูงกว่าเยาวชนเยาวชนในสถานพินิจที่อยู่ในกลุ่มตรงข้ามในกลุ่มย่อย ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มที่อาศัยอยู่กับพ่อแม่และกลุ่มบิดาที่มีการศึกษาระดับอาชีวศึกษา ๕) เยาวชนในสถานพินิจที่มีลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตนสูงและมีการถ่ายทอดทางพุทธจากบิดามารดาสูง ไม่มีพฤติกรรมตามศีลธรรมของพุทธศาสนาสูงกว่าเยาวชนในสถานพินิจที่อยู่ในกลุ่มตรงข้ามทั้งในกลุ่มรวมและกลุ่มย่อย ๖) เยาวชนในสถานพินิจที่มีความเชื่ออำนาจในตนสูงและมีการถ่ายทอดทางพุทธจากบิดามารดาสูง มีพฤติกรรมตามศีลธรรมของพุทธศาสนาสูงกว่าเยาวชนในสถานพินิจที่อยู่ในกลุ่มตรงข้ามในกลุ่มย่อย ๑ กลุ่ม คือ กลุ่มที่อาศัยอยู่กับพ่อแม่ ๗) เยาวชนในสถานพินิจที่มีการคบเพื่อนอย่างเหมาะสมสูงและมีเจตคติต่อพฤติกรรมตามหลักศีลธรรมของพุทธศาสนาสูง ไม่มีพฤติกรรมตามศีลธรรมของพุทธศาสนาสูงกว่าเยาวชนในสถานพินิจที่อยู่ในกลุ่มตรงข้ามทั้งในกลุ่มรวมและกลุ่มย่อย ๘) ลักษณะทางสังคม (การถ่ายทอดทางพุทธจากบิดามารดาและการคบเพื่อนอย่างเหมาะสม) และลักษณะทางจิตใจ (เจตคติต่อพฤติกรรมตามหลักศีลธรรมของพุทธศาสนา ลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตน สุขภาพจิตและความเชื่ออำนาจในตน) สามารถร่วมกันทำนายพฤติกรรมตามหลักศีลธรรมของพุทธศาสนาของเยาวชนในสถานพินิจได้ทั้งในกลุ่มรวมและกลุ่มย่อย โดยกลุ่มรวม ตัวแปรทั้ง ๖ ตัว สามารถร่วมกันทำนายได้ร้อยละ ๔๘ โดยตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมตามหลักศีลธรรมของพุทธศาสนาของเยาวชนในสถานพินิจสูงสุดโดยถูกคัดเลือกเข้าทำนายในลำดับแรก คือ การถ่ายทอดทางพุทธจากบิดามารดา ส่วนกลุ่มย่อยสภาพครอบครัว ได้แก่ กลุ่มที่อาศัยอยู่กับพ่อแม่ อาศัยอยู่กับพ่อแม่หรือแม่ และอาศัยอยู่กับญาติพบว่า ตัวแปรสำคัญในลำดับแรกที่สามทำนายพฤติกรรมตามหลักศีลธรรมของพุทธศาสนาของเยาวชนในสถานพินิจทั้ง ๓ กลุ่ม คือ การถ่ายทอดทางพุทธจากบิดามารดา โดย

^{๑๓๕} วิธี แจ่มกระจ่าง, “ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการบริโภคอาหารจานด่วนของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนสังกัดกรมสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร”, **ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการแนะแนว**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒๓-๑๔๕.

สามารถทำนายได้ร้อยละ ๔๙, ๕๐ และ ๔๑ ตามลำดับ ทั้งนี้ กลุ่มย่อยระดับการศึกษาของบิดาพบว่า ตัวแปรที่เข้าทำนายเป็นอันดับแรก ในกลุ่มที่บิดามีการศึกษาระดับประถมศึกษาและกลุ่มที่บิดามีการศึกษาระดับปริญญาตรีหรือสูงกว่าคือ การคบเพื่อนอย่างเหมาะสม สามารถร่วมกันทำนายพฤติกรรมตามหลักศีลธรรมของพุทธศาสนาของเยาวชนในสถานพินิจได้ร้อยละ ๔๖ และ ๖๐ และตัวแปรที่เข้าทำนายเป็นอันดับแรกในกลุ่มที่บิดามีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาและกลุ่มที่บิดามีการศึกษาระดับอาชีวศึกษา คือ การถ่ายทอดทางพุทธจากบิดามารดา ซึ่งสามารถร่วมกันทำนายพฤติกรรมตามหลักศีลธรรมของพุทธศาสนาของเยาวชนในสถานพินิจได้ร้อยละ ๕๒ และ ๕๕ ตลอดถึง กลุ่มย่อยระดับการศึกษาของมารดา พบว่า ตัวแปรที่เข้าทำนายเป็นอันดับที่ ๑ มารดา ซึ่งสามารถร่วมกันทำนายพฤติกรรมตามหลักศีลธรรมของพุทธศาสนาของเยาวชนในสถานพินิจในกลุ่มที่มารดามีการศึกษาระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอาชีวศึกษา คือ การถ่ายทอดทางพุทธจากบิดา ได้ร้อยละ ๕๐ ๔๔ และ ๕๔ ตามลำดับ ยกเว้นกลุ่มที่มีมารดาที่มีการศึกษาระดับปริญญาตรีหรือสูงกว่า มีตัวแปรการคบเพื่อนอย่างเหมาะสมเป็นตัวแปรอันดับแรกที่ทำนายพฤติกรรมตามหลักศีลธรรมของพุทธศาสนาของเยาวชนในสถานพินิจ^{๑๓๖}

พระมหาปัญญาวัฒน์ ปญญาวฑฺฒโน ได้ศึกษาเรื่อง “พฤติกรรมการเตรียมตัวตายในพระพุทธานุสาเถรวาท ของผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม ณ วัดพิชยญาติการาม กรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ เป็นหญิง มีอายุระหว่าง ๒๔-๓๕ ปี มีการศึกษาระดับปวส.-ปริญญาตรี มีอาชีพพนักงานบริษัท และมีประสบการณ์ในการปฏิบัติธรรมตั้งแต่ ๑-๒ ครั้ง ส่วนพฤติกรรมการเตรียมตัวตายในพระพุทธานุสาเถรวาทของผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมวัดพิชยญาติการาม กรุงเทพมหานคร โดยภาพรวมอยู่ในระดับเห็นด้วย และเมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน พบว่า ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม มีพฤติกรรมการเตรียมตัวตาย อยู่ในระดับไม่แน่ใจ ในด้านกายภาพ และด้านสังคม สำหรับด้านจิตใจ และด้านจิตวิญญาณ มีพฤติกรรมการเตรียมตัวตายอยู่ในระดับเห็นด้วย นอกจากนี้ การเปรียบเทียบพฤติกรรมการเตรียมตัวตายในพระพุทธานุสาเถรวาทของผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม วัดพิชยญาติการาม กรุงเทพมหานคร ใน ๔ ด้าน จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม วัดพิชยญาติการาม กรุงเทพมหานครที่มีอายุ อาชีพ และประสบการณ์ในการปฏิบัติธรรม แตกต่างกัน มีพฤติกรรมการเตรียมตัวตายในพระพุทธานุสาเถรวาท ที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ส่วนผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมที่มีเพศ และการศึกษาแตกต่างกัน มีพฤติกรรมการเตรียมตัวตายในพระพุทธานุสาเถรวาท ไม่แตกต่างกัน^{๑๓๗}

^{๑๓๖} ปัทมา เกตุอำ, “การศึกษาลักษณะทางสังคม-จิตใจที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมตามหลักศีลธรรมของพุทธศาสนาของเยาวชนในสถานพินิจ”, **ปริญญานิพนธ์วิทยาศาสตร์สุขภาพบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๐), หน้า ๙๑-๑๐๓.

^{๑๓๗} พระมหาปัญญาวัฒน์ ปญญาวฑฺฒโน, “พฤติกรรมการเตรียมตัวตายในพระพุทธานุสาเถรวาทของผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม ณ วัดพิชยญาติการาม กรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาชีวิตและความตาย)**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ.

สวาท เปี้ยปลูก ได้ศึกษาเรื่อง “ภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมของผู้บริหารโรงเรียนเอกชน จังหวัดลำปางตามความคิดเห็นครู” ผลการวิจัยพบว่า ภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนจังหวัดลำปาง ตามความคิดเห็นของครู ในพฤติกรรมด้านมุ่งงาน พฤติกรรมด้านมุ่งความสัมพันธ์ และพฤติกรรมด้านมุ่งการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับมากทั้ง ๓ ด้าน โดยมีพฤติกรรมด้านมุ่งการเปลี่ยนแปลงมีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมาได้แก่ พฤติกรรมด้านมุ่งงาน และพฤติกรรมด้านมุ่งความสัมพันธ์ตามลำดับ ส่วนข้อเสนอแนะและแนวทางควรปฏิบัติเพิ่มเติมของผู้บริหารนั้นในด้านการพูด การสื่อสาร ได้แก่ ผู้บริหารควรรับฟังความคิดเห็นของครูบ้าง ส่วนด้านสวัสดิการและค่าตอบแทน คือ ควรมีระบบพิจารณาการขึ้นเงินเดือนที่ชัดเจน และด้านการประเมินผลการปฏิบัติงานมีข้อเสนอแนะว่า โรงเรียนยังไม่มีระบบการประเมินผล การปฏิบัติงานของครูโดยมีการเสริมขวัญครู เช่น จัดงานเลี้ยงหรือพาไปทัศนศึกษาบ้างเป็นข้อเสนอแนะอื่น ๆ^{๑๓๘}

สุเทพ โฉมศรี ได้ศึกษาเรื่อง “พฤติกรรมการบริหารเชิงพุทธธรรมของผู้บริหารโรงเรียนที่ส่งผลต่อความผูกพันของครูในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาพิจิตร เขต ๒” ผลการวิจัยพบว่า ระดับพฤติกรรมการบริหารเชิงพุทธธรรมของผู้บริหารโดยภาพรวม พบว่า ระดับพฤติกรรมการบริหารเชิงพุทธธรรมของผู้บริหารโรงเรียนอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายหมวดธรรม พบว่าอยู่ในระดับปานกลาง ทุกหมวดธรรม โดยหมวดธรรมที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ๓ อันดับแรก คือ ราชธรรม ๑๐ รองลงมา พรหมวิหาร ๔ และอริยสัจ ๓ และสังคหวัตถุ ๔ ส่วนระดับความผูกพันของครูโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อแยกเป็นความผูกพันต่อองค์กรและต่องานก็อยู่ในระดับมากเช่นกัน ทั้งนี้ พฤติกรรมการบริหารเชิงพุทธธรรมของผู้บริหารโรงเรียนที่ส่งผลต่อความผูกพันของครูในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาพิจิตร เขต ๒ โดยภาพรวม พบว่า หมวดธรรม ราชธรรม ๑๐ อกคิ ๔ และพรหมวิหาร ๔ ส่งผลต่อความผูกพันของครูในโรงเรียน ส่วนตัวแปรสังคหวัตถุ ๔ ไม่ให้สารสนเทศเพิ่มเติมเกี่ยวกับความผูกพันของครูในโรงเรียน โดยภาพรวม^{๑๓๙}

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรม สรุปได้ว่า ปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยทางด้านจิตใจ และปัจจัยทางด้านสังคมมีผลต่อพฤติกรรมมนุษย์ การจะสร้างเสริมหรือพัฒนาคุณลักษณะต่างต้องจัดกระทำหรือส่งเสริมปัจจัยทั้งส่วนบุคคล จิตใจ และสังคม

^{๑๓๘} สวาท เปี้ยปลูก, “ภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมของผู้บริหารโรงเรียนเอกชน จังหวัดลำปางตามความคิดเห็นครู”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาการบริหารการศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, ๒๕๕๙), บทคัดย่อ.

^{๑๓๙} สุเทพ โฉมศรี, “พฤติกรรมการบริหารเชิงพุทธธรรมของผู้บริหารโรงเรียนที่ส่งผลต่อความผูกพันของครูในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาพิจิตร เขต ๒”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาการบริหารการศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

๒.๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวกับวาทาสุภาษิต

งานวิจัยที่เกี่ยวกับวาทาสุภาษิต ที่ผู้วิจัยได้รวบรวมไว้ ดังนี้

พระสมพงษ์ ดิคุชฌโม ให้ความสำคัญของวาทาสุภาษิตไว้ ในการศึกษาเรื่องแนวคิดมุสาวาทในพระพุทธปรัชญาเถรวาทว่า คำพูดที่เป็นวาทาสุภาษิตนั้นมีความสำคัญเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตประจำวันเป็นอย่างยิ่ง ถ้าพูดดีก็ทำให้เกิดเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต ถ้าพูดไม่ดีก็เกิดเป็นอัปมงคลแก่ชีวิตได้ ฉะนั้น จึงควรพูดแต่วาทาสุภาษิตซึ่งเป็นคำพูดที่มีกลิ่นหอม สะอาดบริสุทธิ์ เป็นคำพูดที่ให้คุณแต่ส่วนเดียว ทำให้ใจสงบ เกิดสมาธิ เกิดปัญญา ฉลาด พัฒนาจิต ทำให้สุขภาพจิตดีขึ้นพัฒนาขึ้น ทำให้เกิดผลดีแก่ตนเองและผู้อื่น^{๑๔๐}

รัชนิพรรณ ทะแพงพันธ์ ได้กล่าวถึงวาทา (Speech) หรือคำพูดเป็นวิธีการสื่อความหมายหรือการสื่อสาร (communication) ระหว่างบุคคล ซึ่งมาอยู่ร่วมกันในสังคม เพราะมีการพูดจาปราศรัยต่อกัน จึงเป็นบ่อเกิดแห่งการปฏิสัมพันธ์ (interaction) ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง เมื่อเป็นเช่นนี้ วาทา คำพูด คำกล่าวที่แสดงออกมาจากใจ จึงมีผลกระทบต่อทั้งผู้พูดและผู้ฟัง พูดดีเป็นศรีแก่ปาก พูดชั่วอัปปราศัย ดังนั้นการใช้วาทาสุภาษิต จึงมีความสำคัญและมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาเรียนรู้ เพื่อให้เกิดทักษะ (skill) ในการพูดที่ดีสร้างสรรค์ประโยชน์และความสงบสุขในวิถีชีวิตประจำวัน ทั้งต่อตนเอง ต่อผู้อื่นและสังคมส่วนรวม^{๑๔๑}

พระอุบล กตปุญโญ (แก้ววงศ์ล้อม) ได้ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของศีลที่มีต่อสังคมไทยว่า “ศีลเป็นหลักความประพฤติทางกาย วาจา และการเลี้ยงชีพสุจริตโดยมีเจตนาเป็นเครื่องประพฤติดังดเว้นจากทุจริต เพื่ออบรมจิตใจให้ตั้งอยู่ในกุศลธรรมทั้งหลาย การฝึกอบรมคนในทางที่ความสัมพันธ์ระหว่างกายกับใจ ศีลเมื่อประพฤติตรงตามหลักการ สภาพจิตใจจะเป็นอิสระจากตัณหา คุณธรรมที่มีฐานมาจากศีลย่อมมีคุณค่าที่รักษาและส่งเสริมคุณภาพของจิตใจ ประโยชน์ที่ต้องการจากศีล คือการควบคุมความประพฤติ ป้องกันไม่ให้ตกไปสู่ความชั่ว จิตใจสงบจากกิเลส เป็นสมาธิที่ส่งคุณค่า สมองปัญญาที่เกื้อกูลแก่การกำจัดอวิชชาและความบริสุทธิ์หลุดพ้น...”^{๑๔๒}

นายณัชร กิริติเสถียร ศึกษาการใช้วาทาไว้ในวิทยานิพนธ์ เรื่อง “ศึกษาการใช้วาทาเพื่อการสร้างสรรคในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ได้สรุปผลว่า ในพระพุทธศาสนาเถรวาทยึดหลักทวินวคัสตฤศาสนตรในการใช้วาทาและการจะบรรลุเป้าหมายของการใช้วาทาก็ขึ้นอยู่กับทางเลือกใช้ภาษา การเลือกคนการใช้วาทาเพื่อการสร้างสรรคพบว่า พุทธพจน์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าล้วนเป็นวาทาสุภาษิตทั้งสิ้น โดยที่พุทธบริษัทได้อาศัยวาทาสุภาษิตในการดำเนินชีวิตทั้งผู้ออกบวชและผู้ครองเรือน เป็นที่น่าสังเกตว่า การ

^{๑๔๐} พระสมพงษ์ ดิคุชฌโม , “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องมุสาวาทในพระพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๓๕.

^{๑๔๑} รัชนิพรรณ ทะแพงพันธ์, “การใช้วาทาสุภาษิตในมหาวิทยาลัย กรณีศึกษานักศึกษาชั้นปีที่ ๔ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ วิทยาเขตรังสิต จังหวัดปทุมธานี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑.

^{๑๔๒} พระอุบล กตปุญโญ (แก้ววงศ์ล้อม), “ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของศีลที่มีต่อสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๕.

ปฏิบัติตามพุทธพจน์ของฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์มีความแตกต่างกันอยู่บ้าง คือ ฝ่ายบรรพชิตนำมาปฏิบัติในระดับโลกุตระ ขณะที่คฤหัสถ์ทั่วไปมักค่อนข้างไปในทางโลกียะ^{๑๔๓}

พระมหาศรีสุพรรณ อุตตทิโป (ค่านนท์) ศึกษาวิเคราะห์ การประยุกต์ใช้วาจาสุภาสิตที่ปรากฏในคัมภีร์ขุททกนิกายเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า วาจาสุภาสิตนั้นมีความหลากหลาย ในหลายประเด็น ได้แก่ ทางการเมืองการปกครอง ทำให้ทราบว่าผู้ปกครองต้องมีคุณธรรม ดำเนินชีวิต การทำงานด้วยปัญญา รู้หลักในการพูด การปกครอง การช่วยเหลือผู้ใต้ปกครอง มีวาจาสัตย์ มีหลักธรรมที่ใช้ในการปกครอง คือ จักวัตติธรรม ด้านการสงเคราะห์ ยึดหลักธรรมพรหมวิหารธรรม และสังคหัตถุธรรม ในการดูแลให้สังคม สงบสุข และใช้หลักธรรมไตรสิกขา ในการพัฒนาคน ให้เกิดปัญญา มีความสงบทาง กาย วาจาและใจ ทำให้เกิดความสงบเรียบร้อยและ มีคุณค่าในการพัฒนา เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่แท้จริงส่วนด้านการเผยแผ่พระพุทธธรรมต้องมีหลักธรรมกถึก ตามพุทธวิธีจึงทำให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล การปฏิบัติตามวาจาสุภาสิตอย่างไม่หวั่นไหวก็จะเกิดเป็นมงคลชีวิตและเป็นมาตรฐานของสังคมต่อไป^{๑๔๔}

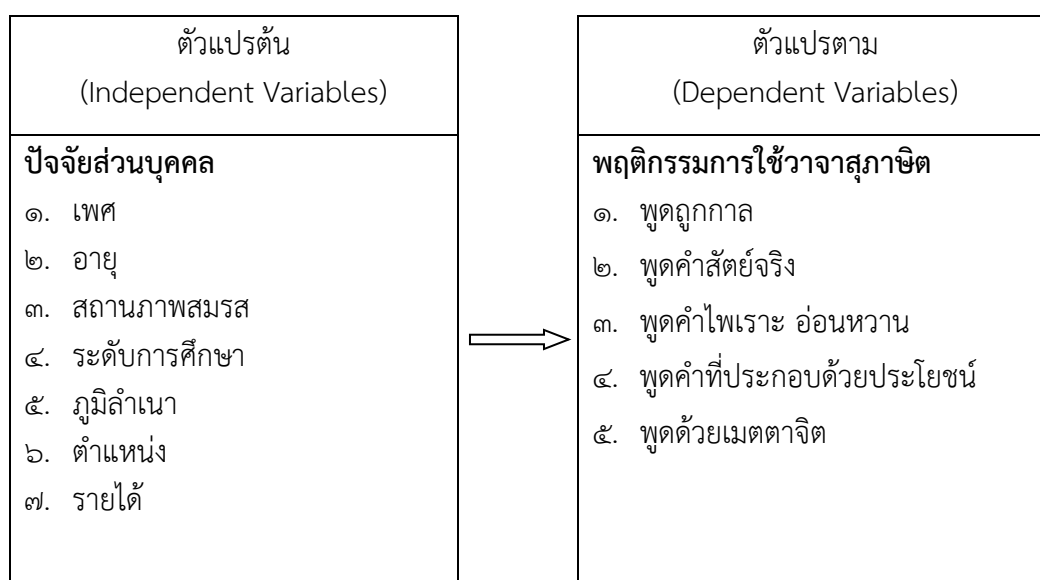
จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เห็นได้ว่าหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา องค์ธรรม วาจาสุภาสิต หรือพุทธวจนของพระพุทธองค์ คือ คำพูดที่เป็นวาจาสุภาสิต นั้นมีความสำคัญเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตประจำวันของการอยู่ร่วมกันในสังคม ทำให้ใจสงบ เกิดสมาธิ เกิดปัญญา ฉลาด พัฒนาจิต ทำให้สุขภาพจิตดีขึ้น โดยนำหลักธรรมที่เกี่ยวข้องมาเป็นหลักธรรมอันมีศีล เป็นเบื้องต้น เป็นการพัฒนาอบรมตนทั้งที่เป็นพฤติกรรมภายในและในการแสดงออกทางวาจาที่ดีทั้งต่อเองและผู้อื่น ต้องเป็นผู้ฝึกฝนอบรมมาดีแล้ว จนสามารถกล่าววาจาที่เป็นวาจาสุภาสิตได้ บุคลากรจึงควรได้รับการฝึกฝนให้เกิดขึ้นในการดำเนินชีวิตประจำวัน อันจะทำให้การทำงานมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้นและยังประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ตนเองและผู้อื่นต่อไป ด้วยการนำหลักวาจาสุภาสิตในพระพุทธศาสนา คือ คำพูดที่เป็นวจีสัจจัตถิ ซึ่งประกอบด้วย พูดตามกาลที่สมควร พูดคำสัตย์จริง พูดคำไพเราะ อ่อนหวาน ที่ประกอบด้วยประโยชน์ และ ด้วยเมตตาจิต ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางทางการส่งเสริมพฤติกรรมการใช้วาจาสุภาสิตของเจ้าหน้าที่กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย เพื่อสร้างคุณค่าทางจริยธรรมและก่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยในการปฏิบัติงานทั้งต่อภายในองค์กรและภายนอกองค์กร รวมถึงสามารถเผยแผ่ไปยังส่วนต่างของสังคม จะเป็นประโยชน์ในการเพิ่มคุณค่าการทำงานให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลที่ดีทั้งแก่ตนเอง องค์กร และสังคมส่วนรวมต่อไป

^{๑๔๓} นายณัชร กิริติเสถียร, “ศึกษาการใช้วาจาเพื่อการสร้างสรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า(ก).

^{๑๔๔} พระมหาศรีสุพรรณ อุตตทิโป (ค่านนท์), “การประยุกต์ใช้วาจาสุภาสิตที่ปรากฏในคัมภีร์ขุททกนิกายเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” ,**วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า บทคัดย่อ.

๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาแนวทางการส่งเสริมพฤติกรรมการใช้วาจาสุภาพของเจ้าหน้าที่กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย” เป็นการศึกษาแนวทางส่งเสริมการใช้วาจาสุภาพในการปฏิบัติงานและการดำเนินชีวิตนั้น โดยผู้ศึกษาวิจัย ได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี หลักธรรมที่เกี่ยวกับวาจาสุภาพในพระพุทธศาสนา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะหลักธรรม “วาจาสุภาพ” เพื่อนำมาเป็นแนวทางส่งเสริมการใช้วาจาสุภาพของเจ้าหน้าที่กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย มีองค์ประกอบสำคัญที่ใช้เป็นกรอบในการวิจัย คือ องค์ประกอบของหลักวาจาสุภาพ โดยกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework) ประกอบไว้ ดังนี้

แผนภาพที่ ๒.๒ กรอบแนวคิดการวิจัย